

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Issue 6(70)

**Warsaw
2024**

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

ISSUE 6(70)

December 2024

Collection of Scientific Works

WARSAW, POLAND
Wydawnictwo Naukowe "iScience"
26-27 December 2024

ISBN 978-83-949403-3-1

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS: a collection scientific works of the International scientific conference (26-27 December, 2024) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2024 - 132 p.

Editorial board:

Bakhtiyor Amonov, Doctor of Political Sciences, Professor of the National University of Uzbekistan

Baxitjan Uzakbaevich Aytjanov, Doctor of Agricultural Sciences, Senior Scientific Researcher

Bugajewski K. A., doktor nauk medycznych, profesor nadzwyczajny Czarnomorski Państwowy Uniwersytet imienia Piotra Mohyla

Yesbos'i'n Polatovich Sadi'kov, Doctor of Philosophy (Ph.D), Nukus branch Tashkent state agrarian university

Tahirjon Z. Sultanov, Doctor of Technical Sciences, docent

Shavkat J. Imomov, Doctor of Technical Sciences, professor

Nazmiya Muslihiddinova Mukhitdinova, Doctor of Philology, Samarkand State University, Uzbekistan

Sayipzhan Bakizhanovich Tilabaev, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Marina Berdina, PhD

Hurshida Ustadjalilova, PhD

Dilnoza Kamalova, PhD (arch) Associate Professor, Samarkand State Institute of Architecture and Civil Engineering

Juraeva Sarvinov Boboqulovna, Associate Professor of Philological Science, head of chair of culturology of Khujand State University named after academician B. Gafurov (Tajikistan)

Oleh Vodiani, PhD

Languages of publication: українська, русский, english, polski, беларуская, казакша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերէն

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference "MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS". Which took place in Warsaw on 26-27 December, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees.

The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

ISBN 978-83-949403-3-1

© Sp. z o. o. "iScience", 2024

© Authors, 2024

TABLE OF CONTENTS

SECTION: ART STUDIES

Куштим Дарія Сергіївна (Харків, Україна) СВІТОВІ ШКОЛИ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ	5
---	---

SECTION: AGRICULTURAL SCIENCE

Жунусбекова Эльза, Сапарбекова Гульбану, Сыбанкулова Улбосын, Ергешбай Мерей, Аманбекова Асылай, Казибай Азамат (Астана, Қазақстан) АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ DAҚЫЛДАРЫНЫҢ ЗИЯНКЕСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚАРСЫ КҮРЕС ШАРАЛАРЫ	7
--	---

SECTION: ECONOMICS

Биннатов Ариф Джавад оглы (Баку, Азербайджан) ТЕКУЩИЕ НАЛОГИ НА ЗАРАБОТНУЮ ПЛАТУ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	11
---	----

SECTION: HISTORY SCIENCE

Кемельбеков Кынатбек Бердалиевич, Харжауов Шалхар Базаралиевич, Сартаява Гульжан Ешимкуловна (Шымкент, Қазақстан) ЖЕТИСУ ӨЛКЕСІНЕ ОРЫС ШАРУАЛАРЫНЫҢ ҚОНЫСТАНУЫ	15
Қуатбекова Рабия Абу-Шариповна, Уралбаева Айгул Куанышбаевна, Коспанбетова Нурбахыт Абдрахмановна (Шымкент, Қазақстан) ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ САЯСАТЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ	19
Жақаш Досмұханбет Балтабайұлы, Батрашева Нуржамал Орынбайқызы, Зульбухар Роза Муратқызы (Шымкент, Қазақстан) ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ	23

SECTION: MEDICAL SCIENCE

Бугаевский Константин Анатольевич (Новая Каховка, Украина) МИКРОСКОП И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ, В ОТРАЖЕНИИ ФИЛАТЕЛИИ	27
Бугаевский Константин Анатольевич (Новая Каховка, Украина) НЕВРОЛОГИЯ И НЕЙРОХИРУРГИЯ В ОТРАЖЕНИИ ФИЛАТЕЛИИ И НУМИЗМАТИКИ	52

SECTION: PEDAGOGY

Kováčová Barbora (Ružomberok, Slovakia) INCLUSION IN MULTICULTURAL EDUCATION VIA PRINT MEDIA	75
Khamzina Z.B., Zhalelova G.M. (Astana, Kazakhstan) ON INDIVIDUAL METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF AXIOLOGIZATION OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	84

Адамқұлов Нұрали Мерекебайұлы (Талдықорған, Қазақстан), Сулейменова Кымбат Оспановна (Алматы, Қазақстан), Дихамбаева Жанар Ауезовна (Талдықорған, Қазақстан) МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ	90
--	----

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Brendza Boris (Bratislava, Slovakia) EXPLORING POETIC PRINCIPLES TO ENHANCE COMMUNICATION IN MEDIA DESIGN	96
Brendza Boris (Bratislava, Slovakia) ANALYSIS OF MEDIA MANIPULATION TECHNIQUES IN MODERN JOURNALISM	106
Володюшина Вікторія Віталіївна (Кам'янське, Україна) ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ	115

SECTION: PHYSICAL CULTURE

Қоспағарова Жадыра Сагиевқызы, Туякбаева Меруерт Шекеевна, Мананов Ядикар Ялкунжанович, Нұрғаш Шынғысхан (Алматы, Қазақстан) ДЗЮДО СПОРТ ТҮРІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДАМУЫ	121
Шалбарбаев Амра Мукатаевич, Алайдаркызы Каламкас, Кондратенко Светлана Анатольевна, Кузнецов Олег Павлович (Алматы, Казахстан) ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ПРИ ЗАНЯТИЯХ СПОРТОМ	126

SECTION: ART STUDIES

Куштим Дарія Сергіївна
Харківська державна академія культури
(Харків, Україна)

СВІТОВІ ШКОЛИ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ

Анотація. Стаття присвячена аналізу розвитку світових шкіл класичного танцю, окрім російської. Розглянуто французьку, італійську, англійську та американську школи. Проаналізовано їх внесок у розвиток хореографії, основні особливості техніки, методики навчання та роль у формуванні сучасного балету.

Ключові слова: класичний танець, французька школа, італійська школа, англійська школа, американська школа, балет, техніка танцю, хореографія.

Abstraction. The article explores the development of world schools of classical dance, excluding the Russian school. It examines the French, Italian, English, and American schools, their contributions to choreography, technical features, teaching methods, and influence on modern ballet.

Keywords: classical dance, French school, Italian school, English school, American school, ballet, dance technique, choreography.

Вступ

Класичний танець є однією з найважливіших складових світового хореографічного мистецтва. Його розвиток базується на систематичній підготовці виконавців у рамках певних шкіл, кожна з яких має свої унікальні традиції, техніку та підходи до навчання. Ця стаття присвячена аналізу провідних світових шкіл класичного танцю: французької, італійської, англійської та американської.

Французька школа балету

Французька школа є однією з найдавніших у світі. Її розвиток розпочався ще за часів Людовика XIV, який заснував Королівську академію танцю у 1661 році. Основними рисами французької школи є елегантність, плавність рухів і витонченість позицій. Методика французької школи передбачає акцент на природності рухів і їх музичальності. Саме у Франції було сформовано базову термінологію класичного танцю, яка використовується й донині [1, с. 15].

Італійська школа балету

Італійська школа відома своєю технічною складністю. Її розквіт припадає на XIX століття, коли у Мілані почала діяти знаменита балетна школа при театрі Ла Скала. Основна особливість італійської школи – це акцент на віртуозності танцю, включаючи складні стрибки та обертання. Одним із найвідоміших представників цієї школи був Карло

Блазис, який розробив систему тренувань, що стала основою для сучасної балетної методики [2, с. 23].

Англійська школа балету

Англійська школа почала формуватися у XX столітті завдяки зусиллям таких видатних діячів, як Нінетт де Валуа та Фредерік Ештон. Її особливістю є поєднання класичної техніки з драматизмом і глибокою емоційністю. Британський Королівський балет став провідною платформою для розвитку англійської школи. Тут особливу увагу приділяють драматургії танцю і гармонійному розвитку артистів [3, с. 45].

Американська школа балету

Американська школа виникла пізніше, ніж європейські. Її розвиток пов'язаний із діяльністю Джорджа Баланчина, який заснував Нью-Йорк Сіті Балет у 1948 році. Баланчин розробив унікальний стиль, який характеризується швидкістю, чіткістю рухів і вільним підходом до традицій класичного танцю. Американська школа балету має космополітичний характер, оскільки об'єднує впливи європейських шкіл та сучасних тенденцій [4, с. 67].

Висновки

Світові школи класичного танцю відіграли важливу роль у розвитку хореографічного мистецтва. Французька, італійська, англійська та американська школи мають свої унікальні риси та методики, які сприяли формуванню сучасного балету. Їхній внесок у культуру є неоціненним, адже вони продовжують надихати нові покоління танцівників і хореографів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Dupont P. L'histoire du ballet classique. Paris: Gallimard, 2005. – 245 с.
2. Blasis C. The Code of Terpsichore. Milan: Teatro alla Scala Press, 1830. – 180 с.
3. Clarke M., Crisp C. Ballet in Britain: The Royal Ballet's Legacy. London: Methuen, 1981. – 300 с.
4. Kirstein L. Balanchine's New World. New York: Knopf, 1975. – 220 с.

SECTION: AGRICULTURAL SCIENCE

УДК 28.377

Жунусбекова Эльза, Сапарбекова Гульбану, Сыбанкулова Улбосын
научные руководители
Ергешбай Мерей, Аманбекова Асылай, Казибай Азамат
ученики
(Астана, Қазақстан)

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ DAҚЫЛДАРЫНЫҢ ЗИЯНКЕСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚАРСЫ КҮРЕС ШАРАЛАРЫ

ВРЕДИТЕЛИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР И МЕРЫ БОРЬБЫ С НИМИ

Аннотация. Борьба с сельскохозяйственными вредителями проводится с выведением устойчивых к вредителям сортов культурных растений, применением севооборота, применением биологических методов борьбы с вредителями, микробиологических препаратов, химических веществ.

Ключевые слова: сельское хозяйство, технология, тепло, почва, повышение качества продукции.

Zhunusbekova Elsa, Saparbekova Gulbanu, Sybankulova Ulbosyn
Scientific leaders,
Ergeshbay Merey, Amanbekova Asylai, Kazybay Azamat
Students
(Astana, Kazakhstan)

PESTS OF AGRICULTURAL CROPS AND MEASURES TO COMBAT THEM

Abstract. Control of agricultural pests is carried out through the production of pest-resistant varieties of cultivated plants, the use of crop rotation, the use of biological methods against pests, microbiological preparations, chemicals.

Keywords: Agriculture, technology, heat, soil, improving the quality of products.

Ауылшаруашылық дақылдары зиянкестерінің түрлері өте көп және алуан түрлі. Оларға омыртқалы ағзалар (нематодалар, кенелер, насекомдар, моллюскалар); омыртқалы жануарлар (зиянды кеміргіштер) жатады. Зиянкестердің арасында ең көбі насекомдар (1 млн-ға жуық), содан кейінгі кенелер (12-15 мың), нематодалар (10 мыңнан астам түрлері белгілі).

Насекомдарды зерттейтін ғылымды **энтомология** деп атайды. Насекомдар және басқа зиянкестер өсімдіктерді көбінесе қоректенген кезде және кейде жұмыртқаларын (ұрықтарын) салған кезде зақымдайды. Өсімдіктердің за-қымдау типі насекомдардың ауыз аппараттарының құрылысына, даму фазасына және өсімдіктің түріне байланысты болады. Жапырақтың зақымдану типтеріне; Өрескел желінуі (шегіртке, қырыққабат ақ көбелегінің жұлдыз құрты); тесік жасап жейтін қоңыр көбелектің жұлдызқұрты жапырақ жегілер әшекейлеп жейтін түйнек бізтұмсық; қанқалап жейтін қырыққабат көбелегінің жұлдыз құрты; мина жасап жейтін қызылша шыбынының личинкасы жатады. Одан басқа зақымдану типі жапырақтың түсінің өзгеруі; өсімдіктердің шырынын сорған кезде жапырақ бетіне қоңыр сары, қызғылт, күміс түсті дақ пайда болады.

Насекомдар сорған кезде солардың сілекейінің әсерінен жапырақ ширатылады (деформацияланады). Қоңыр көбелектердің жұлдызқұрттары өсімдіктің сабағын сырттан кеміріп зақымдайды. Шөп тектес өсімдіктердің сабағының ішін кеулеп жол салып зақымдайтын жүгері көбелектерінің жұлдызқұрттары бар. Одан басқа зақымдау типтері: генеративті мүшелерін зақымдау, жемісті миналау, масақтың толық немесе жартылай ағаруы. Өсу-даму кезіндегі пайда болатын личинкалармен құрттардың қоректенуі үшін даярлық жасап зақымдау да кездеседі.

Көпқоректі зиянкестер. Бұл топқа шегіртке, шілделік және бұзаубас тұқымдастарының өкілдері, шырылдақ қара денелі қоңыздардың өкілдері, тақта мұртты қоңыздардың түрлері, қабыршақ қанаттылары мен кеміргіш көбелектердің өкілдері, қан көбелегі тұқымдасының түрлері, т.б. жатады. **Бұршақ тұқымдас дақылдарының зиянкестері.** Олардың ішінде ең зияндылары: бұршақ бітесі, түйнек бізтұмсығы, жоңышқа жапырағының бізтұмсығы немесе фитонемус, жоңышқаның зер қоңызы, жоңышқаның сүген қоңызы, жоңышқа жуанаяқтысы, жоңышқа қандаласы, гүл құмыты.

Техникалық және майлы дақылдардың зиянкестері. Қызылшаның зиянкестері: қызылшаның жапырақ бітесі, қызылшаның тамыр бітесі, қызылша қандаласы, қызылша бүргелері, кәдімгі қызылша бізтұмсығы, шығыс қызылша бізтұмсығы, қызылша сүр бізтұмсығы, қызылшаның сабақ жемірі, т.б. зиянкестері: күнбағыс көбелегі, күнбағыс сүгені: рапс және қыша зиянкестері: шығысқыша жемірі, рапс жапырақ жемірі, рапс егеушесі. Көкөніс және картоп дақылдарының зиянкестері. Ең кең тараған зиянкестері: қырыққабат біті, крестгүлділер қандалалары, крестгүлділер бүргелері, қырыққабаттың ақ көбелегі, қырыққабаттың күйе көбелегі, шалқанның ақ көбелегі қышаның ақ көбелегі,, қырыққабаттың қоңыр көбелегі, көктемгі қырыққабаттың шыбыны, жазғы қырыққабаттың шыбыны, пияздың шыбыны, пияздың ызылдақ шыбыны, пияздың құпия тұмсықтысы, пияз бен сарымсақтың сабақ нематодаласы, картоптың нематодаласы, т.б.

Жылыжайларда өсірілетін көкөніс дақылдарының зиянкестері. Бітелер, жылыжай аққанаты, темекі трипсі, кәдімгі өрмекші кене, беріш нематодалары. Жеміс және жидек дақылдарының зиянкестері: жапырақ бітелері, алмұрт жапырақ бүргесі, алманың үтір тәрізді қалқаншалы сымыры, калифорниялық қалқанша сымыр, жасыл цикада, бақтың өрмекші кенесі, алма күйесі, долана көбелегі, жұпсыз көбелек, шаңқан көбелек, раушан жапырақ ширатқышы, құндақты күйе көбелек, алма жемірі, алхоры жемірі, шие бізтұмсығы, шиенің шырышты егеушісі, бүлдіргеннің сабақ нематодаласы, бүлдірген бізтұмсығы, бүлдіргеннің жапырақ жемірі, қарақаттың мөлдір қанатты көбелегі,

қарлығанның қан көбелегі, қарлығанның сары егеушісі, бітелер, қарақаттың бүршік кенесі, кәдімгі өрмекші кене.

Астық және басқа ауылшаруашылық өнімдері қорының зиянкестері: қамба бізтұмсығы, ұн қоңызы, кіші ұн қоңызы, шоқпар мұртты ұн қоңызы, сүрінам ұн жемірі, ұры қоңыз, астық тескіш, қамба күйесі, оңтүстік ұн кенесі, ұзынша кене, кәдімгі түсті кене. Зиянкес кеміргіштердің негізгі түрлері: кіші саршұнақ, қызыл ұртты саршұнақ, зорман немесе балпақ, қаптесер (үй тышқаны), дала тышқаны, кәдімгі тоқалтісі, табанды тоқалтіс, дала алақоржыны, соқыртышқан, қамба егеуқұйрығы, аламан, эверсман атжалманы, сұр атжалман, үлкен құмтышқан, қызылқұйрық құмтышқан.

Қырыққабаттылар бүргесі. Барлық жерде кездесетін, ұсақ секіргіш қоңызшалар. Ересек қоңыз түрінде топырақтың жоғарғы қабатында және өсімдік қалдықтарының астында қыстап шығады. Сәуірдің аяғында оянып, алғашқы арамшөптермен қоректенеді де, кейін қырыққабатқа ауысады, жапырақтарын тесіп жейді. Әсіресе көшетсіз қырыққабат пен отырғызылған көшеттердің жас өсімдіктеріне өте қауіпті. Құрғақ және ыстық ауа райында өте белсенді. Аналығы жұмыртқасын топыраққа салады, личинкалары тамыршалармен қоректенеді де, сосын қуыршақтанады. Екінші ұрпағы маусымның аяғында пайда болады, бірақ ересек өсімдіктерге елеулі зиян келтіре қоймайды. Күресу шаралары. Бүргелер пайда болғанша өсімдіктердің нығаюы үшін көшеттерді грунтқа ертерек отырғызу; өсімдікті үстеп қоректендіру; ерте көктемде арамшөптерде бүргелердің пайда болған кезінде егістіктердің шеттерін, сосын қырыққабатты 2,5% метафос дустымен (2, 5 кг/га) хлорофостың 0,2% немесе метатионның 0,1% ерітіндісі препараттарының біреуімен өңдеу керек.

Қырыққабат күйесі. Барлық жерде кездеседі. Қанатын жайғанда 14-17 мм болатын кішкентай көбелек. Жұмыртқасын жапырақтың астыңғы бетіне салады. Бір аналық 100 жұмыртқаға дейін салады. 7-10 тәуліктен соң жұмыртқадан құрт пайда болады. Алдымен олар жапырақтың жұмсағын тесіп кіреді де, онда да қысқа жолдар жасайды, сосын 2-3 тәуліктен соң сыртқа шығып, мәйегін жеп, эпидермисін қалдырады. Нәтижесінде жапырақтарда әйнекшелер пайда болады. Жаз бойы қырыққабат күйесі 4 ұрпақ береді. Жиын- терін қалдықтарына және арамшөптерде қуыршақ түрінде қыстап шығады. Күресу шаралары. Өткен жылғы шөп қалып-тасқанша 80% хлороспен немесе 20% метафос эмульсиясымен гектарына 2 кг препарат және 400-600л жұмыс сұйығын (0,3% ерітінді) шығындап өңдеу керек. Қырыққабат биті. Кең тараған зиянкес. Өзекте және басқа да қалдықтарда жұмыртқа күйінде қыстайды. Көктемде жұмыртқадан личинкалар туады да, арамшөптермен және қырыққабаттың тұқымда-рымен қоректенеді. Биттер жапырақтардың астыңғы бетіне орналасады және шырынын сорады.

Күресу шаралары. Химиялық заттардың біреуімен (-1,5 кг/га, метафостың 20 % эмульсиясымен-2кг/га, 400-600л/га) жұмыс сұйығын шығындап өңдеу. Қызылшаның зиянды ауруларының бірі- қызылша көгінің тамыржегіші, зиянкестерден бүргелер мен бізтұмсық келтіреді. Өскіндері 3-4 жапырақ кезеңінде зақымдайды. Қызылша көгінің тамыржегішімен күресу үшін себер алдында тұқымды ТМТД-мен дәрілейді.

Қызылша бүргесі. Ұзындығы 3-4 см қоңыз. Қызылшаға алғашқы өсу кезеңінде үлкен зиян келтіреді, жапырақтарды кеміріп, ұсақ дөңгелек тесік жасайды, сосын

жапырақтар солып қалады. Ыстық және желді ауа райында бүргенің зияндылығы арта түседі.

Кәдімгі қызылша бізтұмсығы. Қызылшаға, әсіресе екінші жұп жапырағы пайда болған кезінде ерекше зиянды. Личинкалары бүйірлік тамыршалар-ды қияды, тамыр мен тамыр жемісінің бетінде терең жолақтар салады.

Зиянкестермен күресу үшін агротехникалық және химиялық шаралар қолданылады. Қызылша бүрлуымен бізтұмсығына қарсы гектары 400-600 л жұмыс ертіндісін шығындап, 80%-дық хлорофосты (2 кг/га) 20%-тік эмульсиясын бүркеді. қажет болса, өңдеуді 7-10 тәуліктен соң қайталайды. Агротехникалық шарадардың негіздері – арамшөптерді жою, жоғары сапалы тұқымды себу, ауыспалы егісті қатаң сақтау, топырақты дұрыс өңдеу.

Жеміс және жидек дақылдарының зиянкестері. Алма жегіш Қазақстанның барлық аймағында да бар. Олар жапыраққа түйінге кішірек жемістерге жұмыртқа салады. 7-12 күн, ал жаздыкүні 5-8 күннен кейін жұлдызқұрттар жарып шығарады. Әуелі оларжапырақ жұмсағымен, содан соң жеміспен қоректенеді. Олар тұқым дәніне еніп оны да жеп қояды. Күрес шаралары. Жерге түскен жемісті жинау және жою. Жұлдызқұрттардың өсіп-өнуіне қарсы күресу үшін ағаштарға химиялық препараттар шашылады. 0,2% корбофостың эмульсиясы 0,1- 0,25% амбуш, 0,5% фозолон және метион ерітінділері қайталап ауыстырылып, сондай- ақ сарымсақтың пияздың, бұрыштың, ащы жусанның тұнба ерітінділері қолданылады. Жеміс жегішке қарсы күресте биологиялық әдістер үлкен роль атқарады, дендробациллиннің 1 га 5 кг норараға 7-8 күн салып екі рет беріледі.

Астық қорының зиянкестері жер шарында кең тараған және тірішілік қабы-летінің күштілігі, өңгіштігі және тез дамып түрленуіне қарай әртүрлі өнім түрлерін зақымдай алады. Зинкестер әлемі орасан зор және алуантүрлі, онда жәндіктер тобының жүздеген түрі, өрмекші тәрізділер тобының ондаған түрі құс және сүтқоректілер тобының бірнеше түрі бар.

Астық қоры зинкестеріне «танатоза», яғни тынып қалу құбылысы: мұртшасы мен аяқтарын жинап алу арқылы олар механикалық зақымнан қорғанады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://www.stud24.ru/agriculture/auylsharuashyly-dayldaryny-ziyankester-zhne-olara/184917-539576-page1.html>
2. <https://qamshy.kz/article/15937-maqta-onerkasibinin-damu-dgoly>

SECTION: ECONOMICS

Биннатов Ариф Джавад оглы
доцент кафедры «Организация и управление промышленностью»,
доктор философии по экономике
Азербайджанский Университет Архитектуры и Строительства
(Баку, Азербайджан)

ТЕКУЩИЕ НАЛОГИ НА ЗАРАБОТНУЮ ПЛАТУ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Налоговое законодательство Азербайджанской Республики состоит из Конституции Азербайджанской Республики, настоящего Кодекса и принятых в соответствии с ними законодательных актов Азербайджанской Республики.

Налоговое законодательство основано на всеобщем, равном и справедливом налогообложении. Налоги должны быть экономически обоснованными. Не допускается установление налогов, препятствующих осуществлению конституционных прав и свобод человека. Никто не может быть принужден к уплате одного и того же вида налога более одного раза с полученной им прибыли (дохода). Налоги не могут определяться на основе политических, идеологических, этнических, конфессиональных и других особенностей, существующих среди налогоплательщиков, и не могут носить дискриминационный характер.

Не допускается определение различных ставок налогов в зависимости от формы собственности или гражданства физических лиц или места расположения капитала.

Налоги Азербайджанской Республики определяются только Налоговым Кодексом, их изменение или отмена осуществляются путем внесения изменений в настоящий Кодекс.

Ни одно лицо не может быть обязано уплачивать налоги, имеющие признаки налогов, определенные настоящим Кодексом и не определенные настоящим Кодексом, либо определяемые иначе, чем правила, определенные настоящим Кодексом.

Законодательство о налогах должно быть сформулировано таким образом, чтобы каждый точно знал, какие налоги он должен платить, в каком порядке, когда и в каком размере.

Налоговая система должна поощрять предпринимательство и инвестиции.

Все противоречия и неясности налогового законодательства трактуются в пользу налогоплательщика.

Суммы налога взимаются в следующих формах:

- непосредственно от источника (вычет налога до момента получения дохода или прибыли);
- по декларации (вычет налога после получения дохода или прибыли);

- по уведомлению (уплата налога налогоплательщиком на основании платежного уведомления, представленного налоговым органом или муниципальным образованием, на сумму, рассчитанную исходя из стоимости и площади объекта налогообложения).

Государственные налоги включают в себя:

подходный налог физических лиц;

- налог на добавленную стоимость;

- акцизы;

- налог на имущество юридических лиц и, в отдельных случаях, физических лиц;

- земельный налог юридических и в отдельных случаях физических лиц;

- дорожный налог;

- налог на добычу полезных ископаемых;

- упрощенный налог;

Теперь давайте посмотрим на налоги на заработную плату.

Некоторые граждане иногда думают, что получаемая ими зарплата состоит из суммы, переведенной им на карту наличными. Однако существуют как обязательные, так и добровольные удержания из заработной платы. В каждом случае размером должностного оклада является сумма, указанная в трудовом договоре.

Согласно законодательству, из заработной платы производятся следующие обязательные удержания:

- подходный налог;

- взнос обязательного государственного социального страхования;

- взнос по страхованию от безработицы;

- плата за обязательное медицинское страхование.

В настоящее время подходный налог с заработной платы в основном распространяется на тех, кто работает в бюджетной сфере и в нефтегазовой сфере по трудовому договору. Налог на прибыль применяется по ставке 14 процентов. Если зарплата превышает 2500 манатов, налог сверх этого лимита составляет не 14 процентов, а 25 процентов. Если ежемесячный доход физического лица составляет до 2500 манатов, а годовой доход - до 30 000 манатов, то часть его в размере 2400 манатов освобождается от подходного налога.

Те, кто не работает в нефтегазовом секторе и в негосударственном секторе, чья зарплата составляет до 8 тысяч манатов, освобождены от налога до 1 января 2026 года. Если он превышает этот лимит, налогом облагается 14 процентов от вышеуказанной суммы.

Также взнос на обязательное государственное социальное страхование составляет 3 процента от заработной платы для работающих в бюджетной сфере, 3 процента от части заработной платы до 200 манатов и 10 процентов от оставшейся части для работающих в частном секторе.

Плата за страхование по безработице составляет 0,5 процента от заработной платы работающего человека.

Что касается суммы обязательного медицинского страхования, то она составляет 2 процента от заработной платы для работников до 8 тысяч манатов и 0,5 процента от части сверх этого лимита.

Например, зарплата человека, который не работает в нефтегазовой сфере, а работает в негосударственном секторе, составляет 1000 манатов. В этом случае налог на прибыль не взимается. Плата обязательного государственного социального страхования составит 3 процента для части заработной платы от 1000 манатов до 200 манатов, и 10 процентов для части зарплаты свыше 200 манатов, что составит 86 манатов. Взнос по страхованию от безработицы составит 5 манатов, по обязательному медицинскому страхованию – 20 манатов.

$$(200 \times 3\%) + (800 \times 10\%) = 86$$

$$1000 \times 0,5\% = 5$$

$$1000 \times 2\% = 20$$

$$1000 - (86 + 5 + 20) = 889$$

Таким образом, если официальная зарплата указанного лица составляет 1000 манатов, то в итоге из этой суммы он получит 889 манатов.

Если зарплата человека составила 9000 манатов, то удержания производятся следующим образом:

$$(8000 \times 0\%) + (1000 \times 14\%) = 140$$

$$(200 \times 3\%) + (8800 \times 10\%) = 886$$

$$9000 \times 0,5\% = 45$$

$$(8000 \times 2\%) + (1000 \times 0,5\%) = 165$$

В результате этому человеку выплачено 7764 маната заработной платы.

Что касается лица, имеющего трудовую зарплату в размере 1000 манатов на основании трудового договора в бюджетной сфере и нефтегазовой сфере, то расчет производится следующим образом:

$$(200 \times 0\%) + (800 \times 14\%) = 112 \text{ манатов}$$

$$1000 \times 3\% = 30$$

$$1000 \times 0,5\% = 5$$

$$1000 \times 2\% = 20$$

В результате этому человеку, чья зарплата составляет 1000 долларов, выплачивается 833 маната.

На основании трудового договора в государственном секторе и нефтегазовой сфере из заработной платы лица, имеющего должностной оклад в размере 9 тысяч манатов, производятся следующие обязательные удержания:

$$(2500 \times 14\%) + (6500 \times 25\%) = 1975$$

$$9000 \times 3\% = 270$$

$$9000 \times 0,5\% = 45$$

$$(1000 \times 0,5\%) + (8000 \times 2\%) = 165$$

Так, из заработной платы человека, работающего в бюджетной сфере и в нефтегазовой сфере и чья трудовая заработная плата составляет 9 тысяч манатов, удерживаются обязательные выплаты в размере 2455 манатов.

Также предусмотрены удержания из зарплаты по другим направлениям. Сюда входят профсоюзы, членские взносы в политические партии, пожертвования в различные фонды и другое. Однако эти выплаты производятся добровольно. Для этого работник

может обратиться к работодателю в письменной форме и попросить удержать из его месячной зарплаты определенную сумму и выплатить ее по указанным направлениям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Налоговый Кодекс Азербайджанской Республики. Баку - 2009 г.
2. Мамедов Ф.А., Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Калбиев Ю.А. З. Х. Рзаев. Теоретико-методологические основы налогообложение. Учебник. Баку - 2001.
3. Мамедов Ф.А., Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Калбиев Ю.А. З. Х. Рзаев. Налоги и налогообложение. Учебник. Баку – 2006.

SECTION: HISTORY SCIENCE

УДК 55.158

Кемельбеков Кынатбек Бердалиевич
ф.ғ.к, доцент,

Харжауов Шалхар Базаралиевич
магистр,

Сартаева Гульжан Ешимкуловна
магистр

Академик Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті
(Шымкент, Қазақстан)

ЖЕТИСУ ӨЛКЕСІНЕ ОРЫС ШАРУАЛАРЫНЫҢ ҚОНЫСТАНУЫ

ПОСЕЛЕНИЕ РУССКИХ КРЕСТЬЯН В РЕГИОНЕ ЖЕТИСУ

Аннотация. В 60-е годы XIX века увеличился национальный состав населения Жетысу, уменьшилась доля коренного населения, были созданы предпосылки к увеличению удельного веса пришельцев.

Ключевые слова: казахский, политика, язык, национальность, история

*Kemelbekov Kynatbek Berdalievich, Kharzhauov Shalkhar Bazaralievich,
Sartayeva Gulzhan Yeshimkulovna
(Shymkent, Kazakhstan)*

SETTLEMENT OF RUSSIAN PEASANTS IN THE ZHETYSU REGION

Abstract. In the 60s of the nineteenth century, the national composition of the Zhetysu population increased, the proportion of the indigenous population decreased, and prerequisites were created for an increase in the proportion of newcomers.

Keywords: Kazakh, politics, language, nationality, history

XIX ғасырдың II жартысынан бастап патша өкіметі Жетісу өлкесіне әскери тәртіп орнатып, славян тектес халықтарды, әсіресе, казактарды орналастыра бастады. Казак әскерлері бастапқыда орыс патшасының құлдығынан қашқан шаруалар, ұрылар, әр түрлі қылмыс жасаған топтардан құралды. Олар жартылай қарақшы топтарға ұйымдасып, тонаушылық жолында шығысқа қарай жылжи берді. Кейін Ресей патшасының қызметіне кіріп, империяның жаулап алу саясатын жүзеге асыруда маңызды құралға айналды. 1846 жылы Сібір казак әскері 48 мыңға өсіп, шептері Қазақстанның шекаралары арқылы Жетісуға дейін созылып жатты. Оларды шекаралас аудандарды Қытай империясы мен

Қоқан хандығынан қорғау деген желеумен әкелгенімен, Ресейдің басты мақсаты өлкені отарлау еді.

Ресей империясының отаршылдық саясатының ағылшындардың Үндістандағы саясатынан айыр-машылығы - жаулап алған елдерді толық және бір-жола орыстандыру идеясына негізделуінде. Ресей империализмі мақсатты түрде біріншіден, көшпелі халықтардың жеріне түбегейлі орын тебу, екіншіден, сол жерлерді нағыз орыстық өңірге айналдыру, үшіншіден, жергілікті тұрғындарды Еуропалық Ресейден келген қоныс аударушылар арқылы ығыстыру саясатын жүргізді.

Кейбір авторлар патшалық Ресейдегі аграрлық дағдарысты жоюдың жолы - жеке меншік жерлерді мемлекет пайдасына алу деп санайды. Патша өкіметінің қазақ жерлерін мемлекеттің меншігіне қандай жолмен алғаны жөнінде академик К. Нұрпейіс былай дейді: «Патша өкіметі қазақ халқы мекендеген жерді мемлекеттің меншігі деп жариялап, құнарлы алқаптарды қоныс аудару қорына, казак әскерлерін орналастыру учаскелеріне, патша әулетінің жеке меншігіне, т.с.с. күштеп тартып алып отырды». Патша өкіметінің қоныстандыру саясатының қазақ халқы үшін ауыр салдары болғанын С. Асфендияров та атап көрсетті: «Патша өкіметінің қоныстандыру саясаты, - деп жазды ол, - қазақ мемлекеттілігіне аса үлкен апат әкелді. Бұл саясаттың кері салдары байлар билігінің нығаюымен үндесіп, қазақ еңбекші бұқарасына және кедейлеріне өзінің бар салмағын салды. Онда патша өкіметінің қоныстандыру саясатын сипаттайтын негізгі белгілер мыналар:

- 1) қоныстандыру мекемелері әкімдердің қияна-ты нәтижесінде неғұрлым бағалы жерлерді, құнды жерлерді су көздерімен қосып алып қою;
- 2) қазақ халқының мұқтаждықтарын мүлдем көзге ілмеуі, жер төңірегіндегі шатасулар, көшу ырғағының бұзылуы;
- 3) қазақ ауылдарының өздері мекендейтін жерлерден үздіксіз қоныс аударуы, ондағы құрылыстың жойылуы, дайын суландыру жүйелерін және орман алқаптарын басып алулары;
- 4) жаппай өз бетінше қоныстануларға жол беру және оларды одан әрі қоныстанушыларға жатқызу».

Жетісуға казактардың келуі 1831 жылы Аягөз, 1847 жылы Қапал бекіністерінің негізі қалануынан бастау алады. Сол жылдары Аягөзге казактардың 50, Қапалға 300 отбасы көшіп келеді. Ресей империясының әскери-әкімшілік орындарының құрылуы өлкені отарлауға кеңінен жол ашты. Патша өкіметінің казактарды Жетісуға көптеп әкеліп қоныстандыруы өлкедегі әскери-әкімшілік орындарының «жемісті» қызмет атқарғанының нәтижесі. 1854-1860 жылдар Жетісуды иемденудің белсенді кезеңі болды. Жаңа бекіністер мен қамалдар тұрғызылып, байланыс жолдары салынды. Мысалға, 1854 жылы Алматы шатқалында Верный бекінісі, 1855 жылы Үлкен Алматы, Лепсі, Үржар, Көксу, 1858 жылы Софино, Қарабұлақ, Надеждино, Көксу, 1859 жылы Қастек бекінісі, 1860 жылы Кіші Алматы станицаларын салды. Мұнымен қатар казактар Жетісу өлкесінде 12 бекеттің негізін қалайды. Алатау дуанбасы Колпаковскийдің 1861 жылы 3 желтоқсанда берген №2774 мәліметінде дуандағы тұрақты әскерлерден басқа Сібір казак әскерлерінің 5, 6, 7, 8, 9, 10 полктерінің бөлімдерін жаңағы аталған мекенге орналастырады.

Казак әскерлерін орналастыру арқылы патша өкіметі Орта Азияға ілгерілеу үшін алғы шеп дайындады және ең бастысы тұрақты казак әскерлерін қазақтың сана-сезімін тұншықтыруға және ұлт-азаттық қозғалыс күштерін талқандауға арнады.

Ресей империясының әскери-әкімшілік орындарының құрылуы Іле өлкесін отарлауға кеңінен жол ашты. Ресей губернияларынан құралған казактардың алғашқы тобы-1990 отбасы 1855 жылдың 4 шілдесінде Верный бекінісіне келіп қоныстанады. Келесі жылы казактардың қатары тағы да 326 отбасымен толығады. Жетісуда отаршылдардың санын көбейтуді ойлаған Сібір әкімшілігі 1857 жылы 16 мамырда өлкеге 256 казак отбасын әкеліп, Есік, Қаскелең, Көксу өзендерінің бойына орналастырса, сол жылы маусымда казактардың қатары тағы 300 отбасыға көбейеді. Жетісуда мықтап орныққан орыстардың әскери-әкімшілігі өлкеге казактарды орналастыруда жергілікті қазақтармен санаспады. 1857 жылы 16 мамырда Жеке Сібір корпусы командирінің подполковник Абакумовке казактарды қоныстандыру туралы берген №29 нұсқауында «Жетісу өлкесіндегі казактардың санын арттырмақ болған шараларыңызды ордалықтар білмей-ақ қойсын және олардың ешқандай келісімін керек етпеңіз. Олар не болса да бәрі дайын болған кезде білсін» делінген. Өлкедегі казактарды көбейте түскен орыс әкімшілігі 1860 жылы 1 қаңтарда Тобыл және Том губернияларынан 59 отбасын әкеліп, Софино және Надеждино станицаларына орналастырса, көктемде сол губерниялардан тағы 97 казактың жанұясын әкеліп, Қарабұлақ, Қаскелең, Софино, Надеждино қоныстарына көшіреді. Бастабында патша өкіметі көбінесе казак жанұяларын өлкеге күшпен әкелген. Мысалы, 1860 жылы 20 сәуірде Қастек пен Ұзынағашқа келіп орналасқан казактардың 143 отбасының тек 29-ы ғана өз еркімен көшіп келген. Әскери-әкімшілік орындары көшіп келген казак отбасыларына қазына есебінен көптеген жеңілдіктер жасайды. Мысалы, офицерлерге 100, қатардағы казактарға 50 сомнан ақша, 4 жылға арналған несиеге тұқымдық, тұрғын үй салуға тегін құрылыс материалдары, адам басына 30 десятинадан жер учаскелері бөлініп берілді. Казактардың Жетісуды қоныстануының жергілікті халыққа тиген зардаптары өте ауыр болды. Өйткені, олар жартылай әскери топқа жататын. Сондықтан олардың іс-әрекеттері күшке, зорлық-зомбылыққа сүйенді. Мысалы М. Свиридов, З. Юдин деген казактар Верный бекінісіне таяу орналасқан қазақ ауылына барып, дүние-мүліктерін тартып әкетеді.

Казак-орыстардың қазаққа жасаған қиянаттары мен зорлықтарын, жергілікті әскери-әкімшілдік орындары тоқтатудың орнына, қайта оларға дем беріп, озбырлығын ашық түрде қолдап отырған. Мысалы, Ұлы жүз приставы подполковник Перемышльский 1855 жылы 4 қазанда албандардың аға сұлтаны Тезектің ауылын шабуға қарулы казактарды жібереді. Олар ауылды тонап, албандарды соққыға жығып, көздерінше бір өгізін сойып жеп, 6 жылқы, 100-дей қойларын айдап әкетеді. Кейін бұл «дәстүрді» оның орнына келген Колпаковский де жалғастырады. Ол 1858 жылы 11 маусымда қарулы 40 казакты суандардың аға сұлтаны Тазабек Мұсылмановтың ауылына аттандырады. Бұл жолы әбден еркінсіген казактар аға сұлтанның өзін соққыға жығып, үйіндегі барлық қазынасын, 200 қойын олжалайды.

Казактардың жергілікті халыққа жасаған қиянаты шектен асып кеткенін орыс шенеуніктерінің өздері де мойындайды. Мұны Түркістанның генерал-губернаторы болған Кауфманның Ташкент ақсүйектерінің алдында сөйлеген сөзінен табуға болады:

«Бастапқы кезде біздің казактар қарақшылардан кем болмай, қазақтарды тонаумен айналысты. Сол казактардың бір тобы Ұлы жүз қазақтарының ауылдарына таңға жақын басып кіріп, бүкіл жылқыларын айдап және 3 мың қазақты өлтіріп кеткен. Осының арқасында олар қомақты пайда тауып отырған».

1861 жылы Ресейде шаруалардың басыбайлықтан босатылуы Жетісу өлкесіне қоныс аударушылар қозғалысының өрістей түсуіне әсер етті. Нәтижесінде Іле өлкесінде казактардың саны артып, нағыз отарлаушы күшке айналды. 1862 жылы Верныйда 4322 ер, 1442 әйел болса, Талғарда 571 ер, 682 әйел, Есікте 717 ер, 584 әйел, Қаскелеңде 3358 ер, 340 әйел. Софинода 571 ер, 682 әйел, Надеждинода 717 ер, 584 әйел болған.

1867 жылы казак-орыстардың саны бала-шағаларымен қосқанда 14648 адамға жеткен. Сонымен қатар Жетісуға татарлар да көшіп келеді. Олар «шала қазақтар» деген жалпы атаумен Верныйдың шетіне орналасты. Ресейдің әскери қызметінен қашқан татар жігіттері қазақтан әйел алып, өз балаларын кейін әскерге алмас үшін ұлтын «шала қазақ» деп жаздырды. Олардың көбісі сауатты болғандықтан тілмаш, үй мұғалімі сияқты қызметтер атқарды және сауда-саттықпен айналысты.

1856 жылы Ресей Сенаты шала қазақтарды 10 жылдың ішінде Сібір казактарының қатарына өтуге міндеттеді. Алайда шала қазақтардың көпшілігі казак болудан бас тартып, қазақтарға қосылып кетті.

Сауаты бар шала қазақтар патша өкіметі үшін өте қауіпті саналған. Өйткені олар ислам дінін ұстанатындықтан, Ресейге қарсы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізуі мүмкін еді. Сондықтан Сібір әкімшілігі Алатау дуанындағы әскери-әкімшілік орындарына шала қазақтардың қазақтармен бірге көшіп-қонуына тыйым салып, бәрін Верныйдағы татар немесе Ташкент қонысына (слободка) жинауға нұсқау береді. Алатау дуан бастығының 1866 жылғы 10 ақпандағы №482 мәліметінде шала қазақтар Ташкент слободкасында 351, Қапал дуанында 177, Тоқмақта 158, Ыстықкөлде 77, Аякөзде 67, барлығы 730 отбасы болған.

1866 жылдың күзінде Жетісу өлкесіне 13 мыңдай қытайлық көшіп келеді. Алғашында қытайдың құлдығында болып, кейіннен Шығыс Түркістанға егін егу үшін жер аударылған, кейін ондағы мұсылмандардың көтерілісінен орыстардың иелігіне қарай қашып құтылған сібе-солаң, қалмақтарды патша өкіметі өз мүддесіне пайдалану үшін құшақ жая қарсы алып, оларға ай сайын адам басына 2 ширектен (четверт) астық береді.

XIX ғасырдың 60-жылдарының ортасына дейін, Жетісуда 300 мыңнан астам адам тұрған. Оның 90 пайызын өлкенің ежелгі тұрғындары қазақтар (басым көпшілігі) мен қырғыздар (елеусіз бөлігі) құраған. 1867 жылы бар болғаны 24765 адам ғана болған, орыстардың әскер қызметіндегілер 5265, 15000 казак және 4500 әр тектілер. Бұдан орыс тұрғындарының басым бөлігі әскери адамдар мен олардың отбасы мүшелері екенін байқаймыз. Қазақтар мен қырғыздардың арасындағы татарлардың саны 1500 адам ғана. Басым бөлігі саудамен айналысып, негізінен қала, бекініс және станицаларда тұрған.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://abai.kz/post/5421>
2. <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8698>
3. <https://stud.kz/referat/show/57550>

УДК 81.634

Қуатбекова Рабия Абу-Шариповна
магистр,

Уралбаева Айгул Куанышбаевна
магистр,

Коспанбетова Нурбахыт Абдрахмановна
магистр

Академик Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті
(Шымкент, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ САЯСАТЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ

ЭТАПЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Политика переселения царской России осуществлялась в несколько этапов. В историографии Казахстана данная миграционная политика рассматривается в три этапа.

Ключевые слова: переселение, период, крестьянин, помощь, давление

Kuatbekova Rabiya Abu-Sharipovna, Uralbaeva Aigul Kuanyshbaevna,
Kospanbetova Nurbakhyt Abdrakhmanovna,
(Shymkent, Kazakhstan)

STAGES OF RESETTLEMENT POLICY IN KAZAKHSTAN

Abstract. The policy of resettlement of tsarist Russia was carried out in several stages. In the historiography of Kazakhstan, this migration policy is considered in three stages.

Keywords: resettlement, period, peasant, help, pressure

Патша үкіметінің XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстанда жүзеге асырған әкімшілік реформалары қазақ елінің саяси тәуелсіздігін біржола жойғанымен, бұл реформалар көп ұзамай-ақ патшалық әкімшіліктің қазақ қоғамының ішкі өміріне тереңдеп еніп, оны игеріп алып кетуге әлі де болса әлсіз екендігін көрсетіп берді. Мұны жақсы түсінген патшалық әкімшілік XIX ғасырдың 60-жылдарының орта тұсынан бастап Қазақстанды отарлаудың «ең сенімді» жолына түсті. Ол Орталық Ресей шаруаларын қазақ жеріне қоныс аударту еді. Патшалық Ресейдің қоныс аудару саясаты бірнеше кезең арқылы жүзеге асырылды. Қазақстан тарихнамасында бұл қоныс аудару саясаты үш кезең бойынша бөліп қарастырылады.

I кезең XIX ғасырдың 70-80 жылдар аралығын қамтиды, ол 1889 жылғы 13 шілдедегі жарлық шыққанға дейін созылды.

II кезең XIX ғасырдың 90-жылдарынан 1905 жылға дейінгі уақыт аралығын қамтиды.

III кезең 1906 жылдан 1916 жылдар аралығын қамтиды.

Қазақстанға ресей шаруаларын қоныстандыру XIX ғасырдың 70- жылдарының соңы 80-жылдардан бастап қарқынды жүргізілді. Қоныс аударудың алғашқы кезеңі өз еркімен қоныс аударған шаруалар қозғалысымен анықталып, патша үкіметі өз еркімен қоныс аударғандар жағдайын реттеу мақсатына бірқатар жеке заң-актілермен, нұсқаулар қабылдады. Онда көзделген мақсат – қоныс аударуды үкімет өз қадағалуына алып, оған көмек көрсету болды. Оған алдын ала дайындық шаралары жасалды. Мәселен, Жетісу облысы әскери губернаторы Колпаковский бастамасы бойынша Жетісуға шаруалардың қоныс аударуы туралы «Уақытша ереже» әзірленді. Бұл құжат 1868 жылдан бастап 1883 жылға дейін күшін сақтады. «Уақытша ереже» бойынша орыс қоныс аударушыларына (ерлерге) 30 десятина жер беру, 15 жылға алым-салық және түрлі міндеткерліктерден босату, 100 сом мөлшерінде көмек беру және басқа жеңілдіктер анықталып, көрсетілді. Қоныс аударған шаруалар жағдайына қатысты оларға жасалатын жеңілдіктер туралы 13 жаңа ережелер XIX ғасырдың 80-жылдарынан дайындалды. Оларда да жаңа келіп қоныс тебушілер үшін берілетін жеңілдіктер сақталды, тек жер мөлшері аздап төмендеді. Айталық, 1886 жылғы дайындалған: «Түркістан генерал-губернаторын басқару туралы Ереже» бойынша 10 десятина (ерлерге) жер беру, қоныс аударушыларды алым-салық және міндеткерліктен 5 жылға босату, кейінгі жылдары алымды тек жартылай төлеу жеңілдіктері сақталды. Арнайы ереже 1889 жылғы 13 шілдеде қабылданды. Онда қоныс аудару тек Ішкі істер министрлігі және Мемлекеттік мүлік министрлігі арқылы алдын ала шешілуі қажет делінген. Тиісті үлестік мөлшері жергілікті өкімет құзырына берілді. «Ережеде» шаруалардың қоныс аударып, тұрақтайтын аудандары нақты анықталып көрсетіледі: Жетісу, Ақмола және Семей облыстарының аумағына ресейдің европалық аудандарынан көшкен шаруалар көптеп қоныстануы белгіленді. Атамекенінен қоныс аударған шаруаларға қажетінше жерді үлестіру кеңінен жүргізілді. Тек 1885 жылды қоса алғанда, Ақмола облысы қазақтары жерінен 251779 десятина мөлшерінде тартып алынды. Онда 10 740 ер адамы бар 24 қоныс аударушылар бөлімшесі (учаскелері) құрылған еді. Семей облысы бойынша 33 064 десятина егістік жер жергілікті тұрғындар иелігінен алынды. Жетісу облысынан 12 жылда (1868-1880 жж.) 3324 отбасы қоныс аударып, оның 2099 селолық құрылымға біріксе, 1225 отбасы қалаларда тұрақтанды. 1889 жылғы Заң күші Торғай және Орал облыстарына да таралды. Заң қоныс аудару мәселесін үкімет құзырында қалдырды, қоныс аударушылар үшін арнайы рұқсат қағаз қажет болды. Түйіндеп айтсақ, патша өкіметі орыс шаруаларының еркінше қоныс аударуын қадағалап, реттеуді көздеді. Алайда шаруаладың өз еркінше қоныс аударуы ретсіз қозғалыс боп қала берді. Патша үкіметі өзінің қоныс аудару саясатын қарқынды жүргізуді көздеп, 1892-1893 жж. Ұлы Сібір темір жол құрылысын бастады. Қазақтар жерін экономикалық игеру мақсатында «артық», «бос» жатқан жерді анықтайтын түрлі экспедиция құрылып, жедел жұмысқа кіріскен еді. Комиссиялар алдында қойылған талап біреу – барынша көп мөлшерде қазақтар жерінен «бос», «артық» деген жерді анықтау арқылы қоныстанушылар «қорын» толықтыру болды. Сондай-ақ, жергілікті әкімшілік басқару жүйесін қалыптастыруға үлкен назар аударылды. Нәтижесінде XIX ғасыр соңына қоныс аударушылар басқармасының орталықтандырылған біртұтас жүйесі құрылды. Транссібір темір жолы қазақ жерінің солтүстік өлкесі арқылы жүргізілді. Ақмола облысы әкімшілігіне қараған осы өңірде құрылған 5 уездің 3 уезінен 160 мың келімсек орыс-

украин шаруаларын қоныстандыру үшін 2241503 десятина жер бөлінді. Мұнда, экономист Ф.А. Щербина басшылығымен «қоныстанушылар қорын» жасау үшін арнайы статистикалық экспедиция жасақталды. Арнайы экспедиция 1896-1902 жылдарда Ақмола, Торғай және Семей облыстарының 12 уезін қамтып, қазақтардың мал шаруашылығының қажетті пайдаланылатын «нормасын» «187 десятина жер 24 мал басына жеткілікті» - деп анықтады. Зерттелген 8 14 уездің жергілікті қазақтарға тиесілі жер мөлшері – 51 %, қалған 49 % жері «қоныс аударушылар қорында» қалды. Экспедиция жұмысы нәтижесімен қанағаттанбаған патшалық әкімшілік қазақтар пайдалануындағы жер «нормасын» азайтып, «артық» деген жерді қосымша анықтау арқылы жоғарыда аталған уездер бойынша «қоныстанушылар қорын» 63 % дейін көбейтті. Қоныс аударушылар қатары жылма-жыл артып, олар тұрақтанған жерде мыңдаған қоныстар пайда болды. Қазақстанның солтүстік, батыс және шығысында жаңа келіп қоныстанған орыс және украин шаруаларымен қоса, орыс-казак станицалары салынды. Мәселен, Ақмола, Торғай және Орал облыстарында тұрғын қазақтармен салыстырғанда, келімсек орыс-казактар және орыс, украин шаруалар есебінен жалпы халық саны өсті. 1897 жылғы жалпы ресейлік халық санағы бойынша, тек бір Ақмола облысында орыс тұрғындарының көрсеткіші 33 % жеткен. Қазақстанның оңтүстігінде 14 мыңдай ресейден қоныс аударған шаруалар және әскери адам қоныстанды. XX ғасырдың 80-жылдарында мұнда 5 уезд және 80-нен астам елді мекен пайда болды. Патшалық үкіметтің жедел қарқында жүргізілген қоныс аудару саясаты нәтижесінде келімсек ресейден келген шаруаларға ең шұрайлы жайылымдық, егістік, су көздеріне бай, орманды жерлер берілді. Тұрғылықты қазақтар болса, сусыз, малға тиімсіз аймақтарға зорлықпен, түрлі амал-айламен қоныстарынан көтеріле көшуге мәжбүр болды. Қоныс аудару салдарынан жергілікті тұрғын саны азайып, демографиялық ахуал күрделене түсті. Қазақтар сан жағынан 1897 ж. санақ бойынша 87%-ке дейін азайды. Келімсек орыс және украиндардың саны 532,7 мыңға, татарлар - 55,4 мыңға, өзбектер - 73,5 мыңға, ұйғырлар - 56 мыңға артқан. Бұл сандық көрсеткіштер жаңа XX ғасырда ұлғая түсті. Патша үкіметі 1901 жылы Жарлық шығарды, онда жеке адамдарға қазыналақ жерлерден үлестік жер бөліп беруге рұқсат етілді. Қазақтар жері қазыналық деп есептелді және 1867-1868 жылдар реформасына сәйкес мемлекеттік меншік болып жарияланған болатын. 1904 жылы Қоныс аудару басқармасы құрылып, оған орталық Ресейден шаруаларды қоныс аударту ісін қадағалау толығымен жүктелген еді. 1904 жылы 6 маусымда шыққан енді бір заңда «село тұрғындары мен мешан- егіншілердің өз еркімен қоныс аудару туралы» делінген. Бұл аталған заңдық күші бар құжаттардың барлығы қазақ халқын өз ата-қонысы болған туған жерінен ығыстырылуға, тұрмыс ауыртпалығын бастан кешуге, мәжбүрлікке душар етті. 3. Жоғарыда қоныс аудару саясатының үшінші кезеңі 1906-1916 жылдар екені туралы айтып өттік. Бұл кезеңді кейде «Столыпин аграрлық реформасы» деп те атайды. 1905-1907 жылдардағы орыс революциясының басты міндеттерінің бірі жер (аграрлық) мәселе болатын. Жеңіліске ұшыраған орыс революциясы бұл мәселені түпкілікті шеше алмады. Сондықтан да, патша өкіметі бұл мәселені реформа жасау арқылы шешуге ұмтылды. Помещиктік жер иеленуді сақтай отырып, аграрлық мәселедегі дағдарыстың себептерін 15 жою мақсатында Ресейдің ауыл шаруашылығы министрі Столыпиннің аграрлық реформасы қабылданды. Столыпин реформасы селолық қауымды ыдыратуға және

патша өкіметінің деревнядағы тірегі болып табылатын жаңа қауым – кулактарды қалыптастыруға бағытталды. Помещиктік жер иеленудің мұртын да бұзбай бұл шараны жүзеге асыру үшін жаңа жерлер қажет болды. Сондықтан да Столыпин реформасын жүзеге асыру үшін қазақ өлкесіне ресейден шаруаларды қоныс аударудың жаңа толқыны басталды. 1906 жылдан 1913 жылға дейін Ақмола, Торғай, Семей облыстарына 430 мың шаруашылық қоныстанды. Столыпиннің аграрлық саясаты орталық аудандардағы шаруалар толқуын болдырмауды және шығыс аудандарға, әсіресе, Қазақстанға қоныс аударған шаруалар арасынан өзінің жер саясатын және отарлық мүддесін одан әрі тереңдету үшін кулак топтары арқылы тірек табуды да ойлады. 1917 жылы қазан төңкерісінің қарсаңында Қазақстанды жергілікті халықтан тартып алынған жалпы жер көлемі 45 млн. десятинадан асты. Патша өкіметінің қоныс аудару саясатының нәтижесінде қазақ шаруаларының күйзелісі мен отарлық езгі бұрынғыдан да күшейіп, жер мәселесінің дағдарысы тереңдей түсті. Осы арада айта кеткен орынды, XIX ғасырдың соңында Қазақстанға Ресей шаруаларымен қатар ұйғырлар мен дүнгендер де қоныс аударды. Өйткені 1871-1881 жылға дейін Іле аймағы патшалық Ресейдің қол астында болды. 1881 жылы 12 ақпанда Қытай мен Ресей арасында «Петербург шартына» қол қойылды. Шарттағы 17 баптың алғашқылары келісімнің мәнін жан-жақты ашып көрсетті. Мысалы, шарттың 3-бабында: «Іле аймағының тұрғындарына Қытай қоластындағы мекендерінде қалу немесе Ресей жерлеріне көшіп, Ресей азаматтығын қабылдау ұсынылады» - деп қарастырылған. Ұйғырлар мен дүнгендерді Жетісуға қоныстандыру арқылы патша үкіметінің көздеген мақсаты - оны жергілікті халықтың ұлт-азаттық көтерілісіне қарсы қолшоқпар ретінде пайдалануды көздеді. Бұл мәселе бойынша арнайы комиссия құрылып, қоныс аударғандарды Шелек және Іле өзенінің аралығында орналастыру туралы шешім қабылданды. Ұйғырлар мен дүнгендердің Жетісуға қоныс аударуы 1881-1883 жылдар аралығында жүзеге асырылып, 1884 жылдың басында 45373 ұйғыр отбасы қоныс аударды, оның 24628 ер адам болса, 20745 әйелдер болды. Сонымен қатар, Қазақстанға 5055 дүнген қоныс аударды. Қоныстанушылардан жаңадан 5 болыс: Жаркент, Ақсу-Чарын (қазіргі Ұйғыр ауданы), Малыбай (Шелек ауданы), Қорам (Шелек ауданы), Қарасу (Еңбекшіқазақ ауданы), Кетпен болыстары құрылды (қазіргі Жаркент ауданында). Жаңа құрылған болыстың басшысы болып сол бұрынғы Іле аймағында болған басшылар сайланды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://abai.kz/index.php/post/5436>
2. <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8698>
3. <https://stud.kz/referat/show/57550>

УДК 34.638

Жақаш Досмұханбет Балтабайұлы
тарих ғылымдарының кандидаты,
Батрашева Нуржамал Орынбайқызы
магистр,
Зульбухар Роза Муратқызы
магистр
Академик Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті
(Шымкент, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА КАЗАХСТАНА

Аннотация. Этнодемографические проблемы Казахстана-это естественный прирост населения в зависимости от конкретной картины социально-демографической ситуации страны, изменения демографических показателей в сфере здравоохранения, его региональные особенности, гендерный аспект, на какое место в сфере народоведения приходят административно-территориальные, пограничные изменения республики.

Ключевые слова: Казахстан, нация, развитие, общество, представители национальностей, демография.

Zhakash Dosmukhanbet Baltabayuly, Batrasheva Nurzhama Orynbayevna,
Zulbukhar Roza Muratovna
(Shymkent, Kazakhstan)

THE ETHNODEMOGRAPHIC PROBLEM OF KAZAKHSTAN

Abstract: Ethnodemographic problems of Kazakhstan are the natural growth of the population, changes in demographic indicators in the field of health care, its regional features, gender aspect, what place the administrative-territorial, border changes of the Republic take in the field of Population Science, depending on the specific picture of the socio-demographic situation of the country.

Keywords: Kazakhstan, nationality, Development, Society, nationalities, demographics

Қазақстандағы этнодемографияның негізгі мәселесі — елде тұратын барлық этностардың сандық динамикасы. Егемен ел болғанымыздан кейін, мың өліп, мың тірілген қазақ халқы дербес дамуға мүмкіндік алып, алыс-жақынын түгендеп, Отан туы астына жинала бастады. 2009 жылғы Қазақстандағы халық санағы бойынша, сол жылдың басында өз еліміздегі қазақтардың саны 10 млн.-нан асып түсті. Ал осыдан бірер жыл бұрын шетелдердегі отандастарымыздың саны 5,5 млн.-дай деген дерек болған-ды.

Осыған байланысты қазіргі таңда қазақтардың жалпы саны (өз еліміздегілер мен шетелдегілерді қоса есептегенде) 15,5-16 млн. деп айтуға толық мүмкіндік бар. Бұл қазақ ұлтының көп ғасырлар бойы, талай демографиялық апаттарды бастан кеше отырып, егемендік жағдайында өз еліндегі халықтың көпшілігіне айналуы еді.

Қазақтардың тәуелсіздік жағдайында саны өсіп, үлесі көбеюі жоғарыда айтылған екі факторға байланысты болды: 1) табиғи өсім; 2) сыртқа кететіндерден келетіндердің көп болуы - оң айырым (сальдо), соның ішінде, әсіресе отандастарымыздың оралып, тыңғылықты орын табуы.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары экономикадағы дағдарысқа байланысты, әлеуметтік қиыншылықтар көбейген кезде тұрғындардың табиғи өсімі құлдырап түсіп кетті: 1987 жылы 18,1 промилле болса, 1998 жылы 4,6 промилле болды (бір мың адамға шаққанда, туу мен өлімнің айырмасы). Осыдан кейін біртіндеп табиғи өсім қайтадан көтеріліп, 2000 жылы - 4,9; 2005 жылы - 8,05; ал 2009 жылы 13,5 промиллеге жетті, дегенмен әлі де 1980 жылдардағы көрсеткішке жете алмай отырмыз. Табиғи өсімнің 90% қазақтардың есебінен екенін ескерсек, ұлтымыздың өсуі кең, тура және даңғыл жолға түсіп, болашақта қазақтардың өсіп-өнуі қамтамасыз етіле бастағанын көреміз. 2009 жылы табиғи өсім 215 мыңдай болғанын ескерсек, келешектегі қазақтың саны өсе беретініне сеніміміз күшейе түседі.

Қазақтардың қатарын өсіретін екінші қайнар бұлақ - шетелдегі отандастарымыздың қайта оралуына келсек, тәуелсіздік жылдары ресми есеп бойынша 753,4 мың, ал бұл есептен тыс өздігімен келгендерді қосқанда 1 млн. қазақ қайтып келді деген пікір бар.

Қайта оралғандардың басым көпшілігі Ресей, Қытай, Моңғолия мен Өзбекстаннан, ал қалғандары Түркіменстан, Ауғанстан, Түркия, Иран және т.б. алыс-жақын шетелдерден келгендер. Шетелдердегі қазақтар саны да едәуір пікірталас тудырып келеді. Зерттеуші Г. Мендіқұлова 1997 жылы жарияланған еңбегінде бұрынғы Кеңес одағының 14 мемлекетінде және дүние жүзінің 25 елінде 4,5 млн. қазақ өмір сүреді, деген мәлімет айтады. Алайда бұл ойына негіз болған деректерді көрсетпеген. Ал 2000 жылы жарияланған М. Асылбеков пен В. Козинаның «Қазақтар» деген еңбегінде шетелдердегі қандастарымыздың саны 3.211.208 адам деп көрсетілген. Бұл мәлімет ҚР Сыртқы істер министрлігі консулдық қызмет департаменті басқармасының бастығы Б. Сейітбатталовтың 2000 жылғы 20 сәуірдегі «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған мақаласына сүйеніп берілген. Сайлау Батыршаұлы 2004 жылдың басында шетелдердегі қазақтар саны 5,2 млн. адамнан асып түседі, - деген болжам айтады. Осы пікір шындыққа жақынырақ, - деп санаймыз. Себебі, қазақтардың Дүниежүзілік қауымдастығы жинаған («Егемен Қазақстанға» берген) мәліметтері бойынша, 40 шетелдердегі қазақтардың саны 5 млн. 600 мыңнан астам деп көрсетілген. Оның ішінде, жақын шетелдерде - 3 млн. 137 мың; алыс шетелдерде 2 млн. 529 мың 800. Қазақтар көп шоғырланған мемлекеттер Қытай - 2.260 мың; Өзбекстан - 1.750 мың; Ресей - 1.100 мың; Монғолия - 150 мың; қалғандары: Түркия - 15 мың; АҚШ - 14 мың; Тәжікстан - 10 мың; Иран - 10 мың; Германия - 9 мың және т.с.с. 2000-2005 жылдар аралығында шетелдердегі қазақтардың саны 3,2 млн.-нан 5,6 млн.-ға дейін өсуін екі себеппен түсіндіруге болар еді. Біріншіден, алғашқы көрсетілген мәлімет толық болмай, 1,5 - 2млн.-дай қазақ есептен тыс қалып қоюы мүмкін.

Екіншіден, осы 5-6 жыл ішінде едәуір табиғи өсім нәтижесінде қазақтар саны тез өскен де шығар деп ойлаймыз.

Республика халқының, оның ішінде қазақтардың аумақтық, яғни аймақтарға, ауыл мен қалаларға орналасуында дәстүрге айналып, қалыптасқан ерекшеліктер бар. Қазақстан халқының жартысына жуығы - 45-46%-ы Оңтүстік аймақта (Алматы қаласы, Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан және Қызылорда облыстары) орналасқан болса, республика қазақтарының да жартысына жуығы, яғни 49,8%-ы осы аймақтарда тұрады. Олардың үлесі Қызылорда облысында 95,8%, Оңтүстік Қазақстан облысында 70,1%, Жамбыл облысында - 69,0%, Алматы облысында - 64,2% және Алматы қаласында - 50,1%. Бұл жағдайдың тарихи қалыптасуы: біріншіден, аймақтың Ресейге бағынуы басқалардан 130 жылдай кеш болғандығынан; екіншіден, аймақ тұрғындары саны мен құрамына сырттан келген көші-қонның ауқымы мен әсері әлсіз болғандығынан; үшіншіден, жергілікті ұлт өкілдерінің, әсіресе қазақ, өзбек, ұйғыр және басқа түркі тілдес этностардың табиғи өсімі келімсектерден басым екендігінен және басқа тиімді жағдайлардың әсері күшті болды. Солтүстік аймақта (Ақмола, Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстары және Астана қаласы) республика халқының 23,0%-ы орналасқан. Алайда мұнда қазақтардың саны да, үлесі де, тәуелсіздік жағдайында едәуір өскенімен, әлі де басымдылыққа жете қойған жоқ. Республика бойынша аймақтағы қазақтардың үлесі бар болғаны 16,9% болса, қазақтар Ақмола мен Павлодар облыстарында олардағы тұрғындардың жартысына да жетпейді (тиісінше 44,6% және 45,7%), ал Қостанай мен Солтүстік Қазақстан облыстарында онан да төмен (тиісінше 35,6% және 33,7%, яғни осы облыстардағы тұрғындардың үштен бірі ғана). Тек Астанада ғана қазақтардың үлесі 63,4%-ға жетті. Қазақтардың Оңтүстік аймақтан кейінгі көп шоғырланған жері - Батыс Қазақстан. Мұнда қазақтардың 19,1%-ы, яғни бестен біріне жуығы мекен етеді. Атырау облысындағы тұрғындардың ішінде қазақтар 91,3%, Маңғыстау облысында - 86,1%, Ақтөбе облысында - 77,9%, Батыс Қазақстан облысында - 70,9%. Республиканың қалған екі аймағында қазақтардың үлесі едәуір өсіп келеді, 2009 жылғы мәліметтер бойынша, Шығыс Қазақстанда жартыдан асып түсті - 53,9%, ал Орталық Қазақстанда (Қарағанды облысы) - 44,1%-ға жетті. Осы бағыттағы даму әрі қарай жалғаса берсе, болашақта осы үш аймақтарда да қазақтардың үлесі басым болмақ.

Тәуелсіздік жағдайында қала мен ауыл тұрғындарының өзара салмағы өзгеріске ұшырады. Қала тұрғындарының үлесі 1989-2009 жылдар арасында аз да болса төмендегенімен (3,3%), олар бұрынғыша республика халқының жартысынан көбі (53,4%) болып отыр. Ал ауыл тұрғындары 43,3% -дан 46,0% -ға жетті. Бұл көрсеткіш халықтың урбандандыру процесінің баяулай бастағанын байқатады. Қазақстанда ең күшті урбандалған Қарағанды (қала тұрғындары 77,0%), Павлодар (67,9%) және Ақтөбе облыстары (61,1%) болса, ауыл тұрғындары Алматы (76,0%), Солтүстік Қазақстан (61,5%), Қызылорда (60,8%) және Жамбыл (60,5%) облыстарында көбірек болып отыр.

Дегенмен, тәуелсіздік жылдары қазақтардың қалаға бет бұрғанын атап айтқан жөн. Қазір екі қазақтың біреуі - қала тұрғыны. Қазақтар Қызылорда мен Атырау облыстарындағы қала тұрғындарының ішінде тиісінше 91,3% және 82,3%, ал Маңғыстау облысында - 72,9%, Ақтөбе облысында - 62,2%, Оңтүстік Қазақстан облысында 61,6%, Жамбыл облысында - 54,5%. Бірақ басқа аймақтарда қазақтар қала тұрғындары ішінде

әлі де аз. Қостанай облысында бар болғаны 20,2%, Ақмола облысында - 28,5%, Павлодар облысында - 30,0%, Қарағанды облысында - 30,7%, Шығыс Қазақстан облысында - 33,1%. Батыс Қазақстан облысында да көп емес - 39,6%. Еліміздің ең үлкен екі қаласында қазақтар үлесі едәуір өсіп келеді: Қазір Астана тұрғындарының (639,3 мың) 63,4%(405,3 мыңы) қазақтар.

Қазақтар шоғырланған Оңтүстік және Батыс аймақ қалаларында олардың үлесі өсе түсті. Қызылордада 90,4%, Атырауда - 82,9%, Ақтөбеде - 68,2%, Ақтауда - 64,4%, Талдықорғанда - 64,2%, Таразда - 59,1%; және Шымкентте - 48,4% болды. Сонымен бірге Семейде 42,6%, Көкшетауда 50,9% Жезқазғанда - 62,1%, Қарағандыда - 46,2%, Балқашта - 58,8% ға жетті. Дегенмен, славян халықтарының өкілдері мен басқа орыс тілді этностар көптеп орналасқан аймақ қалаларында жағдай аса өзгере қойған жоқ.

Тұрғындардың жастық құрамы да табиғи өсімге үлкен әсер ететіні белгілі. Әдетте халықтың жастық құрамы осы өсімге байланысты үш түрге бөлінеді. Біріншісі - прогрессивтік - тұрғындар арасында балалардың үлесі көп болса, табиғи өсімнің көптігінен халық саны өседі, екіншісі - қалыптасқан (стационарлық) түрі - балалар мен ересек жастағылар арасы бірқалыпты; бұл жағдайда тұрғындар азаймайды да, көбеймейді де. Үшіншісі - регрессивтік түрі - 60 жас және одан үлкендердің үлесі 12% және одан жоғары болса, тұрғындар саны азая түседі. Қазіргі жағдайда Қазақстан халқының 60 жастан асқандары 10,3%, оның ішінде ерлері - 7,8%, әйелдері - 12,3%. Дегенмен, 1990 жылдармен салыстырғанда (9%) 60 жастағылар мен одан үлкендердің үлесі 1,3%-ға өскен, яғни халықтың «қартаю» бастағаны байқалады. Бұл келеңсіз жағдайға орыс, украин, белорустардың осы жастағылары көп болғаны әсер етеді.

Дегенмен, қазақтардың әлеуметтік-демографиялық дамуында әлі де келеңсіз жағдайлар кездесетінін де айтқан жөн. Табиғи өсім жағынан қазақтар басқа түркі-мұсылман этностарынан әлі де едәуір кейін қалып келеді. Өзбек, ұйғыр, әзірбайжан, түрік, күрд және басқа ұлт өкілдерінің табиғи өсімі қазақтардан едәуір басым келіп, саны өсіп, құрамы күшеюде. Қазақтардың басым көпшілігі аймақтардың ауылды мекендерінде тұратынын ескерсек, олардың әлеуметтік жағдайы өз деңгейінде емес екендігін байқаймыз. Қазақтардың білім деңгейі де өзге ұлт өкілдерінен әлі де төмен. 1999 жылғы мәлімет бойынша, 44 этностың ішінде қазақтар жоғарғы білім деңгейі бойынша - сегізінші орында, аяқталмаған жоғарғы білім деңгейі бойынша - 19 - орында, арнайы орта білім бойынша 28 - орында, жалпы орта білім бойынша - 11 - орында, негізінде орта білім бойынша - 37 - орында, ал бастауыш білім бойынша - 35 - орында.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://abai.kz/post/9848>
2. <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8698>
3. <https://stud.kz/referat/show/57550>

SECTION: MEDICAL SCIENCE

УДК 617.3

Бугаевский Константин Анатольевич
кандидат медицинских наук, доцент на пенсии
(Новая Каховка, Украина)

МИКРОСКОП И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ, В ОТРАЖЕНИИ ФИЛАТЕЛИИ

Аннотация. В данной исследовательской статье, её автором, представлены результаты и анализ, проведённого им исследования, тематически посвящённого микроскопам, истории их изобретения, модификаций и практического применения, в разных отраслях медицины и медико-биологических наук. В качестве иллюстраций, в тексте статьи, автором использованы скриншот-копии самых разнообразных филателистических материалов (почтовых марок, конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов, картмаксимумов и почтовых блоков), разных стран мира и различных годов их выпуска, снабжённых краткими, сопроводительными комментариями и, строго обязательным, указанием на места их заимствования в интернете, с целью сохранения авторских прав их правообладателей.

Ключевые слова: микроскоп, история создания микроскопа, медицина, филателия, почтовые марки, почтовые конверты, почтовые блоки, картмаксимумы, скриншот-копии.

Bugaevsky K.A.
retired Associate Professor
(New Kakhovka, Ukraine)

MICROSCOPE AND ITS APPLICATION IN MEDICINE, IN REFLECTION OF PHILATELY

Annotation. In this research article, the author presents the results and analysis of his research, thematically devoted to microscopes, the history of their invention, modifications and practical application in various branches of medicine and medical and biological sciences. As illustrations, in the text of the article, the author used screenshot copies of a wide variety of philatelic materials (postage stamps, first day covers and artistic stamped envelopes, maximum cards and postal blocks), from different countries of the world and different years of their issue, supplied with brief, accompanying comments and, strictly obligatory, indication of the places of their borrowing on the Internet, in order to preserve the copyright of their rightholders. In this research article, the author presents 237 screenshots of various philatelic materials.

Keywords: *microscope, history of microscope, Antoni van Leeuwenhoek, medicine, philately, postage stamps, postal envelopes, postal blocks, maximum card, screenshot copies.*

Цель статьи

Целью на писания этой исследовательской статьи, было стремление её автора, отражение, в разных средствах мировой филателии, информацию о практическом использовании микроскопов разных видов и моделей, в медицинской и медико-биологической деятельности, как одно из важнейших средств, диагностики болезней и патологических состояний у человека, а также отражения памяти об известных врачах и учёных, активно использовавших микроскопы, в своей практической, и научно-исследовательской деятельности.

Гипотеза статьи

В период подготовки к проведению данного исследования, его автором, была предложена рабочая гипотеза о том, что существует, достаточное число коллекционных, самых разнообразных филателистических материалов (почтовых марок, художественных маркированных конвертов и конвертов первого дня), почтовых блоков, разных стран мира и разных годов их выпуска тематически посвящённых микроскопам, истории их открытия, модификаций, а также, посвящённых памяти Антони ван Левенгука, как автора этого изобретения.

Материалы и методы исследования

При написании данной исследовательской статьи, её автором, использовался метод, литературно-критического анализа, доступных источников информации, по изучаемому им вопросу. Были найдены и рассмотрены интернет страницы и сайты, по истории медицины, а также, страницы филателистов, коллекционеров, занимающихся историей медицины. Все полученные автором, в процессе подготовительно-поисковых работ, коллекционные филателистические материалы, были сгруппированы, систематизированы, описаны, с обязательным указанием мест заимствования, в интернете, для строгого соблюдения авторских прав их обладателей.

Введение

Среди множества медицинских инструментов и приспособлений, в повседневной, практической деятельности, как в медицине, так и в медико-биологических дисциплинах, микроскоп, во всех его видах и моделях, занимает своё важное, и почётное место. С момента его первого применения, он претерпел множество изменений, и полезных модификаций, в сторону своего улучшения, и стал просто незаменимым, в повседневной практической деятельности в работе, научных работах учёных, как теоретиков, так и практиков, в частности, в их медицинской деятельности [1, 7]. На сегодняшний день, бактериологические и микробиологические исследования, многих бактериальных инфекций, просто невозможны, без микробиологических исследований микрофлоры, тех заболеваний, которые были вызваны, микрофлорой, различного, инфекционного генеза. Туберкулёз, малярия, сифилис, лепра/проказа, тропические болезни и кишечные инфекции, онкологическая и гематологическая патология, а также множество других заболеваний и патологических состояний, невозможны без микроскопии, изучения полученных мазков крови и других сред человеческого организма, как на этапах

предварительной диагностики, так и текущего, бактериологического контроля, в предварительном лечении пациентов. В данной исследовательской работе, представлена краткая информация, начиная с момента изобретения и совершенствования первых, ранних моделей микроскопов, так и представление, обнаруженных материалов проведённого исследования, рассказывающих об активном применении микроскопов, группой известных врачей и учёных, в их научной и медицинской деятельности. Все представленные, в виде сопроводительных, черно-белых, или цветных иллюстраций, скриншот-копий различных филателистических материалов, имеют краткое, сопроводительное описание, снабжённое ссылками, на источники их заимствования в интернете.

Основная часть статьи

Начать свой рассказ о микроскопах, применяемых в разных отраслях современной науки и, в частности в медицине, хотелось бы начать с краткой истории его создания и совершенствования. Так, на рисунке 1, представлена небольшая, филателистическая подборка (почтовые марки, конверты первого дня, художественные маркированные конверты, почтовые блоки, картмаксимумы), посвящённая Антону ван Левенгуку, и изобретение им, первого, примитивного, микроскопа, сделавшего революцию во многих отраслях, как науки, так и практики. Портрет самого учёного и изображение его микроскопа, присутствуют, практически на всех, представленных филателистических материалах [2-13].

Рисунок 1. История создания микроскопа Антони ванн Левенгуком в отражении средств филателии

На следующем, тематическом рисунке 2, представлена большая, красочная, коллекционная, филателистическая подборка, почтовых марок, конвертов, почтовых

блоках и картмаксимумах, разных стран мира, и разных годов выпуска, с изображением на них, разных моделей микроскопов, разных годов их выпуска [14-32].

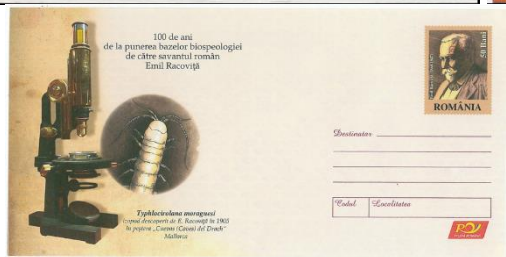
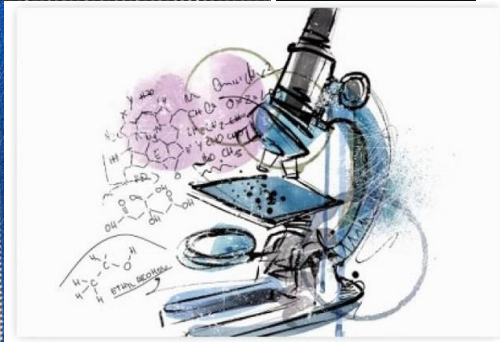

Рисунок 2. Изображение микроскопов в средствах филателии

Что касается вопроса, практического применения разных моделей микроскопов, в практической медицине, то в разные временные периоды, многие учёные из области медицины, биологии, бактериологии, микробиологии и других наук, где в работе, очень активно используются микроскопы, пользовались их ранними моделями, популярными в их время. В связи с этим, в мировой филателии, изображение этих учёных, соседствуют с изображением тех моделей микроскопов, которыми они пользовались в своё время. По этим сюжетным рисункам, хорошо можно проследить эволюционный процесс в создании, всё более активный процесс, в создании микроскопов. Так, к примеру, представляя процесс использования микроскопов в медицине, на рисунке 3, представлена небольшая филателистическая подборка, посвящённая всемирно известному врачу бактериологу и микробиологу. Роберту Коху, и использованными им, микроскопам, в его работе, по диагностике и лечению туберкулёза, и ряда других инфекционных заболеваний [33-35].

Рисунок 3. Использование микроскопа Робертом Кохом

Далее, на рисунке 4, представлена небольшая филателистическая подборка, рассказывающая об использовании своей практической работе микроскопа, известным норвежским учёным бактериологом и микробиологом, Герхардом Хансеном, борце с проказой/лепрой [7, 36-42].

Рисунок 4. Герхард Хансен и его рабочие микроскопы

Далее, на тематическом рисунке 5, представлена группа врачей и учёных, инфекционистов, эпидемиологов, бактериологов и микробиологов, в эпизодах их практической работы с микроскопами. Это такие учёные и практические врачи, как лауреат Нобелевской премии, автор теории иммунитета, Илья Ильич Мечников, француз - Николе, греческий учёный цитолог, автор всемирно известного ПАП-теста (скрининг вируса папилломатоза), Георгас Папаниколау, французский гений медицины, химии и бактериологии - Александр Флеминг, Нобелевский лауреат (1945), по медицине и физиологии, за открытие пенициллина; Карл Эберт, японский микробиолог, сподвижник знаменитого немецкого микробиолога Пауля Эрлиха - Хидео Ногучи, занимавшийся проблемами диагностики сифилиса и созданием сальварсана[7, 46]. Кроме диагностики туберкулёза, микроскоп и микроскопия мазков, активно применяются для диагностики малярии, сифилиса, болезней крови, в онкологии, для обнаружения раковых клеток, в клинической лабораторной диагностике многих заболеваний, в ветеринарии и во многих других научных медицинских направлениях. В связи с этим, в этой филателистической подборке, и представлены почтовые марки, с изображением самых разных мазков [48-56].

Рисунок 5. Известные учёные-микробиологи и их микроскопы

Далее, на рисунке 6, представлена небольшая филателистическая подборка (почтовые марки и картмаксимумы), посвящённая известному французскому бактериологу и микробиологу, Луи Пастеру и его рабочим микроскопам [37-43].

Рисунок 6. Луи Пастер и его микроскопы

Далее, на тематическом рисунке 7, представлена, большая, коллекционная, филателистическая подборка (почтовые марки, посвящённая большой группе врачей, учёных и специалистов разных стран мира, в области различных направлений, медико-биологических наук, а также разным группам медицинских и медико-биологическим работникам, изображённых на сюжетных рисунках, за их работой с микроскопами [44-58].

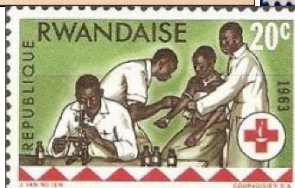
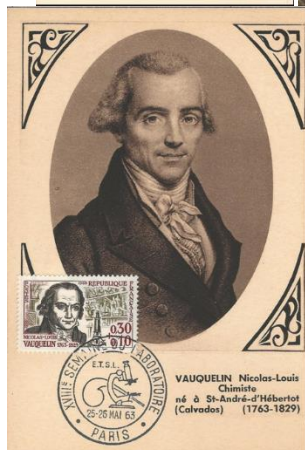
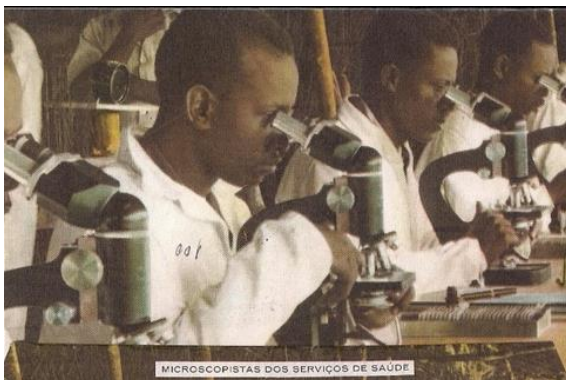

Рисунок 7. Филателистическая подборка, посвящённая практической работе с микроскопами

На следующем, тематическом рисунке 8, представлена филателистическая подборка, посвящённая использованию микроскопа, как в диагностике онкологических заболеваний, так и в диагностике туберкулёза [59-65].

Рисунок 8. Филателистическая подборка, посвящённая использованию микроскопа, для диагностики туберкулёза

На следующем, тематическом рисунке 9, представлена небольшая филателистическая подборка, рассказывающая об использовании микроскопа и мазков крови, для диагностики такого, особо опасного заболевания, как малярия [66-70].

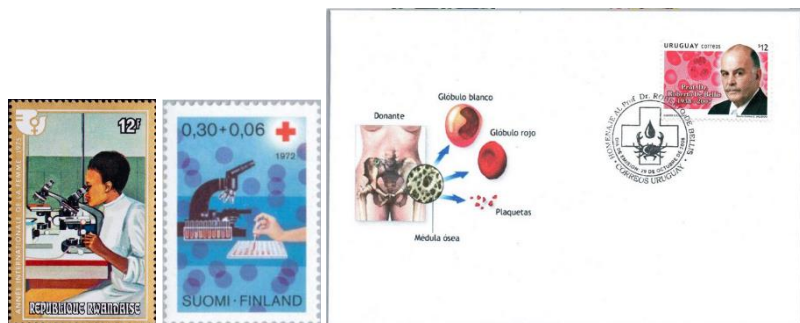

Рисунок 10. Использование микроскопа и мазков крови для диагностики малярии

В заключение статьи, на рисунке 11, представлена небольшая филателистическая подборка, посвящённая использованию микроскопов, в разных областях медицины [71-74].

Рисунок 11. Использование микроскопов в разных отраслях современной медицины

В период пандемии COVID-19 диагностические лаборатории по всему миру, в своих медицинских учреждениях, также весьма активно используют микроскопы в своей повседневной работе. Небольшая подборка филателистических материалов, с изображениями микроскопов, в период пандемии COVID-19 представлена на тематическом рисунке 12 [75].

Рисунок 12. Использование микроскопов во время пандемии COVID-19

На этом закончена очередная, авторская, исследовательская статья, тематически посвящённая микроскопам, их истории и использованию в медицине. Автором, к изданию готовится, новая, большая исследовательская статья, посвящённая использованию микроскопов, в других отраслях науки и техники.

CONCLUSIONS

1. В своей новой, исследовательской, эксклюзивной статье автору удалось достаточно полно и творчески осветить задачу, определенную целью статьи, с использованием средств филателии, коллекционных филателистических материалов, посвященных как истории создания микроскопа и его практического использования в медицине, и в медико-биологических науках.

2. Иллюстративный материал, представленный автором, в виде скриншотов филателистических миниатюр, ярко и гармонично вошел в канву текстового сопровождения в данной статье.

3. Использование филателистических средств и методов в исследовательских статьях, в виде иллюстраций, является их новаторским применением в оформлении исследовательских статей, которое можно смело использовать и внедрять в оформление исследовательских статей разного уровня сложности и направленности.

4. Материалы и анализ материалов данного исследования полностью подтвердили гипотезу статьи, предложенную ее автором.

5. В данной исследовательской статье автора представлено 225 скриншота различных филателистических материалов.

REFERENCES

1. Mic-UK: A gallery of postage stamps and postal stationery showing aspects of Robert Hooke's
2. COVERSCAPE computer generated 385th of the birth of Anton van Leeuwenhoek cover | eBay
3. Antique Microscope: Over 1,137 Royalty-Free Licensable Stock Photos | Shutterstock
4. Antoni van Leeuwenhoek with a beer 1 (2023) - Netherlands - LastDodo
5. Stamp: Birth of microbiology (Grenada 2000) - TouchStamps
6. Stamps honoring good science may sometimes display bad design
7. [PDF] Stamps and Microscopes Fritz Schulze
8. COVERSCAPE computer designed 390th of the birth of Anton van Leeuwenhoek cover
9. Famous scientists 500 (2009) - Rwanda - Illegal Stamps – LastDodo
10. Science on Stamps: Antonie van Leeuwenhoek
11. Postzegel: Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723) naturalist (Nederland(Summer stamps 1937)
12. Europa's Erfgoed - 443 - Microscop van Leeuwenhoek (18de eeuw, 18e siècle), microscope
13. ARGELIA 2015 FDC Mikroskop Microscope Lumière luz Die Optik optics Microscopes microscopio International Year of Light
14. MICROSCOPY-UK / MICSCAPE - Microscopy on postage stamps, microscopes on stamps
15. Germany Deutschland 1981-09 ETB ERSTTAGSBLATT "Für die Jugend" microscope telescope optics, first day sheet, Bonn
16. Santé - Microscope dit de Stanislas - Musée Nancy
17. SPAIN 2021 Sociedad española de microbiología microscope
18. SPAIN Spanien Espana 1937- Especial móvil, Para medicamentos, microscope, 30 cts. OPT Lumière Fiscal tax
19. Inde India 1984 FDC Error: Color Flow, Dr. D.N. Wadia, Geologist, Scientist, Science, Microscope, First Day Cover
20. IP 2007 - 3 Myriapod and microscope, Romania - Stationery - unused - 2007
21. microscope optics book - Society for science TIT member charity stamp - 1973 Hungary - LABEL VIGNETTE CINDERELLA - 10 Ft
22. 1982 Dr. Robert Koch Anti-Tuberculosis Seal medicine tubercle bacillus health microscope famous
23. RC 14364 MAROC N° 685 / 686 O.M.S. MICROSCOPE + INTERPOL BLOC DE 4 NEUF
24. Japan 2879c Used - Science, Technology and Animation - Wooden Microscope | Asia – Japan
25. Steampunk Eric Gill Stamp Icon Set, microscope transparent background PNG clipart | HiClipart
26. Postal stationery Poland 2005 Microscope
27. Odd stamps: 08 Stamps with special cuts - 02 b
28. Nigeria 1962 Lagos Conference - original hand-painted artwork (unaccep – AGStamps
29. Especial Móvil Medicamentos. Microscopio 1942/49
30. DIYthinker Gracias Química conocimiento tiende Microscopio tarjetas postales conjunto de la

31. TUNISIA TUNISIE 1974 - 1v - MNH - Micropaleontology - Fossils - Microscope Paleontology Fósiles - Microscopio Fossiles
32. Gabon 1982 Koch,Tuberculosis,Medical,Health,Microscope,Hamster, Rodents MNH
33. Djibouti 1982 Y&T 550 feuillet de luxe et FDC. Lutte contre la tuberculose. Robert Koch, microscope
34. 1993 Robert Koch, Microscope, German physician, microbiologist, Cuba, Bl.134, MNH
35. Dr. Hideyo Noguchi - 野口英世博士の活躍 80y Multicolored stamp price, value
36. 2022 Vietnam Louis Pasteur Science microscope biology complete set of 1 MNH
37. ANDORRA ANDORRE (2022) Carte Maximum Card - Louis Pasteur 1822 - 1895, microscope, scientifique, microbiologie
38. Comores 1972 n° 79 ** Louis Pasteur, Chimie, Microscope, Bactéries, Boîte de Petri, Physique, Vaccin, Rage, Biologie
39. ANDORRA Postes (2022) Carte Maximum Card - Louis Pasteur 1822 - 1895, microscope, scientifique, microbiologie
40. Louis Pasteur - South Korea KPCC2962 200th Anniversary of the Birth of Louis Pasteur
41. 5,100+ Famous People Postage Stamps Stock Photos, Pictures & Royalty-Free Images - iStock
42. ALBANIEN 2714-2717 KB (1) mnh - Mikroskop, Microscope - ALBANIA / ALBANIE
43. Briefmarke: Dr. Hansen (NigerMi:NE 374,Sn:NE 271,Yt:NE 276,Sg:NE 475
44. F-EX49992 COMORES 1973 MNH ARMAUER HANSEN MEDICINE MICROSCOPE LEPROSY
45. NORVEGIA - NORGE - FDC 1973 - HANSEN - MICROSCOPIO - MICROSCOP
46. Angola Aérogramme illustré - microscope - service de santé BILHETE POSTAL NOVO
47. LIBYA 1996 Anatomy Medicine Biology Microscope Hospital Nurse in Revolution issue (FDC
48. Gone, but not forgotten? Heroes of science honored on stamps
49. Brazil 1955 used, A Lutz, Father of Tropical Medicine, Microscope
50. 1983 Microscope, Constantin Parhon, neuropsychiatrist, endocrinologist, Roma
51. Stamps honoring good science may sometimes display bad design
52. CPMAX HYACINTHE VINCENT MÉDECIN MILITAIRE THÈME MÉDECINE MICROSCOPE
53. CPMAX VAUQUELIN CHIMISTE SEMAINE DU LABORATOIRE - THÈME CHIMIE MICROSCOPE (OBLIT) ETSL PERSONNAGES CÉLÈBRES
54. Germany Scott 2595 Mint never hinged. | Europe - Germany & Colonies - Germany, General Issu
55. Togo 2011 MNH, Nobel Prize winner Marie Curie in her Lab, Microscope
56. 2017 Bulgaria Raychev Pathologist microscope health complete set of 1 MNH
57. RWANDA 1963 - 1v - MNH - Blood Donor Doctor Microscope - Red Cross - Croix Rouge - Cruz Roja - Croce Rossa - Rotes Kreuz
58. Stamp: Microscope and Emblem Fight against Cancer (Netherlands)(Fight against Cancer -
59. Timbre-Poste d'Algérie N° 755 - 100⁰ de la Découverte du Bacille de Koch
60. Semi postal stamp from Burundi depicting a scientist with a microscope, issued to help fight
61. 50 Jahre BCG
62. 1985 Bangladesh UN United Nations Decade of Women Sewing Sculpturing Microscope Child Education Computer SG 254-5 2v MNH

63. LIBYA LIBYAN ARAB JAMAHIRIYA MNH WORLD HEALTH DAY 1997 HEALTH MEDICINE CHEMISTRY MICROSCOPE HOSPITAL DOCTOR NURSE
64. Bangladesh 1983 MNH TB Bacillus, Tuberculosis, Disease, Medical, Medicine, Doctor, Science, Microscope, Robert Koch
65. Stamps Burundi 1965 Mi Block6A (complete edition) mint tuberculosis
66. Malaria on Stamps Collection - UnitedNations_FDCs
67. Poland: FDC First Day Cover, 1962, 1 stamp, souvenir sheet, malaria mosquito, microscope, health (minor crease)
68. Microscopic View Of Malaria Parasite On Postage Stamp Stock Photo - Download Image Now - iStock
69. Stamp: Malaria Parasite (United Kingdom of Great Britain & Northern Ireland (Medical)
70. Image: Man Looking Into Microscope – TouchStamps
71. India 2020 COVID-19 Warriors, Coronavirus, Health, Vaccination, Ambulance,Transport, Microscope, Used (**) Inde Indien
72. MEDICAL DOCTOR HEMATOLOGIST BLOOD MICROSCOPE CRAB URUGUAY Sc#2246 FDC COVER
73. Kampf gegen die Lepra
74. COVID-19 [www. delcampe](http://www.delcampe)

УДК 617.3

Бугаевский Константин Анатольевич
кандидат медицинских наук, доцент на пенсии
(Новая Каховка, Украина)

НЕВРОЛОГИЯ И НЕЙРОХИРУРГИЯ В ОТРАЖЕНИИ ФИЛАТЕЛИИ И НУМИЗМАТИКИ

Аннотация. В данной исследовательской статье, её автором, представлены результаты и анализ, полученных результатов проведённого исследования, тематически посвящённого степени и объёму представленности, коллекционных, филателистических и нумизматических материалов, посвящённых неврологии и нейрохирургии. Полученные результаты, подтверждают гипотезу автора данного исследования о том, что, как в филателии – на почтовых марках и конвертах, разных стран мира и разных годов их выпуска, так и в нумизматике, на тематических памятных медалях, содержится достаточно большое количество экземпляров, в достаточно большом объёме и в значительной степени, представляют оба медицинских направления, как неврологию, так и нейрохирургию. Всего, в данной статье, суммарно, представлено 105 скриншот-копий коллекционных материалов, из них 85 филателистических, и 20 нумизматических.

Ключевые слова: неврология, нейрохирургия, известные врачи и учёные, филателия, почтовые марки, почтовые конверты, нумизматика, памятные медали, скриншот-копии.

Bugaevsky K.A.
retired Associate Professor
(New Kakhovka, Ukraine)

NEUROLOGY AND NEUROSURGERY IN PHILATELY AND NUMISMATICS

Annotation. In this research article, its author presents the results and analysis of the obtained results of the conducted study, thematically devoted to the degree and volume of representation, collectible, philatelic and numismatic materials dedicated to neurology and neurosurgery. The obtained results confirm the hypothesis of the author of this study that, as in philately - on postage stamps and envelopes, different countries of the world and different years of their issue, and in numismatics, on thematic commemorative medals, there is a fairly large number of copies, in a fairly large volume and to a significant extent, represent both medical areas, both neurology and neurosurgery. In total, this article presents 105 screenshot copies of collection materials, including 85 philatelic and 20 numismatic.

Keywords: neurology, neurosurgery, famous doctors and scientists, philately, postage stamps, postal envelopes, numismatics, commemorative medals, screenshot copies.

Цель статьи

Целью написания данной исследовательской статьи, является попытка её автора, представить полученные результаты проведённого исследования, и их анализ,

посвящённые представлению новых данных, о степени и объёме представленности тематических, коллекционных, филателистических и нумизматических материалов, посвящённых неврологии, о неврологии и нейрохирургии, а также, о ряде известных в разных странах мира, практических врачах и учёных, специализирующихся, в этих двух медицинских направлениях, как в разных странах мира, так и в разные временные периоды.

Гипотеза статьи

В период подготовки, к проведению своего нового исследования, его автором, была выдвинута рабочая гипотеза, суть которой состояла в следующем: существует, вполне достаточно большое количество, как по содержанию, так и по объёму, коллекционных, тематических материалов, как в филателии, так и в нумизматике, во всём разнообразии их видов и направлений, тематически посвящённых, таким клиническим медицинским направлениям, как неврология, так и нейрохирургия, а также, ряду их героев, как учёных, так и практических врачей, специализирующихся в этих медицинских направлениях.

Задачи написания статьи

С целью достижения поставленной цели, проводимого исследования, его автором были поставлены и реализованы такие задачи:

1. В интернете, на тематических, коллекционных сайтах и интернет страницах, найти, разнообразные, филателистические материалы, тематически посвящённые неврологии и нейрохирургии, а также их героям.

2. Систематизировать и сгруппировать, все полученные коллекционные материалы.

3. Преобразовать их, с помощью специальной компьютерной программы, в их скриншот-копии, как черно-белые, так и в цветные, для дальнейшего их использования, как иллюстрации, в текстовой части данной статьи, снабдив их, сопутствующими, короткими комментариями и, соответствующими ссылками, с обязательным указанием, мест их заимствования в интернете, с целью соблюдения авторских прав, их обладателями.

4. Также, по мере необходимости в этом, найти тематические статьи, с содержащимися в ней информационными сведениями об учёных и практических врачах, как невропатологах, так и нейрохирургах, коллекционные материалы о которых, будут представлены в сопроводительных текстах, в данной, авторской, исследовательской статье.

Методы и материалы написания статьи

При написании этой исследовательской статье, её автором, были использованы такие методы исследования, как: литературно-критический анализ, всех доступных текстовых и иллюстративных материалов, касающихся, исследуемой автором тематики, включая, интернет сайты и страницы, касающихся медицинской тематики и, в частности, неврологии и нейрохирургии, их истории и героях. В качестве иллюстративного материала в статье и её разделах, автор использовал, созданные им скриншот-копии, обнаруженных им, разнообразных, как филателистических, так и нумизматических материалов, разных стран мира и различных годов их выпуска. Все, представленные в

данной статье, текстовые и иллюстративные материалы, имеют обязательные ссылки, на места их заимствования в интернете, с целью соблюдения авторских прав.

Введение

Изучение любых вопросов, касающихся медицины в целом, а также, различных её направлений, клинических дисциплин, как в частности, неврологии и нейрохирургии, их истории и героях, является, в большой степени, актуальным и востребованным вопросом [1, 38]. Исходя из своего, собственного, многолетнего опыта, как коллекционера, так и автором, достаточно большого числа исследовательских статей, на тему, представленности многих медицинских дисциплин и направлений, в отражении, практически всех средств коллекционирования, автор имеет право утверждать, что, как медицина в целом, так и, в частности, такие дисциплины, как неврология и нейрохирургия, их история и герои, представлены, филателии и нумизматике, а также и в ряде других средств коллекционирования, в частности – в фалеристических материалах, в достаточно большом объёме, в их многочисленных эмиссиях, во многих странах мира и в различных годах их выпуска [2].

Основная часть статьи

Свой рассказ, хотелось бы начать, с представления такой клинической дисциплины, как неврология, с представления коллекционных материалов, посвящённых ей, её истории и героям. Вначале, на рисунке 1, автором будут представлены, филателистические материалы – почтовые марки, художественные маркированные конверты и конверты первого дня, почтовые блоки, посвященные неврологии, а также ряду известных учёных и практических врачей, специализирующихся в неврологии [3-10]. Так, в частности, почтовым ведомством Испании, и ряда других стран мира, выпущено, достаточно большое число филателистических материалов, которые сложно все представить в данной статье, своему Нобелевскому лауреату, известному учёному и практическому врачу, Santiago Ramon y Cajal (1852-1934). Это и почтовые марки, и художественные маркированные конверты, посвящённые ему [3-10].

Далее, на рисунке 2, представлена небольшая филателистическая подборка (почтовые марки, художественный маркированный конверт, почтовый штемпель специального гашения), посвящённая известному португальскому учёному и врачу-невропатологу и нейрохирургу, лауреату Нобелевской премии – Antonio Egas Moniz [11-13].

Рисунок 2. Подборка филателистических материалов, посвящённых памяти Antonio Egas Moniz

На рисунке 3, представлена небольшая филателистическая подборка (почтовые марки, художественные маркированные конверты и конверты первого дня, почтовые карточки, почтовые штемпеля специального гашения), посвящённая известному румынскому невропатологу Gheorghe Marinescu (1863-1938), именем которого, назван один, известных врачам, в первую очередь, неврологам всего мира – симптом Маринеску [13-19, 39, 40].

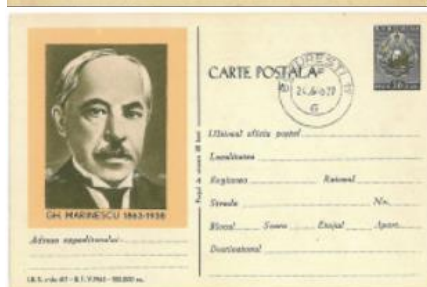
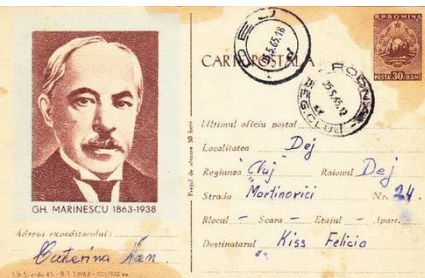

Рисунок 3. Филателистическая подборка, посвящённая Gheorghe Marinescu

Небольшая подборка филателистических материалов Румынии, представленная на рисунке 4, представляет известного румынского учёного, Carol Davila (1828-1884), который, также, занимался проблемами неврологии [18-20].

Рисунок 4. Филателистическая подборка, посвящённая румынскому учёному Carol Davila

На рисунке 5, представлена следующая тематическая филателистическая подборка, посвящённая известному итальянскому учёному и исследователю, Camillo Golgi (1843-1926), строения и функционирования, клеток нервной системы человека, и открывшему волокна/клетки, названные его именем, а также, занимался строением и функционированием гипоталамуса человека [18-21, 41, 42].

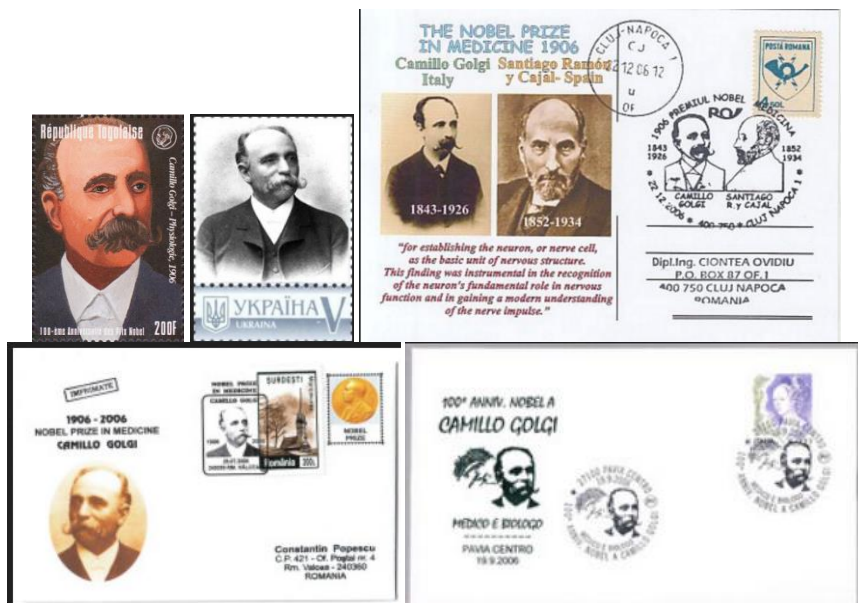

Рисунок 5. Филателистическая подборка, посвящённая памяти Camillo Golgi

На тематическом рисунке 6, представлена небольшая филателистическая подборка (художественные маркированные конверты и конверты первого дня), тематически посвящённые известному американскому учёному и врачу, которого называют отцом мировой нейрохирургии, Harvey W. Cushing [22-26, 38, 43].

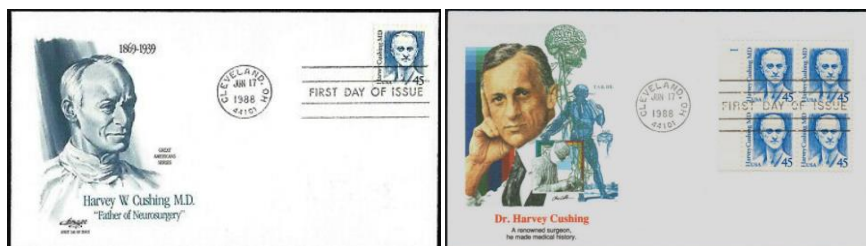
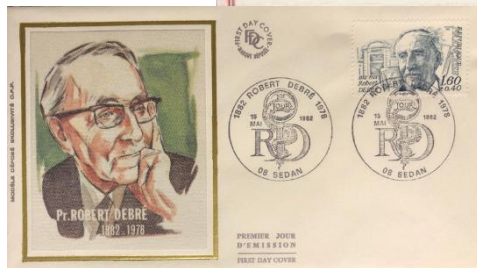

Рисунок 6. Филателистическая подборка, посвящённая памяти американского нейрохирурга Harvey W. Cushing

Далее, на тематическом рисунке 7, представлена небольшая филателистическая подборка, художественных маркированных конвертов, с изображением на них, ряда известных врачей и учёных, занимавшихся неврологическими вопросами. Это французский конверт (1982), посвящённый DOCTOR DEBRE [27]; Это художественный маркированный конверт Австрии (1976), посвящённый известному врачу неврологу, Constantin Ecomoto (1876-1931) [44, 45]; художественный маркированный конверт Румынии (2016), посвящённый академическому профессору и врачу неврологу, Leon Danaila [29]; художественный маркированный конверт Польши, с изображением на нём, портрета, известного польского учёного и практического врача невролога, Юзефа

Брудзинского, чьим именем, названы симптомы, применяемые в диагностике менингита и воспаления мозговых оболочек [30]; почтовая марка (1960) и художественный маркированный конверт Франции (1989), посвящённые всемирно известному учёному и врачу неврологу, доктору Шарко/ Jean-Martin Charcot (1825-1893), часто именуемому отцом современной неврологии [31, 32]; почтовые марки и почтовый блок, посвящённые известному румынскому врачу-нейрохирургу, Sofia Ionescu [33]; почтовая марка и художественные маркированные конверты (1976, 1981), посвящённые советскому учёному и практическому врачу-неврохирургу, главному хирургу советской армии, во второй мировой войне, академику, Николаю Ниловичу Бурденко () [35, 36]; французский художественный конверт, с изображением на нём, известного французского врача-нейрохирурга DOCTOR CHANTEMESSE [37]; латвийский врач-нейрохирург [46]; австрийский врач-нейрохирург Leopold Schonbauer [47]; известный русский врач-невропатолог, академик Владимир Бехтерев (1857-1927) [48].

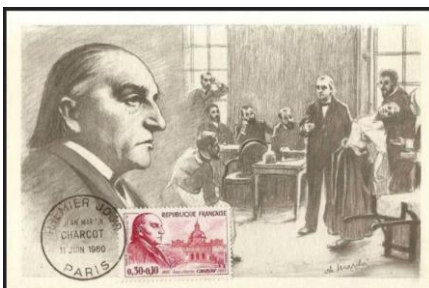
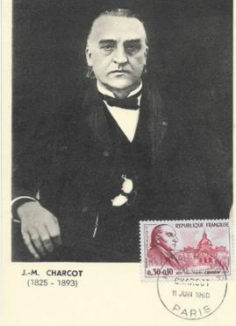
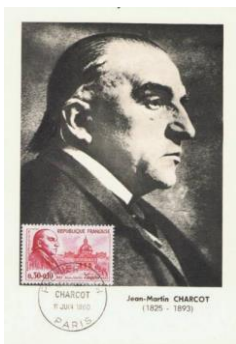
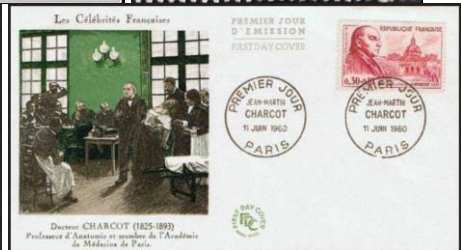
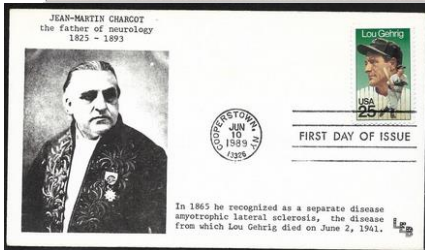

Рисунок 7. Филателистическая подборка, посвящённая ряду известных врачей невропатологов и нейрохирургов мира

Переходя к разделу нумизматики, хотелось бы, на большом, сборном рисунке 8 а - представить большую подборку памятных настольных медалей, посвящённых ряду известных учёных и практических врачей – как невропатологов, так и нейрохирургов [49-62]. Так, на рисунке 8а, в аверс и в реверс, представлена памятная, бронзовая французская медаль (1963), посвящённая памяти французского врача-невролога Andre Thomas, с его прямым портретом, с полуоборотом вправо, а на реверсе, заглавными большими буквами, на французском языке, по всему полю, идёт надпись «REVNIION NEVROLOGIQUE INTERNATIONALE PARIS 30 ET 31 MAI MCMLXVII» [49].

Рисунок 8а. Памятная медаль, посвящённая Andre Thomas

Далее, на рисунке 8b, в аверс и в реверс, представлена французская, бронзовая, квадратная медаль-плакета (не круглая медаль - 1934), посвящённая другому французскому врачу-неврологу, из госпиталя в Лионе. Портрет этого врача, повернутый

влево и данными о нём, представлены на аверсе медали. На реверсе, в центре, изображён микроскоп, а справа и слева от него, две даты – 1912 и 1934. Вверху, большими буквами, расположена надпись на французском языке «SERVICE DE NEUROLOGIE DES HOPITAUX DE LYON», а внизу, по нижнему краю «HOPITAL SAINT ROTHIN» [50].

Рисунок 8b. Памятная медаль, посвящённая L. Beriel

На рисунке 8с, в аверс и в реверс, представлена итальянская, памятная, бронзовая, медаль (1961), посвящённая, врачу-неврологу, Giovanni Mingazzini (1859-1929) [50]. На аверсе этой медали, изображён его портрет, профилем повернутый влево, и даты его жизни, а по центру реверса, большими буквами, на итальянском языке, идёт надпись, повествующая о событии, ставшим причиной, выпуска этой памятной медали «VII CONGRESSO INTERNAZIONALE DI NEUROLOGIA ROMA 10-15 SETTEMBRE 1961» [51].

Рисунок 8с. Памятная медаль, посвящённая Giovanni Mingazzini

На следующем, рисунке 8d, представлена памятная, итальянская, памятная, бронзовая медаль, посвящённая итальянскому учёному, работавшему в области анатомии и физиологии головного мозга и нервной системы человека, Camillo Golgi (1843-1926). На аверсе этой медали, по центру, крупно, представлен его портрет, ниже которого, по полюсу аверса, на итальянском языке, заглавными буквами, написаны его имя и фамилия и даты жизни – «CAMILLO GOLGI 1843-1926», а на реверсе этой медали, по центру, крупно, изображена нервная клетка человека, с её ядром и аксонами. От центра левого края, по часовой стрелке, полукругом, идёт надпись большими буквами – «PREMIO NOBEL DE MEDICINA», а внизу «SISTEMA NERVOSO» [52].

Рисунок 8d. Памятная медаль, посвящённая Camillo Golgi

На следующем, большом рисунке 8е, представлен ряд, двусторонних памятных медалей, изготовленных из разных металлов, все с портретами всемирно известного, испанского учёного, в области анатомии и физиологии головного мозга и нервной системы человека, лауреата Нобелевской премии – Ramon Y Cajal (1852-1934) [53, 54].

Рисунок 8 е. Подборка памятных медалей, посвящённых Ramon Y Cajal

На рисунке 8 ф, представлена португальская, бронзовая памятная медаль, посвящённая всемирно известному учёному неврологу, лауреату Нобелевской премии, в области медицины и физиологии (1949), Egas Moniz (1874-1955), за проведённую им

серию операций в префронтальной зоне головного мозга человека. На аверсе этой медали, представлен портрет учёного, с повернуты вправо его профилем, данными о нём, а на аверсе этой медали, изображён рисунок головного мозга человека, и дана информация о получении им, своей Нобелевской премии [55, 56].

Рисунок 8 ф. Памятная медаль, посвящённая Egas Moniz

На рисунке 8 г, представлена французская, двусторонняя, бронзовая медаль, посвящённая 100-летию юбилею (1825-1925), всемирно известному учёному и практическому врачу-неврологу, J.M. Charcot. На аверсе этой медали, крупно, по центру, изображён портрет учёного, его профилем, повернутым вправо и, с надписью заглавными буквами, на французском языке «DOCTEUR J.M. CHARCOT», а на реверсе, крупно, посередине, идёт сопровождающая надпись, поясняющая причину выпуска данной, памятной, медали «CENTENAIRE DE LA NAISSANCE de J.M. CHARCOT 1825-1925» [57].

Рисунок 8 г. Памятная медаль, посвящённая памяти J.M. Charcot

На рисунке 8 и, представлена, английская, прямоугольная, вертикальная, двусторонняя, бронзовая медаль-плакета, посвящённая английскому врачу-неврологу – Thomas Dixon Savil, Md., в пять о его работе, в госпитале болезней нервной системы, в Лондоне и хранящейся в The Fitzwilliam Museum. На аверсе этой медали, изображён погрудный портрет, смотрящий профилем, вправо, и данные о нём, и даты его жизни (1856-1910). А на реверсе этой памятной медали, изображена древняя богиня, левая, вытянутая вперёд рука которой, обвита змеей, как символ медицины, а также информация о работе этого врача, в лондонском госпитале [57].

Рисунок 8i. Памятная медаль-плакета, посвящённая памяти Thomas Dixon Savil

Следующая, испанская, круглая, двусторонняя медаль, изготовленная из тёмно-серого металла, представленная на рисунке 8j, и посвящённая X CONGRESS INTERNATIONAL NEURULOGIA, BARCELONA, 1975, о чём написано по наружному краю реверса медали, в центре которого, крупно изображены два полушария земного шара, а внизу, под названием города и даты проведения, изображён герб Барселоны. На аверсе этой медали, крупно, по центру, изображены 2 профиля учёных-неврологов – Otfrid Foerster and Pio del Rio Hortega [58].

Рисунок 8j. Памятная медаль, посвящённая Otfrid Foerster and Pio del Rio Hortega

На рисунке 8к, на аверсе двусторонней, испанской бронзой медали, посвящённой 25-летнему юбилею испанского общества неврологов, изображены профили, повернутые влево, трёх испанских учёных и врачей-неврологов: Dr. B. Rodriguez ARIAS; Dr. A. Subiarana Oller; dr. L. Barraquerr Ferre. На реверсе этой памятной медали, по её окружности, снизу вверх, по часовой стрелке, большими буквами, идёт надпись на испанском языке « SOCIEDAD ESPANIOLA DE NEUROLOGIA», а в центре написано «XXV ANIVERSARIO BARCELONA 1974» [59].

Рисунок 8к. Памятная медаль, посвящённая «XXV ANIVERSARIO BARCELONA»

Далее, на рисунке 8л, представлена немецкая, прямоугольная, вертикальная медаль-плакета (2017), посвящённая памяти немецкого учёного и врача невролога, Prof. Dr. Heinrich Obersteiner, портрет которого и данные о нём, представлены под его большим портретом, с поворотом его профиля вправо [60].

Рисунок 8л. Памятная медаль-плакета, посвящённая Prof. Dr. Heinrich Obersteiner

На следующем рисунке 8м, представлена французская, двусторонняя, памятная, серебрянная медаль, с портретом учёного Theophile Alajouanine (1890-1980) на её аверсе и большим изображением головного мозга человека, на реверсе этой памятной медали [61].

Рисунок 8м. Памятная медаль-плакета, посвящённая памяти учёного Theophile Alajouanine

Заключает обзор нумизматических материалов – памятных настольных медалей, квадратная, бронзовая медаль-плакета, посвящённая памяти известного французского врача и учёного, Jean-Athanase Sicard, Pioneer Neurology, крупный портрет которого, изображён на аверсе, профилем, в полуобороте влево, который занимался вопросами неврологических изменений и лабораторной, как при процессах сифилиса головного мозга и нервной системы человека, а также, неврологическими симптомами и изменениями, при тифоидной лихорадке, о чём подробно написано, большими, заглавными буквами, на французском языке, по всей поверхности, реверса этой медали [62].

Рисунок 8п. Памятная медаль-плакета, посвящённая памяти учёного Jean-Athanase Sicard Pioneer Neurology

На этом закончена, ещё одна, авторская исследовательская статья, посвящённая исторической памяти ряда учёных и практических врачей, неврологов и нейрохирургов, в отражении таких средств коллекционирования, как филателия и нумизматика. В связи с тем, что в рамках такой, небольшой исследовательской статьи, всех, обнаруженных автором, в интернете коллекционных материалов, планируется подготовить и выпустить к изданию, ещё одну, новую статью, посвящённую отражению неврологии и нейрохирургии, в ряде средств коллекционирования, включая филателию, нумизматику и фалеристику.

Выводы

1. Автор данной исследовательской статьи, в достаточно полном объёме, представил результаты и анализ, свой исследовательской работы, по выявлению и сохранению исторической памяти, о таких медицинских дисциплинах, как неврология и нейрохирургия, в отражении таких средств коллекционирования, как филателия и нумизматика, во всём их многообразии.

2. Автором данной статьи, полностью подтверждена гипотеза исследования, которая была им выдвинута в начале проводимого исследования. Такие средства коллекционирования, как филателия и нумизматика, в достаточном объёме, содержат материалы, широко освещающие такие медицинские дисциплины, как неврология и нейрохирургия, рассказывая. Как об их истории, так и о их героях, как учёных, так и о врачах-практиках.

3. Всего, в данной статье, суммарно, представлено 105 скриншот-копий коллекционных материалов, из них 85 филателистических, и 21 нумизматических.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Bugaevsky KA. The Human Anatomy of the Brain and Nervous System on Phaleristics Neuroscience and Neurological Surgery 14(4):01-17 DOI:10.31579/2578-8868/322
2. FA5290. 1952, Doctores Ramon y Cajal y Ferran, sobre de primer dia
3. Unionist Cinderella, Cataluña Española, Santiago Ramón y Cajal, MH
4. PUERTO DE LA CRUZ Tenerife 1976 neurologia Ramon y Cajal neurology neurologie Canarias health anté cancel cover SPAIN
5. SELLOS FICCIÓN: Ilustres de la Medicina Española, Dr Ramón y Cajal
6. ESPAÑA RAMON Y CAJAL PREMIO NOBEL MEDICINA NEUROLOGIA CIENCIA
7. We have a lot of nerve !! – Health and Medicine in Postal Stamps

8. Dr. Santiago Ramon y Cajal Archives – CME INDIA
9. Ramon y Cajal Erroneously Identified as Camillo Golgi on a Souvenir Postage Stamp Journal of the History of the Neurosciences, 2012, 21(2):132-8 DOI:10.1080/0964704X.2011.577385
10. medicina ramon y cajal textura del sistema nerv – Compra venta en todocoleccion Santiago Ramón y Cajal
11. Neuroscience on Stamps Science on Stamps: Santiago Ramón y Cajal
12. Antonio Egas Moniz, Prefrontal Leucotomy, Cerebral Angiography, Neurology, Human Brain, Medical, Nobel Prize MS FDC
13. Science on Stamps: Egas Moniz
14. Gheorghe Marinescu, neurology researcher – PC Stationery (stamp P.R.Romanian Coat of Arms)
15. GH MARINESCU, NEUROLOGY DOCTOR, 2X, 1965, CARD STATIONERY, ENTIER POSTAL, SENT TO MAIL, ROMANIA
16. ROMANIA 2009 Postcard Doctor neurology. Gheorghe Marinescu.
17. COV 92 – 312 National Congress of Neurology, Romania – cover – used – 1978
18. 8805FM- NEUROLOGY CONFERENCE, MEDICINE, HEALTH, SPECIAL COVER, 1986, ROMANIA
19. MEDICINE First National Congress of Neurosurgery ROMANIA
20. Camillo Golgi – Guinea 2008
21. Full article: Ramón y Cajal Erroneously Identified as Camillo Golgi on a Souvenir Postage Sta
22. DOCTOR HARVEY CUSHING FATHER OF NEUROSURGERY 1988 FDC FARNAM CACHET UNADDR
23. Multi-Color Medical United States Stamps for sale | eBay
24. 2188 45c Harvey Cushing M.D.-“Father of Neurosurgery”- Artmaster FDC | eBay
25. 2188 FDC – 1988 45c Great Americans: Harvey Cushing, M.D. – Mystic Stamp Company
26. USA1 #2188 U/A COLLINS HAND PAINTED FDC Harvey Cushing M.D. | eBay
27. FRANCE FDC COVER 1982 YEAR DOCTOR DEBRE NEUROLOGY HEALTH MEDICINE STAMPS
28. AUSTRIA FDC COVER 1976 YEAR BARANY ECONOMO NEUROLOGY HEALTH MEDICINE STAMPS
29. #T208 NEUROLOGY, LEON DANAILA, PROF. DR, ACADEMY, COVER STATIONERY, 2016, ROMANIA
30. Pologne entier, stationery, ganzsachen..carte postale pédiatrie neurologie médecin neurologue pediatre
31. France neuf sans charnière 1960 Célébrité Médecine Neurologie Pitié salpêtrière Docteur Charcot YT 1260
32. 2417 25c Lou Gehrig -Jean-Martin Charcot, Father of Neurology Cachet- LEB FDC | eBay
33. Blazing a Trail for Women in Medicine: Neurosurgeon Sofia Ionescu - 3 Seas Europe
34. 296618 / Russia 1981 - 3+3+4 k. Moscow 50 years of Institute of Neurosurgery. Nikolay Burdenko surgeon Stationery cover
35. RUSSIA USSR FDC COVER 1976 YEAR BURDENKO NEUROSURGERY HEALTH MEDICINE STAMPS

36. rusia russia entero postal burdenko neurocirugi - Compra venta en todocoleccion
37. FRANCE FDC COVER 1982 YEAR DOCTOR CHANTEMESSE NEUROSURGERY HEALTH MEDICINE STAMPS
38. Bugaevsky KA. Harvey Williams Cushing – Fater of Neurosurgery on Reflexion Philately and Numismatics, 2024. Neuroscience and Neurological Surgery 14(7):01-07 DOI:10.31579/2578-8868/335
39. Romania - Circa 1957: a Postage Stamp Printed in the Romania Showing the Neurologist
40. Gheorghe Marinescu founder of the Romanian school of Neurology 2003 FDC obliteration on PC Moldavie
41. Camillo Golgi sui francobolli emessi per la Giornata Mondiale della Scienza | Radio Voce
42. Ukraine 2017, Nobel Prize Medicine, Doctor Scientist, Camillo Golgi, 1v
43. Ukraine 2020, World Medicine, Neurosurgery, Brain surgery, Harvey Williams Cushing, sheetlet of 6v
44. Austria 1976, Constantin von Economo (1876-1931), doctor VF MNH, Mi 1518 | eBay
45. Österreich FDC Constantin Economo Mi 1518. Wien 23.08.76 | eBay
46. Estonia USSR 1975.04.21 Ludvig Puusepp surgeon researcher neurosurgery medicine
47. AUSTRIA FDC COVER 1988 YEAR SCHONBAUER NEUROSURGERY SURGERY HEALTH MEDICINE STAMPS
48. Владимир Бехтерев — русский врач-невропатолог, академик, основоположник рефлексологии
49. 1963 MÉDAILLE 68mm BRONZE MEDECINE ANDRE THOMAS NEUROLOGIE BRAIN NEUROLOGY
50. Médaille Médecine 1934 BERIEL Hopitaux de Lyon Neurologie Bronze par Linossier
51. Medicina in numis Medaille 1961 a.d. 7. Internationalen Neurologen-Kongress, Giovanni Mingazzini
52. MEDICINE/ CENTRAL NERVOUS SYSTEM 1906 Nobel Prize CAMILLO GOLGI Bronze Medal
53. [PDF] Cajal Medals and Plaques
54. Soler y Llach, Subastas de sellos, monedas y libros
55. medalla reunión 37 sociedad luso española de ne - Compra venta en todocoleccion MUSEU CHPORTO - Centro Hospitalar Universitário do Porto
56. 希少 60s 東京大学 脳神経外科 創立 1 5 周年記念 メダル The University of Tokyo 東大病院 USED レ
57. The Fitzwilliam Museum - Details for West End Hospital for Diseases of the Nervous System
58. Medalla X Congreso Internacional Neurologia 1973 Barcelona
59. SOCIEDAD ESPAÑOLA DE NEUROLOGIA - XXV ANIVERSARIO - BARCELONA 1974 - PERSONAJES ILUSTRES
60. Prof. Dr. Heinrich Obersteiner, bedeutender öst. Neurologe - Münzen und Medaillen 2017/08/31
61. Balcells M. [PDF] Imagen de archivo La colección de medallas médicas del Archivo Histórico de la
62. Jean-Athanase Sicard Pioneer Neurology Art Nouveau French bronze medal by Morlon

SECTION: PEDAGOGY

УДК 37.013.42

Kováčová Barbora
Katolícka univerzita
(Ružomberok, Slovakia)

INCLUSION IN MULTICULTURAL EDUCATION VIA PRINT MEDIA

Abstract. *This paper explores the role of print media in promoting inclusive education in multicultural environments, highlighting its potential to enhance access for diverse cultural and linguistic groups. It examines the challenges marginalised communities face, particularly in Europe, Africa, and the Middle East, where low living standards and limited resources affect literacy. The study underscores the significance of tailored print materials, including bilingual textbooks, to support educational equity and cultural awareness. Key aspects discussed include the importance of accessibility in print materials for students with disabilities and the critical role of print media in remote areas with limited digital access. Additionally, the paper emphasises community involvement in creating and distributing print resources, ensuring they reflect diverse needs and promote understanding through authentic stories. Collaboration with educators presents as essential for effective integration into curricula, positioning print media as a powerful tool for fostering inclusion and overcoming cultural barriers in education.*

Keywords: *Print media, inclusive education, multicultural environments, educational equity, cultural awareness, accessibility, marginalised communities*

Introduction

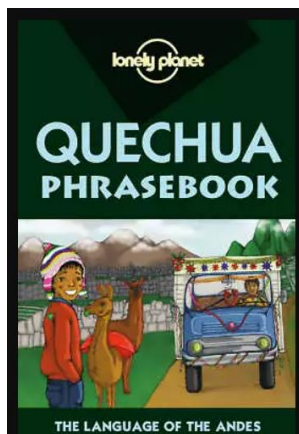
Inclusive processes in multicultural educational environments are designed to promote equal access to education for all students regardless of their cultural, ethnic or linguistic background. These processes aim to create a supportive environment that respects and uses diversity as an asset.

Print media can play an important role in supporting inclusive processes in multicultural educational environments by serving as a source of information, inspiration and communication. Properly used print media (books, brochures, magazines, leaflets, posters and other printed materials) can help build an inclusive environment, support diversity and provide a space for the visibility of diverse cultures. Taking these aspects into account can enrich the educational process and help students perceive a multicultural environment as a natural part of their lives. The possibilities of using print media for inclusion in Europe are quite wide, but their effectiveness and accessibility depend on several factors, such as country policies, funding, support from educational institutions and media infrastructure. Inclusion through print media is implemented in many countries in different ways, while their use can be directed towards supporting education, information and raising awareness of diversity. Increasing

literacy through print media is essential in areas and communities where different cultures clash and where there are challenges related to access to education, information and integration. In Europe too, there are areas in several European countries where the standard of living is very low and some ethnic groups (especially Roma) live in isolation. Children and young people do not have the same educational opportunities as their peers from the majority environment. For example, migration affects education. Internal displacement and conflicts mean that many children and young people do not have access to stable education. Literacy remains low among vulnerable and marginalised groups and printed educational materials are scarce. Inclusive print media can be an effective tool to support education and integration, especially for children and adults in rural areas.

The global dimension of education through print media

In a global sense, for example, the African continent has great cultural and linguistic diversity (more than 2,000 languages), which often leads to challenges in the field of plurilingualism and inclusive education. Also worth mentioning are migrants and marginalized communities from Southeast Asia. Regions such as Thailand, Malaysia or Indonesia are home to many migrant communities such as the Rohingya, migrant workers from different countries, where they often do not have access to educational resources. As for Central America and the Caribbean, countries such as Guatemala, Honduras or Mexico are home to indigenous communities who are often marginalized and do not have access to education in their mother tongue. In the Middle East, displaced persons and refugees are victims of war conflicts (e.g. in Syria, Iraq). War conflicts have caused mass migration and the creation of refugee camps, where children and adolescents also do not have sufficient access to educational materials. In Latin America, favelas and rural areas in Brazil, Peru and Bolivia are also areas with low literacy and disadvantaged access to education: they often struggle with a lack of educational materials. Support for native language: Publications in Spanish, Portuguese or indigenous languages (e.g. Quechua) are key to the inclusion of children who do not speak the dominant language.

Pic. Nr. 1

Coronel-Molina, Serafin M.: Quechua-English Phrasebook (Lonely Planet Phrasebook)

The above-mentioned countries are low (or no) income countries with a lower quality of life, low level of infrastructure development, education system and social security. However, even in European metropolises and cities with high migration (London, Paris, Berlin or Stockholm), there is a large concentration of diverse communities (migrants, refugees, second-generation immigrants), where print media can support inclusion and multicultural understanding. Diversified communities in the USA and Canada where there is a great diversity of linguistic and ethnic groups (e.g. Hispanic communities, Asian communities) are also dependent on print didactic materials. High degree of multiculturalism in the school environment of developed Australia and New Zealand. The presence of indigenous peoples (Maori, Aborigines) and migrant groups (e.g. from Asia and the Middle East) requires specific materials to support language and cultural education. Support for indigenous languages and multilingual textbooks is important here.

Key aspects of print and other media for supporting inclusion

a) accessibility of content, which in printed materials can take different forms (e.g. Braille, large print) and take into account special needs, thus allowing students with, for example, visual impairments or other reading disabilities to access the content. Printed materials can be designed to contain content at different language levels, which helps in teaching children from different cultural and linguistic backgrounds. Specially developed printed materials can help students with learning or attention disabilities, as their possible visual and graphic elements can serve to better understand and remember the content.

b) accessibility in remote areas with limited access to digital technologies, print media can play a major role in ensuring accessible education, especially where there are problems with the internet or connectivity.

Barriers to print media in terms of price and distribution

a) High costs include producing specially adapted printed materials can be expensive, and if the curriculum or content changes, printed versions cannot be updated as easily as digital versions.

b) Limited availability, as not all students may have access to the required print materials, especially in disadvantaged groups or smaller schools.

Effective use of print media

The effective utilization of print media—encompassing books, brochures, magazines, leaflets, posters, and other printed materials—plays a crucial role in multicultural education. These resources serve as indispensable teaching aids, allowing educators to not only deliver information but also to foster an inclusive environment that celebrates and recognizes the diversity of different ethnicities and cultures. When thoughtfully designed and implemented, print media has a profound impact on students' understanding and appreciation of varied cultural backgrounds, ultimately promoting social cohesion and respect among individuals from diverse walks of life. To maximize the effectiveness of print media in achieving inclusion, it is essential to adopt best practices that align with the goals of multicultural education.

One vital approach is to ensure diverse representation. Print media must reflect the wide array of cultures and ethnicities present within the community. This can be accomplished by selecting books, brochures, and other materials that feature stories, illustrations, and perspectives from various cultural backgrounds. Doing so not only affirms the identities of

students from diverse backgrounds but also enables all learners to broaden their understanding of the world around them. Another important consideration is to incorporate culturally relevant content in the materials selected. The content presented in print materials should resonate with the experiences and values of diverse populations. Educators should strive to select texts and images that accurately portray the lives and achievements of individuals from various backgrounds, avoiding stereotypes and oversimplifications. By incorporating culturally relevant narratives, educators can engage students more deeply and encourage critical discussions about identity, heritage, and societal contributions.

To enhance the effectiveness of print media, incorporating interactive elements can lead to increased engagement among students. This might include discussion prompts, questions for reflection, or activities that encourage students to connect the material to their own lives or cultural backgrounds. Additionally, print media can be paired with digital resources or collaborative projects, allowing for a richer educational experience. This interactive engagement promotes active learning and invites students to take ownership of their education. Ensuring that print materials are accessible to all students is also a vital aspect of promoting inclusion. This includes considering readability, language levels, and the physical format of the materials. Resources should be adaptable to different learning styles and needs, such as offering large print editions for visually impaired students or integrating braille translations when necessary. By prioritizing accessibility, educators can ensure that every student has the opportunity to engage with and benefit from printed materials.

Encouraging student contributions is another valuable way to enhance inclusivity. Educators can invite students to contribute to the print materials used in the classroom, which might take the form of student-generated content, such as essays, artwork, or personal stories that reflect their cultural heritage and experiences. Including student voices in print media fosters a sense of belonging and ownership over the materials used in learning processes. Moreover, showcasing student contributions promotes talent, creativity, and a greater understanding of diverse perspectives. To successfully implement these practices, it is essential that educators are equipped with the necessary skills and knowledge to effectively use print media in a culturally responsive manner. Ongoing training and professional development opportunities can help teachers stay informed about current best practices in multicultural education and the effective use of print resources.

This professional development should also include discussions on recognizing and challenging biases within materials, addressing stereotypes, and fostering an inclusive classroom atmosphere. In summary, the effective use of print media in multicultural education requires a thoughtful and intentional approach. By embracing diverse representation, ensuring culturally relevant content, incorporating interactive elements, considering accessibility, encouraging student contributions, and providing professional development for educators, we can significantly enhance inclusion in educational settings. These practices not only enrich the learning experience for all students, but also help to cultivate a culture of respect, empathy, and understanding, ultimately preparing them to thrive in an increasingly interconnected world.

Below are good practices on how to properly use print media to achieve inclusion:

1. Multilingual materials

In our increasingly globalized world, the importance of providing multilingual materials cannot be overstated. Printed materials such as brochures, leaflets, and magazines must be translated into multiple languages that reflect the diversity of the community they serve. By doing so, we ensure that all community members, regardless of their linguistic background, can access the critical information they need. This commitment to language adaptation not only enhances comprehension but also fosters a sense of respect and inclusion, allowing individuals to feel valued and recognized within the community. When people see their native language represented in community materials, it affirms their identity and enhances their connection to the information being shared.

Furthermore, the implementation of bilingual or multilingual teaching aids is a vital component of effective education, particularly in multicultural environments. For instance, textbooks and manuals that feature content in both the native language of the students and the official language of the country where the teaching is taking place can significantly facilitate the learning process. This dual-language approach supports the development of bilingual and linguistic competencies, enabling students to navigate both languages with greater ease and confidence. It also allows educators to address the diverse linguistic needs of their students, ensuring that language barriers do not hinder academic success. By encouraging bilingualism, educational institutions can cultivate a more linguistically adept and culturally competent generation of learners.

In addition to language translation and bilingual aids, the use of symbols and visual elements plays a crucial role in enhancing understanding and communication. Graphic elements, symbols, and images can be incredibly effective tools, especially in situations where language barriers are prominent. Visuals can convey concepts and ideas that might be challenging to express verbally, thereby aiding comprehension for individuals who may struggle with written language. Whether through infographics, pictograms, or culturally relevant imagery, these visual elements help bridge the communication gap and ensure that all community members can engage with the content regardless of their language proficiency.

In summary, the development and implementation of multilingual materials are vital for fostering an inclusive and equitable environment. By prioritizing language adaptation, offering bilingual or multilingual teaching aids, and incorporating visual elements, we can ensure that everyone in the community has access to crucial information and educational resources. This multifaceted approach not only enhances understanding but also empowers individuals from diverse linguistic backgrounds, promoting a sense of belonging and community cohesion. Through these efforts, we reaffirm our commitment to inclusivity and respect for all cultural identities within our society.

2. Culturally sensitive content

When it comes to creating educational materials such as books, brochures, and magazines, it is essential to ensure that the content reflects the richness and complexity of diverse cultures and identities. This entails not only including a variety of cultural perspectives but also respecting the values and traditions unique to each group. By incorporating stories, examples, and narratives from a wide array of cultures, we can foster a deeper understanding and appreciation for diversity. This approach not only enriches the material but also plays a

crucial role in broadening the horizons of students and readers, allowing them to engage with different ways of life and viewpoints.

Additionally, the representation of diverse ethnicities is of utmost importance in contemporary educational content. Utilizing illustrations, characters, and stories that showcase cultural and ethnic diversity ensures that students from all backgrounds see themselves reflected in the materials they study. This representation is critical in creating an inclusive learning environment, as it cultivates a sense of belonging and validation for students who may otherwise feel marginalized or overlooked. By recognizing and honouring the diverse experiences of students, educational content can empower individuals to appreciate their own identities while also embracing the diverse narratives of others.

Moreover, the topics selected for discussion within these materials must be approached with sensitivity and nuance. It is crucial to avoid stereotypes and oversimplifications that can perpetuate misunderstandings and reinforce biases. Instead, the content should encourage critical thinking and empathy, challenging students to engage with complex societal issues and the lived experiences of diverse groups. By presenting multifaceted viewpoints and narratives, we can stimulate thoughtful dialogues that promote awareness, foster compassion, and inspire action toward greater social understanding and justice.

In summary, developing culturally sensitive content in educational materials requires an intentional effort to highlight diverse cultures and identities, ensure representation of various ethnicities, and select topics that promote critical thinking and empathy. By doing so, we can create a more inclusive, respectful, and enriching educational experience for all students.

Practical educational tools

Multilingual leaflets and posters in schools and community centres: Leaflets and posters on topics such as school ground rules, values of inclusion, rights and responsibilities should be translated into the main languages spoken in the community.

Posters with intercultural themes: Posters can depict different holidays, cultural traditions or historical figures from different cultures to help create multicultural awareness.

Printed materials to support discussion: Use magazines, brochures or books as a basis for class discussions on different cultural topics. Printed media can be a starting point for discussions on intercultural dialogue, understanding and tolerance.

4. Handbooks and information materials for parents and the community

Creating information brochures and handbooks: Brochures can help parents better understand the education system, their children's rights and responsibilities, school activities and ways in which they can actively contribute to their children's education.

Culturally appropriate parent engagement materials: Materials that take into account cultural norms and preferences can increase parental engagement and improve their relationship with the school. For example, parent guides with information on ways to support learning at home can be adapted to reflect the traditional educational values of a particular community.

5. Publishing magazines focused on inclusion

School and community magazines: Schools and community centres can publish magazines that address current issues of multicultural education, including the achievements

of students from different cultural backgrounds, articles about different cultural holidays and attractions, or interviews with parents and teachers.

Supporting student literary creation: Creating school magazines to which all students can contribute (e.g., poetry, stories, or essays) can increase their self-confidence and make them feel that their voice and perspective are important.

6. Diversity of educational resources in libraries

Books in different languages and on different topics: School and public libraries should have multilingual book collections that include not only literary classics but also contemporary works by authors from different ethnic groups and cultures.

Inclusive educational games and activities: Printed materials such as worksheets, coloring books or games with intercultural themes can be used as tools to promote inclusion and mutual understanding.

7. Active community involvement in the creation and distribution of print media

Collaboration with communities: Members of different communities should be involved in the creation of print materials so that the materials accurately reflect their needs and cultural nuances. Distribution in community centers, at cultural events or through community organizations: Print media should be distributed not only in schools, but also in places where the community naturally meets, such as community centers, churches, cultural clubs and at events.

8. Stories and illustrations from different cultures

Using stories and characters from different cultures: Books for children and young people should include stories from different cultural backgrounds that are authentic and promote understanding of different life experiences.

Stories with multicultural messages: Themes such as friendship, cooperation, overcoming prejudice and mutual support can be the basis for creating a positive approach to diversity.

9. Promoting the achievements of multicultural students

Inspirational stories and interviews: Print media can be used to share the achievements and inspirational stories of students from different cultures, which strengthens their identity and sense of acceptance.

10. Collaboration with educators and experts

Development of methodological guides: Guides for teachers on how to use print media in teaching to promote inclusion.

Training and workshops: Teachers and school staff should be trained in the effective use of print media so that these tools are fully integrated into the educational process.

When print media are created with inclusion and multilingualism in mind, they become a powerful tool for supporting learning and reducing prejudice in multicultural educational environments.

The correct use of print media in multicultural education can significantly promote inclusion, increase understanding between different cultures and help overcome communication and cultural barriers. For the effective use of printed materials in multicultural education, it is important that they are adapted to the needs, interests and language skills of the target group.

Conclusion

Print media play a key role in promoting inclusion, improving education and facilitating integration in multicultural environments. The greatest need for the use of print media can be observed in regions with high migration rates, low literacy rates and in communities where access to educational resources in different languages is lacking.

Multilingual education challenges: Given linguistic diversity, it is necessary to support education in local and international languages through print materials.

Given linguistic diversity, it is necessary to support education in local and international languages through print materials.

Printed materials in different languages (Spanish, Creole, indigenous languages) can support literacy and strengthen cultural awareness.

Language and cultural differences: Print media can serve as a tool for teaching basic linguistic and cultural competencies, which is important for the integration of refugees into new societies.

Print media adapted to local cultures can promote literacy and improve access to education.

Multilingual education and identity support: Printed educational materials in different languages can support the teaching of the native language, preserving cultural identity while developing language competence.

Print media, such as books, textbooks, magazines and other printed materials, can play an important role in supporting inclusive education, but their relevance depends on the context and needs of a particular learning community. In some cases, they can be a key tool for inclusion, especially when they are adapted to the diverse needs of learners, for example, in the form of materials in Braille, large print or materials for learners with dyslexia.

Overall, print media can play a key role in inclusive education when used appropriately and in combination with other educational tools that take into account the specific needs of different learners.

Print media can be useful for preserving indigenous cultures while also supporting linguistic integration for new immigrants.

REFERENCES:

1. Benčíč, S. (2008). Analýza príčin sociálnopatologických syndrómov v interkultúrnej komunikácii. In Európske kontexty interkultúrnej komunikácie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-8094-564-0, s. 189-198.
2. Benčíč, S. (2019). Plurilingualism in preschool education in Europe. In Current Problems of Science and Education: Collection of Scientific Papers (s. 133-138). Bratislava: Euroázijská akadémia. ISBN 978-80-972920-2-7.
3. Brendza, B. (2011). Marketing communications and culture - a source of value and utility of their creation. In Marketing Communications / Modern Educational Methods in Teaching Marketing Communications in Tertiary Education. Praha: Vysoká škola finanční a správní. ISBN 978-80-7408-055-5.

4. Brendza, B., & Ferencová, S. (2016). Masmediálna ponuka v kontexte kritickej percepcie. In *Megatrendy a médiá 2016: Kritika v médiách, kritika médií I* (s. 210-217). Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM. ISBN 978-80-8105-797-7.
5. Brendza, B. – Dimová, I. (2018) When the book is not enough or again on the end of the books, 13th Annual International Scientific Conference on Megatrends and Media - Reality and Media Bubbles, pp.178-184, ISBN 978-80-8105-952-0. – ISSN 2453- 6474,
6. Cunningham, G. B. (2023). Diversity, Equity, and Inclusion. Taylor & Francis Ltd.
7. Danek, J. (2019). Pedagogical practice - position, contribution and importance in the process of preparing future teachers. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*, 8(1). ISSN 1339-8660, ISSN (online) 1339-9055.
8. Hajduk, Ľ. (2015). Inštitucionalizmus v médiách: k etickej samoregulácii v médiách. In *Etika bez hraníc: Zborník príspevkov z workshopu s medzinárodnou účasťou*. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius. ISBN 978-80-8167-028-2, s. 77-92.
9. Klastová Pappová, P. (2023). Psychological first aid in difficult times: Recognizing meaning when nothing makes sense. *Existenzanalyse: Internationale Zeitschrift für Psychotherapie, Beratung und Coaching*, 40(1), 36-43. ISSN 1024-7033, ISSN (online) 2409-7306.
10. Kováčová, B. (2019). S inklúziou od raného veku. Hliník nad Hronom: Reziliencia s.r.o.-Lohynová, N. (2010). Výchova dieťaťa s postihnutím, narušením, ohrozením ve volném čase. In Lechta, V. (Ed.), *Základy inkluzivní pedagogiky*. Praha: Portál.
11. Magová, M., & Homolová, T. (2019). Kompetenčný profil a hodnotenie pedagogického zamestnanca školy (1.). *Manažment školy v praxi*, 14(5), 2-5. ISSN 1336-9849.
12. Maliňáková, P. (2022). Fenomén inklúzie v modernej spoločnosti. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 21(2), 7-17. DOI 10.54937/ssf/2022.21.2.7-17.
13. Markowitz, R. (2006). Menschen mit geistiger Behinderung zwischen Stigmatisierung und Integration – Behindertensoziologische Aspekte der These „Entstigmatisierung durch Integration“. In Wüllenweber, Theunissen, G., Mühl, H. (Hrsg.), *Pädagogik bei geistigen Behinderungen: Ein Handbuch für Studium und Praxis*. Stuttgart: Kohlhammer, s. 142-159.
14. Roldan, S. M., Mauri, J., Aubert, A., & Flecha, A. (2021). How Inclusive Interactive Learning Environments Benefit Students Without Special Needs. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-12.

Khamzina Z.B.
senior teacher,
Zhalelova G.M.
senior teacher

NPJSC "S. Seifullin Kazakh agrotechnical research University"
(Astana, Kazakhstan)

ON INDIVIDUAL METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF AXIOLOGIZATION OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. *This article examines axiological approaches to teaching a foreign language in higher education. The characteristic features of this method, its advantages and methods of influence that contribute to the successful acquisition of language skills and their application in the context of foreign language communication are analyzed. The author substantiates the relevance of the value-semantic orientation of education and upbringing, as well as individual principles of axiologization of linguistic education at the university.*

Keywords: *axiological approaches, educational process, pedagogical analysis, conceptual principles, humanistic education, integration.*

Хамзина Зауре Болатовна, Жалелова Гульжан Мухамбегиевна
НАО "Казахский агротехнический исследовательский университет"
(Астана, Казахстан)

ОБ ОТДЕЛЬНЫХ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ И ПРИНЦИПАХ АКСИОЛОГИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. В данной статье рассматриваются аксиологические подходы к обучению иностранному языку в высшей школе. Анализируются характерные черты данного метода, его преимущества и приемы воздействия, способствующие успешному овладению языковыми навыками и их применению в контексте иноязычного общения. Автор обосновывает актуальность ценностно-смысловой направленности обучения и воспитания, а также отдельные принципы аксиологизации лингвистического образования в вузе.

Ключевые слова: аксиологические подходы, образовательный процесс, педагогический анализ, концептуальные принципы, гуманистическое образование, интеграция.

In recent years, one of the leading trends in domestic education has become an appeal to the value paradigm.

The ideas of humanistic education, the goals and objectives of educating highly moral citizens with a high spirituality and respect for the national and foreign language cultures are reflected in a number of key strategic documents of the country.

Thus, the Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III. "On Education" proclaims the need to focus the educational process on the formation of a spiritual and moral personality and its integration into national and world culture. [1. 2]

Also, the Concept of Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029 states: "Modern science takes into account the changes taking place in society. The most important of them is that society has recently become informational. This also leads to the results of the development of modern science, one of which is the increase in the social and moral responsibility of scientists to society." [2. 4]

In his Address to the Nation, Head of State Kassym Zhomart Tokayev noted that "Kazakhstan is entering a completely new era, bringing fundamental changes to all spheres of life. In the context of global instability and many new challenges, we need to strengthen our value guidelines and form a clear image of the future. Kazakhstani education and science are faced with a large-scale, urgent task – not just to keep up with new trends, but to be one step ahead, to generate trends." [3. 1]

Regarding the need to know foreign languages, according to the President of Kazakhstan, "Knowledge of the language, culture, and history of another state allows us to find common ground, understand the position of the interlocutor, its principles, which, in turn, makes it possible to search for points of mutual understanding, compromise, even during difficult negotiations." [4. 1]

At the same time, according to the scientists, at present it is the application of the axiological approach that is capable of ensuring the training of qualified specialists with a broad value worldview. The spiritual crisis in which our society finds itself due to the loss of previous traditional values has forced us to take a new look at education as a workshop of the human mind and spirit and has allowed us to fill it with new, spiritual content. It is noted that pedagogical foreign language education is aimed at training future foreign language teachers who should not only be highly qualified specialists in their field, but also bearers of value guidelines that reflect both their professional culture and the culture of their Fatherland and the country of the language taught; in addition, teachers should contribute to the spiritual and moral growth of their students. [5. 2]

In axiologized teaching, **to solve the set tasks and test the initial assumptions**, researchers use a complementary set of research methods, which includes: theoretical analysis of sources on philosophy, psychology, pedagogy, communication theory, theory and methods of teaching foreign languages, theory and methods of teaching literature; logical and pedagogical analysis of the content of disciplines; questionnaires and testing of students of the faculty of foreign languages; included observation of the educational activities of students in the process of teaching disciplines; pedagogical experiment; methods of statistical processing of the results of experimental data and their interpretation.

Along with this, with the axiological approach, **the study of works of fiction of foreign literature** by future teachers of a foreign language has enormous axiological potential and undoubtedly contributes to the formation of a humanistically oriented personality. The uniqueness lies in the fact that foreign fiction not only contributes to the formation of skills and abilities of speech activity, but also to the expansion of the worldview and professionalism of the future teacher of a foreign language, and is also capable of enriching the spiritual world

of students, raising the school of their values, thereby combining an invaluable symbiosis of scientific and moral potential.

Along with this, the implementation of measures to axiologize linguistic education at the university requires reliance on the following conceptual principles:

- *the principle of taking into account social conditions and the needs of society*, which is expressed in increasing the role of linguistic education in the process of humanitarization and globalization of society. The legislative reflection "Common European Framework of Reference for Languages", the "European Language Portfolio" and state educational standards.

The legislative reflection of this principle are;

- *the principle of accessibility and naturalness of the content of linguistic education*, manifested in the optimal amount of the studied material in accordance with different learning conditions (the philological faculty and non-philological faculties of the university, etc.) and the needs of the region (taking into account the age and individual characteristics of students is the key to the success of the implementation of this principle, which requires taking into account the personal neoplasms of the subjects of study);

- *the principle of conformity of the content of linguistic education* with the goals of the chosen educational model, which presupposes its variability at all levels of constructing the content of linguistic education: curricula, programs, textbooks and specific classes (increasing alternative possibilities, this principle contributes to the self-development of the individual);

- *the principle of unity of the substantive and procedural-activity aspects of training*, which presupposes including in the curricula mainly authentic material, as well as various types of activity corresponding to its content and aimed at transforming the subjects of training;

- *the principle of productivity of teaching a foreign language*, which presupposes its focus on real learning results in the form of products of activity;

- *speech and non-speech*, included in other types of activity related to professional specialization and providing not only an increase in knowledge, skills and abilities, but also an increase in the spiritual sphere of the individual. [6. 4]

At the same time, the primary goal of training remains the ability to communicate in a foreign language and, consequently, the entire academic course is built on the formation and implementation of speech skills and abilities that help to overcome the so-called "language barrier".

In connection with the spread of the concept of the essence of human communication, the interpretation of the principle was supplemented. Communication was considered from the point of view of the patterns of information transfer, the intention to impress the listener, etc. This concept began to mean an interaction-oriented exchange between subjects, socially and situationally conditioned and having a reciprocal effect.

In the process, the term communicative competence appeared, which is fundamental in modern methods of teaching foreign languages.

The method of communicative orientation of teaching sets the goal of teaching a foreign language as the development of communicative competence in the integrity of its components and determines that communicatively oriented language learning occurs only in the process of communication.

Today, there are several types of classifications of competencies, but the quintessence is a single beginning.

Let us pay attention to the following settings:

- speech communicative approach - development of communicative skills in four main types of speech activity (speaking, listening, reading, writing);
- language competence – mastering new language tools (phonetic, spelling, lexical, grammatical) according to the topic, range and conditions of communication; obtaining information about linguistic phenomena of the studied language and different methods of conveying concepts of cognitive perception in the native and studied language;
- socio-cultural competence – familiarizing students with the cultural heritage and current customs of the country of the studied foreign language; as well as developing the ability to represent their country, its features and realities in a foreign language communication environment in various fields of activity;
- compensatory competence – developing the ability to get out of a situation in conditions of a deficit of language resources, relying on the accumulated baggage of knowledge, when receiving and transmitting information;
- educational and cognitive competence – further improvement of general and special educational skills; introducing students to existing developments in independent language study, including the use of new information technologies.

In general, experts note that most foreign language teaching methods are based on the task of developing various kinds of competencies, which are considered universal abilities formed as a result of acquiring skills, experience, and knowledge obtained through training. The question of which method is the best today remains open. As practice shows, a good result is achieved in combination with the use of various methodological approaches. [7. 1].

The meaning of the axiological approach can be revealed through a system of axiological principles, which include:

- equality of philosophical views within the framework of a single humanistic system of values while maintaining the diversity of their cultural and ethnic characteristics;
 - the equivalence of traditions and creativity, recognition of the need to study and use the teachings of the past and the possibility of spiritual discovery in the present and future, mutually enriching dialogue between traditionalists and innovators;
 - existential equality of people, socio-cultural pragmatism instead of demagogic disputes about the foundations of values, dialogue and asceticism instead of messianism and indifference.
- The implementation of the axiological component of the content of training provides for:
- the development of intercultural competence, which helps to navigate the studied types of cultures and civilizations;
 - the development of skills in describing native culture in terms understandable to members of intercultural communities;
 - the cultivation of self-esteem and respect for the dignity of other people;
 - the involvement of students in the process of solving gradually more complex cultural and axiological problems, taking into account their intellectual potential and level of training;

- the formation of the ability to understand someone else's point of view, reach agreement and cooperate in the face of differences in views and beliefs.

The axiological approach in education is based on the activity concept, according to which inclusion in activity is the main path of human development, including spiritual, universal, intersocial values (accumulated knowledge, skills, abilities, socially valuable personal qualities).

Effective development of personality is possible only in the process of mastering the surrounding reality, the experience of previous generations, culture, and the positive experience of social relations, which is possible through active activity. In this context, the main task of modern teaching of foreign languages is the formation of a personality capable of using a foreign language in various situations of intercultural competence.

In the process of intercultural communication, the skills of not only exchanging information but also skillfully conducting a dialogue of cultures, which is designed to ensure the natural integration of the cultural and ideological values of world civilization, on the one hand, and a specific society, of which the student is a representative, on the other hand, are in demand.

1. In this regard, the formation of a system of universal human values in students, the development of such personal qualities as humanism, tolerance, the ability to introspect in the process of acquiring individual cultural experience are of particular importance [8. 1].

Thus, in modern reality, in the conditions of a spiritual and moral crisis, there is an urgent need to implement an axiological approach in the process of training a foreign language teacher.

In the content of teaching foreign languages, along with factual and linguistic and cultural information, the value aspect should be reflected with a mandatory discussion of problems relevant to the modern world.

Axiologization of linguistic education allows developing human abilities to adapt and live in a multicultural society and satisfy the following needs:

- to solve everyday issues of life in another country, as well as to help foreigners living in our country in solving business issues and everyday tasks;
- to exchange information with young people and older people who speak a foreign language, to be able to convey their thoughts and feelings in the process of communication;
- to develop a deeper understanding of the culture, way of life and thoughts of other peoples.

It is precisely this social order, based on the openness of state policy, that teaches a person to feel his belonging to a community of a greater order than the "national community". And it can be confidently stated that the highest social value of linguistic education is associated with ensuring the mental compatibility of different societies, the movement of civilization towards greater integrity and unity. [6. 2]

REFERENCES

1. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III. "On Education"
2. On approval of the Concept of Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 No. 248.

3. Message of the Head of State Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan "Unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the country's prosperity" // <https://www.akorda.kz>.
4. "K. Tokayev told how foreign languages help in work" // <https://tengrinews.kz> dated May 01, 2020.
5. O.V. Konovalova "Methodology for implementing the axiological approach based on the integration of the disciplines "Foreign Language" and "Foreign Literature and Culture": based on English language" Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences. Moscow 2010.
6. N.V. Yankina "Axiologization of linguistic education at the University" Bulletin. Orenburg State University. No. 2 (121) / February 2011
7. T.A. Khrustaleva "On the issue of various methodological approaches to teaching a foreign language." // Forum of young scientists. 11 (27) 2018. <http://forum-nauka.ru> Siberian State Transport University. Russia, Novosibirsk.
8. Kh.A. Aliyeva "Axiological approach as a key aspect of the content of foreign language education in the context of the introduction of the new generation of Federal State Educational Standards" // <https://infolesson.kz>.

УДК 391/395(075.8)

Адамқұлов Нұрали Мерекебайұлы

I. Жансүгіров атындағы ЖУ, Шығармашылық білім беру кафедрасының п.ғ.к.,
профессор. Қазақстан ПҒА академиясы, ҚР "Мәдениет саласының үздігі".Евразиялық дизайнерлер одағының мүшесі
(Талдықорған, Қазақстан),

Сулейменова Кымбат Оспановна

"Алматы облысының білім басқармасы" "Жас дарын" облыстық дарынды балалар
менталантты жастарды анықтау және қолдау ғылыми-практикалық орталығыКММ. Педагогикалық шеберлік бөлімінің басшысы
(Алматы, Қазақстан),

Дихамбаева Жанар Ауезовна

«Ж. Үшкемпіров атындағы Талдықорған қаласындағы олимпиадалық резервтің
облыстық мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі» КММ Биология жәнегеография пәндерінің мұғалімі
(Талдықорған, Қазақстан)**МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ жаңа ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ**

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушыларды шығармашылыққа баулу үшін оқытудың жаңа әдістері қарастырылды. Сонымен қатар жастардың ерекше қабілеттерін анықтай отырып, қызығушылығын ояту. Әр баланың өз мүмкіндігін сезінуге көмек беріп, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына педагогикалық қолдау көрсету қарастырылды.

Тірек сөздер: Педагогикалық кеңес, шығармашылық, өнер.

Адамқұлов Нұрали Мерекебаевич

Профессор Жетысусского университета им. И. Жансугурова, к.п.н. кафедры
творческого образования, Академик АПН Казахстана, "Отличник культуры" РК. Член
Евразийского союза дизайнеров (Талдықорған, Казахстан),

Сулейменова Кымбат Оспановна

Руководитель отдела педагогического мастерства "КГУ" Областной научно-
практический центр выявления и поддержки молодежи одаренных детей "Жас дарын"
управления образования Алматинской области (Алматы, Казахстан),

Дихамбаева Жанар Ауезовна

Учитель биологии и географии "КГУ» Областной специализированной школы-интернат-
колледжа олимпийского резерва города Талдықорған имени Ж. Ушкемпирова"
(Талдықорған, Казахстан)**ПРИОБЩЕНИЕ К ТВОРЧЕСТВУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НОВЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
В ШКОЛЕ**

Аннотация: В этой статье были рассмотрены новые методы обучения для вовлечения учащихся в творчество. А также пробудить интерес молодых людей, выявив

их особые способности. Предусматривалось оказание педагогической поддержки саморазвитию личности, помощь каждому ребенку в осознании своих возможностей.

Ключевые слова: Педагогический совет, творчество, искусство.

Adamkulov Nurali Merekebayevich

Professor of Zhetysay University named after I. Zhansugurov, PhD, Department of Creative Education, Academician of the Academy of National Academy of Sciences of Kazakhstan, "Student of Culture" of the Republic of Kazakhstan.

Member of the Eurasian Union of Designers

(Taldykorgan, Kazakhstan),

Suleimenova Kymbat Ospanovna

Head of the Department of Pedagogical Excellence of the KSU Regional Scientific and Practical Center for the Identification and Support of Gifted Youth "Zhas daryn" of the Department of Education of the Almaty region

(Almaty, Kazakhstan),

Zhanar Auyezovna Dikhambayeva

teacher of biology and Geography at KSU Regional Specialized Boarding School of the Olympic Reserve College of Taldykorgan named after Zh. Ushkempirov (Taldykorgan, Kazakhstan)

INTRODUCTION TO CREATIVITY USING NEW TEACHING METHODS AT SCHOOL

Abstract. *In this article, new teaching methods were considered to involve students in creativity. And also to arouse the interest of young people by revealing their special abilities. It provided for the provision of pedagogical support for the self-development of the individual, assistance to each child in realizing their capabilities.*

Keywords: *Pedagogical council, creativity, art.*

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті- ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Бұл міндеттерді шешу үшін, әрбір білім беру мекемедегі ұжымының, әрбір мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Осы жайттарды ескере отырып қазіргідей жаһандану дәуірінде сабақ үдерісінде жаңа инновациялық технологияларды қолдана отырып сабақ өткізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Қай кезде де болмасын адамзат алдында тұратын міндеттердің ең бастысы өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы, білімді, үлкенге ізет кішіге құрмет көрсететін ұрпақ тәрбиелеу. Сондықтан мұғалімдер жан –жақты жетілген, білімді, әр түрлі әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істей алатын шебер иесі болуы керек. Жақсы

ұстаздың шәкіртке берер білімі де сапалы болмақ. Ал болашақ жастардың қолында десек, бүгінгі оқушы ертеңгі жас маман екені даусыз. Менің алдыма қойған мақсатым шәкірттерімнің ішінен қабілетті, дарынды оқушыны анықтап, оның шығармашылық қабілетін аша білу. Дарын-дегеніміз не? Дарын –адам бойындағы асқан талант, ерекше қабілет, яғни дарынды бала бойындағы алғырлық, зеректік. Дарындылық дегеніміз- үш байланыстың үйлесімдігі:

1) жоғары интеллектілік

2) креативтік (қызығушылық)

3) ынталылық. Осы үш қасиеттің біреуі болмаса, адам дарын ретінде қалыптаспайды. Мен өз сабағымда оқушылармен әр баланың өз мүмкіндігін сезінуге көмек беріп, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына педагогикалық қолдау көрсетемін.

Қазіргі таңда үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту, дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Сондықтан оқытушы іс-әрекетін жаңа талап тұрғысынан ұйымдастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. «Технология» ұғымы соңғы кездері педагогикалық әдебиеттегі ең көп қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Технология ұғымының дидактикалық ұғымдармен байланысы сан алуан: оқытудың технологиясы, педагогикалық технология, білім беру технологиясы. Осы тұрғыдан өзін жұмыс жасайтын Б.Қосынов атындағы орта мектебінде әр сабағымды түрлендіріп, әр түрлі технологияларды қолдана отырып өткіземін. Ойын арқылы сабақты түрлендіре өткізу тиімді деп ойлаймын. 5-6 сыныптарда сабақ қызықты өту үшін мынадай ойын түрлерін қолданамын, мысалы бірінші тоқсанда визуалды өнер бөлімі, оқушылардың есту арқылы өз ойларын қағаз бетіне түсіру, мысалы пейзаж салу тақырыбында оқушыларға әр мезгілдің әуенін қосамын оқушылар сол әуенді тыңдай отырып қай мезгіл екенін тауып суретін қағаз бетіне салу керек. Сол сияқты көптеген әдіс – тәсілдерді қолдана отырып оқушылардың қызығушылығын оятып аламын. Сонымен қатар оқушылар слайд арқылы өз ойын суретке қарап отырып айтып жеткізеді. Бұдан оқушының ойлау, сөздік қоры жетіледі әрі қызығушылығы оянады. Қазіргі таңда оқушылармен сулы және құрғақ техникасында жүндерден әр түрлі картиналар жасалуда, фетрлерден заманауи техникада жәкет, сәукелер түрлерін тігеміз. Рухани жаңғыру барысында көптеген жұмыстар жасалынып көрме төрінен орын алып жүлделі орындарға ие болды. Оқушылардың сұранысы, қызығушылығы арта түсуде. М.Дулатов айтқандай, «Надан жұрттың күні –қараң, келешегі тұман», -деп егеменді еліміздің тірегі-білімді ұрпақ. Оқытудың жаңа технологиясын пайдалану- сапалы білім негізі. «Адам ұрпағымен мың жасайды» - дейді халқымыз. Жас ұрпақтың жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу, білім алу.

Қазіргі кезде Білім саласындағы кез келген пән қандай ортада болмасын өзінің айтар ойы, өмірге деген көзқарасы, нақты жеке тұлғаны қалыптастыруға өзіндік үлес қосары анық деп айтсақта қателеспейміз. Көркем еңбек пәнінің басты мақсаты-оқушылардың шығармашылықпен жұмыс жасауына ықпал ете отырып, қазіргі заманның технологиялық мәдениетіне, заманауи тұрғыда яғни бұйымдарды көркем жобалауға, өңдеп, өндіруге бейімдеу болып табылады. Сондай-ақ оқушылардың техника мен технология әлемін зерттеп, зерделеуін, кәсіптік іс-әрекет элементтерінен практикалық тәжірибе алуын қарастырады. Көркем еңбек пәнін оқытуда – еңбек етудің алғы

шарттарын үйрену арқылы оқушыны жек тұлға ретінде тәрбиелеу мақсаты көзделеді. Осы мақсатты жүзеге асыру барысында, оқушыларға берілетін тәлім – тәрбие үрдісін жетілдіру, жұмыс мәдениетін, адамдар арасындағы адамгершілік қарым – қатынастарды жаңарту, еңбекке деген қызығушылығын ояту, біліктілігін қалыптастыру арқылы еңбекке өнімділігін арттыруға ынталандыру.

Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «Негізгі мақсатымыз – Қазақстанның әлемнің елу дамыған елдерінің қатарына енуі» делінген. Сол себепті, әр оқушыға оның қабілеттеріне сәйкес келетін білім беріп, сапалы және де озық оқушы тәрбиелеп шығару. Оқушыларды кәсіпкерлікке, қазіргі заман талабына сай басқару, білу, ұйымдастыру, іске асыру жұмыстарына бейімдеу, еңбек тәрбиесі – барлық тәрбиенің қайнар көзі. Еңбек тәрбиесі арқылы математика сабағында қамти аламыз, мысалы киімді пішу кезінде өлшеу, санау, түзу сызып қию, тігу қолөнер шеберлігін меңгерту арқылы ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелей аламыз. Өйткені, оқушы алған теориялық білімін іс жүзінде қолдана отырып, оны өмірімен, өзінің іс – әрекетімен байланыстыра білгенде ғана, өзіне де пайдасын тигізе алады. Көркем еңбек сабағы арқылы оқушыны іскерлікке, ұқыптылыққа, әдемілікті сезініп, қабылдауға үйретеміз. Көркем еңбек пәнінің негізгі ұстанымы: «Сөзден – іске көшу». Еңбек тәрбиесі арқылы киімді пішіп тігу, көркемдеу қол өнер шеберлігін меңгеру арқылы жас ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелеуді басшылыққа ала отырып жұмысты жүргізу, «КӨРКЕМ»- деген сөздің өзі қаншама мағынаны береді. Оқушылар әр түрлі тігілген бұйымдарды зерттей отырып, баға берумен келешек кәсіби ісіне қажетті эстетикалық, ұлттық, этикалық және т. б. бағалы қасиеттерін өз бойларына қалыптастырады. Көркем еңбек сабағында оқушылардың іске икемділігі мен іскерлігіне, өнерге, шеберлікке деген бейімділігін қалыптастырамыз, баланың бойындағы сапалық қасиеттері, еңбекке қызығушылығы, табиғатты қорғауы, ұқыптылығы арқылы еңбек адамын көру. Оқыту мәселелерін бастама бұрын, жас ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуге ерекше мән беру керек, себебі әр пән мұғалімі өз пәнінің шебері болса сабақтарыда қызықты өтеді, мұғалім сабағын қалай жақсы көрсе оқушыларды да жақсы көру керек. Ендеше сабақтың мәнді өтуі мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Инновация – оны жеке түсініп, оқу үрдісіне енгізу – оқушылардың саналы да сапалы білім алудың бірден бір шарты. Инновациялық әдіс – тәсілдерді енгізу жаңа білім берудің бірден бір шарты деп айттық. Саралап оқыту – оқушылардың туа біткен ақыл – ой қабілетінің жеке дамуының жан – жақтылығына негізделген білім беру жүйесі. – оқытудың дәстүрлі емес сабақ түрлері мен жаңа әдіс – тәсілдерін қолдану, сабақтарда пайдаланатын негізгі әдістер оқушылардың көңіл күйіне, ынтасына, қабілетіне қарай, топпен, жеке оқушылармен жұмыс істеу, ойын элементтерін пайдалану т. б. Көркем еңбек – пәні география, бейнелеу өнері, әдебиет, биология, тарих, музыка пәндерімен тығыз байланысты, мысал айтсақ биология пәнімен тығыз байланысы адамның бір мүшесін салсақ, мысал айтқанда көзді салу керек болса, сол көзді салу үшін көздің жанарынан адамның қандай көңіл күйде екенін байқауға болады, ал бұл жерде көздің әрбір элементін дұрыс салуда. Бейнелеу пәні мен технология пәні бірігіп «Көркем еңбек» пәні болды, осы жерде айтарым әрі көркемге әрі еңбекке, әрі бейнелеуге үйретеді екенбіз, бір пән де. Оқушының өз бетімен білімге ие болу барысында оның белсенді іс – әрекетін ұйымдастыру оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылады. Мұғаліммен бірлесіп

шығармашылықпен айналысу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалімнің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады. Көркем еңбек пәніне оқушылардың уәжін арттыру үшін не істеу қажет? Жаңартылған бағдарлама негізінде оқушылардың жалпы білімге деген ынтасын арттыру тек негізгі пәндер арқылы ғана емес, сонымен бірге музыка және бейнелеу, көркем еңбек өнері сияқты пәндер негізінде де жүзеге асырылуы керек деп ойлаймын, себебі қазіргі заман талабына сай.

«Көркем еңбек» пәнінде алатын маңызы

«Менің ойымша білім беру аясындағы бейнелеу өнерінің басты құндылығы оның адамның тәжірибесін байытып, өмірге деген көзқарасын қалыптастыруға қосатын үлесінде.

«Көркем еңбек» пәнінің бағдарламасында:

- өнер түрлерін кіріктіру арқылы пәндік білімдерін, дағдылары мен түсінігін дамытуға;

- ұлттық және әлемдік көркем мәдениеттегі өнерінің шығармаларымен таныстыру арқылы адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға;

- сенсориканың, қолдың моторикасының, байқағыштықтың, елестетудің, есте сақтау қабілеті, қиял мен шығармашылықтың дамуына;

- оқушылардың визуалдық және эстетикалық қабылдаудың дамуы, көркем жұмыстарды сын тұрғысынан түсінуі үшін өнер жанрлары, стильдері туралы білімдерін қолдану;

- өзінің көркем жұмысын орындау үшін, әр түрлі ақпараттармен жұмыс жасай алу (табу, іріктеу, жинақтау) біліктілігін дамытуға;

- бірлескен шығармашылық жұмысты орындау барысында ұжыммен және топпен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруге **бағытталған**;

Бағдарлама бойынша оқу арқылы оқушылар төмендегі нәтижелерге қол жеткізеді:

- Көркем еңбек пәнін оқи отырып оқушылар ұлттық және әлемдік мәдениетінің көркем өнер шығармаларын, ондағы берілген идеялар мен құндылықтарды зерттеу және талдау;

- өз жұмысын ұйымдастыра білу: мақсатын анықтау, жұмыс кезеңдерін айқындау, қажетті құралдарды табу, өз жұмысының нәтижесін бақылау және бағалай алу;

- зерттеу, эксперимент жүргізу барысында әртүрлі ресурс түрлерін, оның ішінде АКТ құралдарын қолдана білу;

- шығармашылық өнімді жасау үшін материалдар таңдау жөнеде, құралдарды дербес және сенімді қолдану, материал қасиеті мен жұмыс нәтижесінің ерекшелігі арасындағы байланысты түсіну;

- Оқушылар практикалық жұмыс арқылы идеяларды зерттей алады. Идеялар оларды жасау мен орындау кезеңінде дамиды.

Оқушылардың нәтижелерін жақсарту үшін жаңа идеялармен тәжірибелер жүргізу, оларды дамыту, түрлі әдістерді қолдану үшін мұғалім тарапынан икемділік қажет. Өздерінің өткен бөлімдер бойынша жасаған жұмыстарын жылдың басынан тоқсанның соңына дейін шолу жасау мүмкіндігі бар оқушылар игерген процестерді, әдістер мен

материалдарды өз жұмыстарын жетілдіру үшін пайдалана алады, жәнеде жасаған жұмыстарынан слайд жасай алады.

Осындай жас ұрпаққа жан-жақты білім беруді жүзеге асыруда жаңартылған бағдарлама негізінде пәндік білімімізді арттыру және өрісімізді кеңейтіп өте қажетті де және көп жаңалық әкеледі деп ойлаймын. Оқушының білімге деген уәжін арттыру мақсатында белсенді оқу болу керектігі туралы білімді толықтырады. Соның ішінде көркем еңбектің жас ұрпақтың қалыптасуына, тәрбиесі мен білімін жетілдіруде әсері мол.

Қорытындылай келгенде аталған бағдарламаның мәні оқушының функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асырып, пайдаға асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі – «Өмірмен байланысты».

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Адамкулов Н. М. Педагогикалық кеңестер. Алматы, 2006 - 48 бет
2. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, екінші басылым, Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 жыл.
3. «Жаңартылған білімге – жаңаша көзқарас.» Әліпбаева А.Қ.

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Brendza Boris

PhD

Association of Slovak Writers

(Bratislava, Slovakia)

EXPLORING POETIC PRINCIPLES TO ENHANCE COMMUNICATION IN MEDIA DESIGN

Abstract. *This article investigates the integration of poetic principles into media design to enhance communication strategies within marketing. In a saturated media environment, creativity serves as a vital differentiator for brands, enabling deeper emotional engagement with target audiences. By merging poetic elements – such as rhythm, metaphor, and symbolism—with effective media design, marketing campaigns can elevate their aesthetic and emotional impact. This interdisciplinary approach draws from various theoretical frameworks, including semiotics and cognitive psychology, to demonstrate how poetic language and visual strategies can improve consumer perception and brand memorability. Through practical applications and case studies, the article illustrates how incorporating these principles into marketing efforts transforms standard advertisements into compelling narratives, fostering stronger connections between brands and consumers. The findings underscore the importance of developing innovative communication strategies that resonate on both intellectual and emotional levels, ultimately enriching the marketing landscape and enhancing audience engagement.*

Keywords: *poetic principles, media design, marketing communication, emotional engagement, creativity, storytelling, visual communication, audience perception, advertising strategies.*

Introduction: Context and Terminology

In the contemporary landscape of marketing communication, where consumers are inundated with messages across countless media channels, creativity emerges as an essential driver for brand differentiation. The intersection of poetic principles and media design in marketing communication represents a timely and significant focus, offering unique opportunities to engage target audiences on a deeper emotional level. Poetry, as a profound form of artistic expression, employs aesthetics, rhythm, and symbolism – elements that can greatly enrich both the content and visual presentation of marketing messages (Hajduk, 2020). Meanwhile, media design serves as a pivotal tool for brands, enabling them to convey their messages effectively through compelling visual communication. By integrating these two disciplines, we open the door to innovative strategies that captivate audiences not only through content but also through form, enhancing overall impact and resonance. Symbolism represents elements that can greatly enrich both the content and visual presentation of marketing

messages (Bočák. 2008). Meanwhile, media design serves as a pivotal tool for brands, enabling them to convey their messages effectively through compelling visual communication (Lucas, 1963). By integrating these two disciplines, we open the door to innovative strategies that captivate audiences not only through content but also through form, enhancing overall impact and resonance. "Contemporary works of art manifest themselves in a very complex artistic language, a large repertoire of media and forms, which becomes an obstacle to understanding the work and adequate" (Guillaume, Michaela – Kováčová, Barbora, 2010, p. 13) and therefore the concise language of poetry will help simplify the work of creative designers as well.

The aim of this article is to analyze and clarify the possibilities of using poetic principles in media design as part of marketing communication. We focus on theoretical explanation, identification of main principles and their practical application in different communication formats to show how these approaches can enhance the emotional and aesthetic value of marketing campaigns.

Definitions and explanations

Definitions and explanations are essential for fostering understanding, facilitating communication, and inspiring innovation across the intertwined fields of media design and poetry. They serve as building blocks for deeper engagement, exploration, and creative collaboration.

There are four key terms:

Marketing Communication: This term refers to the multifaceted process of creating, distributing, and managing content aimed at effectively reaching a specified target audience. It plays a crucial role in promoting a brand's identity and achieving overarching business objectives. Within this context, the incorporation of creative elements is vital; these elements not only enhance the effectiveness of marketing campaigns but also foster a deeper emotional connection with consumers. By leveraging various channels—such as advertising, public relations, and social media—marketing communication endeavors to convey a brand's message in a compelling and resonant manner, ultimately driving engagement and loyalty.

Poetic Principles: Poetic principles encompass a range of artistic elements, including rhythm, metaphor, symbolism, and textual structure, that contribute to creating compelling aesthetic and emotional effects. These principles are not limited to traditional written forms; rather, they can be utilized across diverse mediums, including visual art and multimedia formats. By integrating these creative elements into marketing communication, brands can evoke profound emotions and foster connections that transcend conventional messaging. Utilizing poetic principles allows for richer storytelling that resonates with audiences on both intellectual and emotional levels, enhancing the overall impact, memorability, and engagement of the message (Brinck, Ingar, and Vasudevi Reddy. 2020, 28).

Media Design: Media design involves the deliberate creation of visually appealing and functional content intended for various media channels, including print materials, digital platforms, and social media outlets. This discipline focuses on harmonizing aesthetic appeal with practical objectives, ensuring that the content not only captures attention but also effectively communicates the intended message. Effective media design considers factors such as color theory, typography, layout, and user experience, all of which contribute significantly to

the overall effectiveness of communication strategies. By balancing creativity and functionality, media design plays a pivotal role in shaping how audiences perceive, interpret, and interact with a brand's message over time

Interactivity: In the context of media design and poetry, interactivity refers to the engagement of the audience with the poetic work in a participatory manner. This can involve user choices that influence the reading experience, such as selecting different narrative paths in digital poetry or contributing to collaborative poetic projects. Interactivity transforms the role of the reader from a passive consumer to an active participant, fostering deeper connections to the text (Hajduk, 2021).

Terms listed below are related to media design:

User Experience (UX): The overall experience a person has when interacting with a product, system, or service, particularly in terms of how easy and enjoyable it is to use. UX design focuses on optimizing this interaction to ensure user satisfaction.

Typography: The art and technique of arranging type to make written language legible, readable, and visually appealing. This includes considerations of font style, size, spacing, and alignment, which all impact how text is perceived.

Visual Hierarchy: The arrangement or presentation of elements in a way that implies importance. This principle guides users' attention and helps organize information in a design, indicating which elements should be seen first.

Brand Identity: The visible elements of a brand, such as color, design, logo, and imagery, that together create a recognizable image in the minds of consumers. It helps communicate the essence and values of a brand.

Interactive Design: A design approach focused on creating engaging interfaces with well-thought-out behaviors and actions. This term often pertains to digital experiences, considering how users interact with technology and content.

Color Theory: A framework that explores how colors interact, the emotions they evoke, and how they can be combined to create visually harmonious compositions. Understanding color theory is crucial in media design for a meaningful aesthetic impact.

Terms Related to Poetry:

Imagery: Descriptive language that evokes sensory experiences and paints pictures in the reader's mind. Imagery can appeal to any of the five senses and is essential for bringing a poem to life.

Meter: The rhythmic structure of a poem, determined by the arrangement of stressed and unstressed syllables. Common metrical patterns include iambic pentameter and trochaic tetrameter.

Poetic License: The freedom that poets take to deviate from conventional rules, grammar, or logic to create a desired effect or evoke emotion. This allows for creative expression beyond ordinary language.

Stanza: A grouped set of lines in a poem, typically separated by a space from other stanzas. Stanzas function similarly to paragraphs in prose, organising ideas and themes within the poem.

Allusion: A brief reference to a person, place, thing, or idea of historical, cultural, literary, or political significance. Allusions enrich a poem by connecting themes and ideas to wider contexts.

Enjambment: The continuation of a sentence or clause across a line break in a poem, allowing for a flowing narrative or thought without a pause. This technique can create tension, speed, or surprise.

Theme: The central idea or message conveyed in a poem. Themes can explore various human experiences, emotions, or philosophical ideas, often reflecting broader societal issues.

Multimodal Poetry: Multimodal poetry combines various modes of communication, such as text, visual art, sound, and performance, to create a rich and layered poetic experience. This approach allows poets to utilize different sensory channels, enhancing the engagement and emotional impact of their work. Multimodal poetry often blurs the line between genres and encourages collaboration between poets and artists from diverse fields.

Theoretical basis for poetic principles in media design

The theoretical basis for exploring poetic principles to enhance communication in media design draws from several interdisciplinary frameworks. Semiotics plays a critical role by examining how signs and symbols contribute to meaning; poetic elements such as metaphor and symbolism enrich the communication process. Aesthetic theory underscores how beauty and art can influence perception, suggesting that poetic language evokes deeper emotional connections than straightforward messages (DePaulo, 1987)

Narrative theory emphasizes the importance of storytelling in structuring information and engaging audiences, asserting that poetic devices can create compelling narrative flows (Woodside, 2008). Insights from cognitive psychology highlight that metaphor and poetic language can aid memory retention and understanding, further enhancing communication effectiveness.

Constructivist learning theory suggests that incorporating poetic principles allows users to engage actively with media, fostering reflection and deeper connections. Visual rhetoric examines how visual elements communicate messages, indicating that poetic elements can amplify the emotional and rhetorical power of design. Finally, intermediality explores the interactions between different media forms, suggesting that poetic features can bridge gaps, enriching the overall communicative experience. Together, these frameworks form a robust foundation for integrating poetic principles in media design, ultimately aiming to create more compelling and resonant communications for diverse audiences (Bar, M. – Maital, N. 2007)

Impact of Design on Brand Perception and Aesthetics

Media design plays a crucial role in marketing communications, with a brand's first visual impression often determining whether an audience engages with it. The aesthetic elements – such as color, typography, composition, and visual harmony – directly shape emotional responses and influence perceptions of a brand's value. For instance, contrasting colors can highlight a key message, while a symmetrical and clean design evokes feelings of professionalism and trustworthiness. Moreover, maintaining consistency between visual communication and a brand's identity is essential for crafting a coherent and memorable image in the minds of consumers.

Historical and Cultural Contexts of Poetry in Media

Poetry has a rich history as a form of expression that melds words, rhythm, and imagery. In the modern media landscape, it finds resonance through creative texts, slogans, and visual metaphors. Historically, poetry has been intertwined with visual art, evident in illuminated manuscripts and typographic innovations that challenge conventional visual expression. Cultural contexts highlight how poetic elements can convey profound emotional messages, fostering a deep connection between the audience and the content. This principle is particularly effective in marketing communication, allowing campaigns to engage both the senses and emotions.

Marketing Strategies for The Power of Storytelling, Creativity, and Emotionality

Storytelling stands out as one of the most effective marketing tools, enabling brands to craft narratives that resonate with their target audience. In a crowded media landscape, creativity is vital for making these stories memorable. Incorporating poetic principles can enhance storytelling by introducing layers of symbolism, metaphor, and aesthetic appeal to campaigns. Establishing an emotional connection is essential for cultivating customer loyalty, as individuals often remember how they felt during their interactions with a brand. By integrating visual and poetic elements, marketing strategies can create unique and impactful campaigns that leave a lasting impression.

Interdisciplinary Dialogue and Influence

In an era of increasing complexity, interdisciplinary dialogue and influence enables individuals from diverse backgrounds to come together, share knowledge, and collaborate on innovative solutions that transcend traditional boundaries and drive meaningful change. Interdisciplinary dialogue and influence involve the integration of insights and methods from multiple disciplines to address real-world problems, fostering a more holistic understanding of complex issues and promoting the development of effective, evidence-based solutions.

a) The Interaction of Metaphors and Symbols in Visual Design Poetry

Poetic language, with its rich tapestry of metaphors, symbols, and rhythmic structures, possesses an extraordinary ability to evoke vivid visual and emotional imagery. These essential elements, each a brushstroke in the expansive canvas of human expression, can seamlessly connect with the world of visual design. In this context, poetic devices enhance design by reinforcing the underlying messages they aim to communicate. For instance, symbols – those potent representations of ideas – can be elegantly transformed into striking iconography or graphic elements that are not only visually captivating but also superlatively imbued with meaning. Similarly, metaphors can find resonance within the very structure of a design, allowing visual analogies to simplify and elucidate complex concepts in an appealing and accessible manner.

b) Harnessing the Power of Poetry to Forge a Distinctive Brand Voice

Beyond mere aesthetic interplay, poetry serves as a transformative tool in the realm of branding, empowering companies to cultivate a distinctive voice that strikes a deep chord with their target audience. By integrating poetic texts and engaging language games into their messaging, brands can craft slogans that leave lasting impressions, stirring a potent emotional connection with consumers. This innovative approach enables businesses to transcend the pitfalls of homogeneity, establishing a compelling narrative that resonates authentically with

their clientele. Furthermore, employing poetic principles not only fosters originality in content creation but also ensures that messages remain universally relatable, transcending the barriers of culture and language.

c) Media Design as a Gateway for Powerful Aesthetic Messaging

In an ever-evolving digital landscape, media design emerges as a vital conduit for effectively disseminating poetic and aesthetic messages to a broad audience. By employing thoughtful composition, dynamic visual elements, and interactive components, designers can transmute abstract concepts into tangible experiences that captivate and engage. For instance, the incorporation of animated graphics or interactive visuals can breathe life into the rhythmic essence of poetry, rendering it both accessible and appealing to contemporary audiences. In this way, media design acts as a bridge, connecting the intricate beauty of creative content with its recipients, amplifying its reach and enhancing its overall impact. Through the fusion of visual creativity and poetic expression, we open new avenues for exploration and understanding, crafting a dialogue that resonates deeply and meaningfully in our interconnected world (Sternberg, 2006)

d) Applications of Poetic Elements in Marketing

The application of poetic elements in marketing is increasingly recognized as a powerful strategy to capture audience's attention and evoke emotions. By incorporating techniques such as rhyme, metaphor, and imagery, marketers can craft messages that resonate deeply with consumers, fostering a stronger emotional connection to brands and products. Poetic language not only enhances memorability but also invites audiences to engage with narratives that are more relatable and enjoyable. In a crowded marketplace, the use of poetic elements allows brands to differentiate themselves, providing a unique voice that can transform standard advertising into compelling storytelling. Ultimately, these applications can drive consumer engagement, making marketing campaigns more effective and impactful.

e) Case Studies: Ads Using Poetic Elements

In today's marketing environment, poetic elements such as rhythm, repetition, and rhyme are often used to enhance the memorability of advertisements. Slogans that incorporate rhythmic phrases or alliteration can capture the attention of consumers while leaving a strong impression. A notable example is Kellogg's "Snap! Crackle! Pop!" campaign, which uses onomatopoeia to reinforce product perception.

f) Poetry-Inspired Campaign Design

Poetry serves as an inspiration for campaign design that combines aesthetic beauty with emotional resonance. Visuals and texts created based on poetic principles reflect subtlety, deep symbolism, and a sensory connection to the content. Fashion brands often draw on poetic themes such as melancholy, passion, or nature to create image-focused campaigns that transcend traditional advertising formats. Graphic design plays a key role, employing subtle colour gradients, handwriting-like fonts, or surreal compositions that visually evoke a poetic mood (Holenstein, 1983)

g) Using Social Media to Spread Poetic Content in Marketing

Social media provides an ideal platform for disseminating poetic content, thanks to its rapid interaction and wide reach. Creative brands utilize short poems, visual haikus, or aesthetically crafted quotes to increase audience engagement. Platforms like Instagram and

Pinterest offer opportunities to link images with poetic texts that can evoke emotional responses and inspire users to share. Brands like Nike and Apple regularly deploy strong and motivating slogans that possess an almost poetic quality, thereby reinforcing their identity and enhancing customer loyalty.

h) Examples of Poetic Applications in Marketing

- Nike: The brand's advertising campaigns often feature slogan-like phrases that use rhythm and simple language structures to reinforce their messages, such as the iconic "Just Do It." In their "Find Your Greatness" campaign, they combined minimalist visuals with an inspirational monologue to evoke a profound emotional experience.

- John Lewis (UK): Their Christmas advertisements regularly combine poetic lyrics and visuals to elicit an emotional response. For example, their "The Bear and the Hare" ad features a simple lyrical song that enhances the emotional narrative about friendship.

- Apple: The "The Whole Working-From-Home Thing" ad during the pandemic demonstrates how rhythm and the interchange of visual metaphors can effectively showcase innovative solutions.

i) Aesthetic Value and Social Media

Poetry-inspired campaigns employ symbols, metaphors, and artistic language to create content that is both visually and substantively rich. Luxury brands like Chanel and Gucci use surreal imagery and abstract messages that possess an almost poetic quality. For instance, Coca-Cola's "Taste the Feeling" campaign employs lyrical simplicity to create a universal emotional message.

Social media platforms like Instagram facilitate the integration of poetry into visual environments. Brands like National Geographic use emotionally charged captions that function as modern forms of poetry, complementing their visual content. On Pinterest, poetic quotes or haikus are often part of marketing strategies designed to engage users with visual ideas. TikTok allows for short formats of rhythmic or lyrical expressions, while brands like Red Bull and Fenty Beauty utilize music and visual elements to create poetic campaigns that resonate with young audiences (Maxwell, 2012)

j) The Poetic Fusion of Art and Space

In the realm of contemporary art, the interplay between poetic elements, media design, and art space creates a dynamic tapestry of experience that transcends traditional boundaries. Poetic elements – such as imagery, metaphor, and rhythm – infuse visual works with depth, allowing viewers to engage emotionally and intellectually. Consider a multimedia installation where fragmented lines of poetry are projected onto shifting landscapes of colour and light; the words dance across surfaces, inviting viewers to immerse themselves in a world where language and image converge.

Together, these elements create an environment where art becomes a holistic experience, one that challenges our understanding and appreciation of creativity. Here, words become visual, spaces become alive, and every interaction is a step into a poetic journey (Benčíč-Kováčová, 2022)

Conclusion

Media design plays a pivotal role in this fusion, shaping how poetry manifests in visual forms. A carefully curated digital interface can transform a poem into an interactive experience,

prompting the audience to explore various interpretations through touch and movement. Likewise, the art space itself – be it a stark gallery or a vibrant public square – acts as a canvas, influencing perception and interaction. The architecture and layout can enhance the resonance of poetic themes, encouraging contemplation and dialogue.

The exploration of poetic principles in marketing campaigns and media design reveals a wealth of potential benefits that can significantly enhance communication strategies. First and foremost, deepening our understanding of how poetry influences consumer perception will equip marketers with invaluable insights into emotionally and intellectually engaging their target audiences (DePaulo, Bella M. 1987). By analyzing the impact of poetic elements on advertisements, we can unravel the intricate ways that literary techniques facilitate connection and resonance with consumers.

Furthermore, comparing campaigns that utilize poetic elements with those that do not will illuminate which products or services may achieve greater success through this creative approach. This kind of analysis will not only enhance brand memorability but also inform consumer behavior, ultimately leading to more effective marketing initiatives.

Additionally, this research enriches the theoretical and practical knowledge within the realms of marketing and media design, offering new frameworks and innovative strategies that break away from conventional advertising methods (Caples, 1997). By placing a greater emphasis on aesthetic and emotional components, such as poetry, we can foster a deeper understanding of their impact on consumer decision-making processes.

Finally, the practical application of this knowledge serves as a vital resource for marketing professionals. By integrating poetic elements into their campaigns, teams can craft unique, memorable experiences that forge stronger emotional bonds between brands and their customers. In summary, this research not only enhances our comprehension of poetry's role in marketing but also inspires innovative approaches to developing emotionally engaging campaigns that resonate with audiences on a profoundly human level.

Integrating poetic principles into media design opens up a transformative pathway for enhancing communication. By leveraging elements such as rhythm, imagery, metaphor, and sound, designers can create more engaging and resonant experiences that not only capture attention but also foster deeper emotional connections (Codispoti, 2009, 732). This exploration of the intersection between poetry and design encourages us to think beyond traditional linear narratives, inviting a more holistic understanding of media as an art form that speaks to the human experience. As we move forward in an increasingly complex media landscape, prioritizing these aesthetic and emotional dimensions will be crucial in crafting messages that inform, inspire, and provoke thought. Ultimately, embracing poetic principles can enrich our communication strategies, paving the way for innovative designs that echo the beauty and depth of genuine human expression.

REFERENCES

1. Bandurová, Lenka. "Postmoderná estetika, médiá a mediálna kultúra." *Médiá a text* 5 (2016).
2. Bar, Moshe, and Mital Neta. "Visual elements of subjective preference modulate amygdala activation." *Neuropsychologia* 45.10 (2007)

3. Benčíč, Stanislav, and Barbora Kováčová. Human Action in the Space of Action Art umenia." *Disputationes Scientifiae* (2022)
4. Bočák, Michal. "Formát v mediálnych štúdiách: Terminologické úvahy." *Médiá a text* 2 (2008).
5. Brinck, Ingar, and Vasudevi Reddy. "Dialogue in the making: emotional engagement with materials." *Phenomenology and the cognitive sciences* 19.1 (2020):
6. Burke, Kenneth. "The Principle of Composition." *Poetry* (1961):
7. Caples, John. *Tested advertising methods*. Prentice Hall, 1997.
8. Codispoti, Maurizio, Michela Mazzetti, and Margaret M. Bradley. "Unmasking emotion: Exposure duration and emotional engagement." *Psychophysiology* 46.4 (2009):
9. DePaulo, Bella M., et al. "Accuracy of person perception: Do people know what kinds of impressions they convey?." *Journal of personality and social psychology* 52.2 (1987):
10. Farkašová, Svetlana. *Self-kongruence při vnímání tvaru loga a její vliv na preferenci loga*. Diss. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2017.
11. Flovers, J.H.; Garbin, C.P. Creativity and Perception. In: Glover, J.A. et al.(eds.). *Handbook of Creativity*. New York and London: Plenum Press 1989, p. 147 – 162.
12. Guillaume, Michaela – Kováčová, Barbora: *Art vo vzdelávaní*. Trnava: PdF TU 2010. 160 s. ISBN 978-80-8082-401-3. Trnavská univerzita v Trnave.
13. Hajduk, L. *Communication and media research* Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2021– ISBN 978-80-89453-82-5
14. Hajduk, L. *Marketing*, Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2020. – 74 s.ISBN 978-80-89453-70-2
15. Hoagland, Tony. *The Art of Voice: Poetic Principles and Practice*. WW Norton & Company, 2019.
16. Holenstein, Elmar. "Five Jakobsonian principles of poetics." *American Journal of Semiotics* 2.3 (1983): 23-34.
17. Lucas, Darrell Blaine, and Steuart Henderson Britt. "Measuring advertising effectiveness." (1963).
18. Maxwell, Glyn. *On poetry*. Bloomsbury Publishing, 2012.
19. Mikušová, Simona. "Americká dilema: Teoretické alebo praktické žurnalistické vzdelávanie?." *Otázky žurnalistiky* 56.3-4 (2013): 18-33.
20. Noga, Pavel. "Dizajn, tlačovina a pridané médium." *Designum* 4 (2013).
21. Olson, Elder. "An outline of poetic theory." *Critics and Criticism* (1952): 546-66.
22. Petranová, Dana, and Norbert Vrabec. "Persuázia a médiá." *Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave* (2013)
23. Petranová, Dana, and Norbert Vrabec. "Persuázia a médiá." *Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave* (2013)
24. Šestaková, Silvia. "" Všetko je dizajn, všetko!": Sémiologická analýza loga v tvorbe Paula Randa." (2013).
25. Šrank, Jaroslav, Ivana Hostová, and Róbert Novotný. "Syntetická poézia v kontexte slovenského nekonvenčného písania a postliterárnej situácie." *Slovenská Literatúra: Revue Pre Literárnu Vedu* 69.5 (2022).
26. Sternberg, Robert J. "The nature of creativity." *Creativity research journal* 18.1 (2006): 87.

27. Szobiová, Eva, Psycholgické dny: Svět žen a svět mužů. Polarita a vzájemné obohacování(2004)
28. Tsur, Reuven. "Picture poems: Some cognitive and aesthetic principles." *Psyart* (1997).
29. Vlášková, Barbora. "Obraz v básni, báseň v obraze." *Literární archiv* 53 (2021): 316-324.
30. Vopálenská, Eva. "Jazyk a štýl reklamy 2." *Bratislava: Book & Book* (2011):
31. Voříšková, Lenka. "Koláž-spojení obrazu s písmem (praktická práce)." (2006).
32. Woodside, Arch G., Suresh Sood, and Kenneth E. Miller. "When consumers and brands talk: Storytelling theory and research in psychology and marketing."(2008)
33. Zelina, M. *Výchova tvorivej osobnosti*. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 1995.

Brendza Boris**PhD****Association of Slovak Writers
(Bratislava, Slovakia)**

ANALYSIS OF MEDIA MANIPULATION TECHNIQUES IN MODERN JOURNALISM

Abstract. *This article examines the intricate dynamics of media manipulation techniques in modern journalism. It explores the reasons and motives behind such manipulations, elucidating the psychological and societal factors that drive these practices. The discussion highlights the power of suggestion in shaping knowledge acquisition, considering how media narratives influence public perception and belief systems. Additionally, the ethical implications of manipulation, alongside conformity pressures faced by journalists and audiences, are critically assessed. The role of leisure time in consuming media content is analysed, emphasising the educator's responsibility to foster media literacy among students to combat manipulative practices in media consumption.*

Keywords: media manipulation, journalism, suggestion, ethics, conformity, media literacy, leisure time, education

Introduction

The landscape of journalism has transformed dramatically due to the rapid dissemination of information and the omnipresence of digital platforms. In this new era, the traditional role of the journalist as an impartial observer has evolved, giving way to a complex interplay between media, technology, and audience engagement. This transformation raises critical questions about the integrity of the information presented to the public. Media manipulation, defined as the strategic shaping of narratives to influence perceptions, beliefs, and behaviours, has become an increasingly prevalent phenomenon in modern journalism.

As traditional news outlets compete with social media platforms and alternative information sources, the tactics employed to attract viewers and drive engagement have shifted, often prioritizing sensationalism, clickbait, and emotional appeal over accuracy and balanced reporting. Techniques such as selective framing, context omission, and the use of misleading headlines not only skew public perception but also contribute to a growing mistrust in the media. This analysis aims to explore the various media manipulation techniques utilized in modern journalism, examining their implications for the dissemination of information, the ethical responsibilities of journalists, and the overall health of democratic discourse.

By critically assessing the motivations behind these manipulation strategies and their effects on public understanding, this exploration seeks to illuminate the challenges faced by both journalists and consumers in navigating an increasingly complex media landscape. As we delve into the intricacies of this subject, we aim to uncover the essential role of media literacy in fostering informed citizenship in a world where manipulation often masquerades as truth.

Reasons, Motives and Characteristics of Manipulation in Media

Manipulation in media can stem from a myriad of reasons and motives, similar to the interpersonal dynamics of individuals. Media organizations and influencers engage in

manipulative practices for various purposes that reflect both conscious and unconscious strategies. These manipulations can significantly affect public perceptions and beliefs.

At times, audiences unwittingly allow themselves to be manipulated by the media, often in ways that serve the interests of those creating content. This can happen through emotional appeals, sensationalism, or the presentation of biased information that evokes a strong reaction, leading individuals to adopt certain viewpoints without fully recognizing the influence at play.

In personal relationships, we can observe dynamics of submission and dominance, which can also be paralleled in media consumption. Many consumers of media develop a passive relationship with content, surrendering their agency to the narratives shaped by media organizations. This “passive consumption” can be likened to the power dynamics in romantic partnerships where one may submit to the other’s views, often out of a desire for acceptance or belonging.

Moreover, conscious manipulation in media is evident in more strategic forms such as propaganda, misinformation campaigns, and emotional blackmail. Individuals might feel compelled to accept or share content based on social conditioning, peer pressure, or fear of exclusion. Especially in the age of social media, the quest for approval and status can lead to the sharing of manipulated narratives for the sake of popularity or social validation.

Several underlying motivations drive both media creators and consumers towards manipulation:

1. Financial Gain: Media companies may prioritize profit over ethics, resorting to sensationalism or misinformation because these tactics attract more viewers or clicks, directly impacting their revenue.

2. Power and Influence: Content creators may manipulate information to shape public opinion, reinforce ideologies, or help establish a favorable narrative that boosts their authority and influence.

3. Desire for Approval: Audiences often engage with content that reflects their beliefs and values. The desire to be part of a community can lead individuals to accept manipulated media that aligns with popular opinion.

4. Fear of Isolation: Much like personal interactions, fear of rejection or being ostracized can compel individuals to consume or share media that they know is manipulated, simply to fit in with their peers.

5. Self-Interest and Validation: People often engage with media that bolsters their self-image or worldview. This can lead to a blind acceptance of manipulated narratives that serve this purpose, without critical analysis of their validity.

Manipulative techniques in media are ubiquitous and can take various forms, including:

- Clickbait Headlines: Headlines that exaggerate or misrepresent content to lure viewers into engaging without providing substantiated information.

- Selective Reporting: Presenting information in a way that emphasizes angles while downplaying or omitting critical context to influence audience perception.

- Emotional Appeals: Using powerful imagery or narratives designed to provoke strong emotional responses, thereby compelling consumers to accept the presented ideas without critical scrutiny.

- Social Proof: Leveraging popularity by showcasing how many people agree with a certain narrative, pressuring others to conform due to fear of being on the "wrong side".
- False Dilemma: Presenting limited choices in a way that simplifies complex issues, coercing the audience into accepting one perspective over another.

The manipulation in media reflects broader societal shifts, where the landscape of information is influenced by market demands and the changing nature of human interaction. As individuals increasingly seek affirmation from the media, they may become unwittingly complicit in these manipulative dynamics. Hence, consumers need to cultivate media literacy skills, enabling them to decode and critically assess the narratives presented to them, fostering a healthier engagement with the media landscape.

Isabelle Nazare-Aga, psychotherapist, lecturer and author, has developed 30 characteristics of manipulators over seven years and the list was published in 1997 in the book "Les manipulateurs sont parmi nous". This list applies to both women and men. If at least 14 criteria out of 30 are met, the person in question is a manipulator. Most people get more than 20 points out of 30. People with fewer than eight of the listed characteristics are not considered to have a manipulative personality.

1. They make other people feel guilty in the name of professional conscience, family ties, friendship, love, etc.
2. They unload their responsibilities onto others or dismiss their responsibilities.
3. They do not clearly communicate their requests, needs, feelings or opinions.
4. They often respond vaguely.
5. They change their opinions, behaviours, or feelings depending on the person or situation.
6. They cite all kinds of logical reasons to disguise their requests.
7. They make others believe that they must be perfect, never change their minds, always know everything, and immediately respond to requests and questions.
8. They cast into doubt the qualities, skills and personalities of other people—they criticize without appearing to do so, devalue and judge.
9. They have their messages communicated by other people or via intermediaries (telephone instead of face-to-face, written notes).
10. They create suspicion and stir up ill feelings; they divide to conquer, driving a wedge between people, leading to relationship break-ups.
11. They know how to make themselves victims to gain sympathy (e.g. exaggerated illness, « difficult » surroundings, overloaded at work).
12. They ignore requests (even if they claim to be taking care of them).
13. They use the moral principles of others (e.g. notions of humanity, charity, racism, «good» or «bad» mother) to satisfy their needs.
14. They make veiled threats or openly resort to blackmail.
15. They abruptly change the topic in mid-conversation.
16. They avoid or get out of discussions and meetings.
17. They rely on the ignorance of others while vaunting their superiority.
18. They lie.

19. They make false statements to discover the truth, twist, and interpret facts to suit themselves.

20. They are self-centred.

21. They can be jealous, even if they are parents or spouses.

22. They cannot take criticism and deny facts.

23. They do not consider the rights, needs and desires of others.

24. They often wait until the last minute to ask, order or have others do something.

25. Their words appear logical and consistent, while their attitudes, actions or lifestyle are opposite.

26. They use flattery to seduce us, give gifts or suddenly start waiting on us hand and foot.

27. They generate a state of discomfort or not being free (trap).

28. They are excellent at meeting their own goals but at the expense of others.

29. They make us do things that we would probably not have done of our own free will.

30. They are constantly the focus of conversation among people who know them, even if they are not present.

Source: <https://psychologiemieuxetre.ca/en/couple-s-space/58-30-characteristics-of-manipulators>

The Power of Suggestion in Knowledge Acquisition

Every day, individuals are bombarded with a multitude of information, but how we absorb, internalize, and utilize this knowledge can vary significantly. Two primary methods stand out in this process: observation and learning. This chapter delves into the nuances of suggestion as a powerful technique in shaping our understanding and beliefs.

Observation: The Foundation of Knowledge

Observation is perhaps the most natural and instinctive way through which we gather information. By engaging with the environment, we note facts, draw conclusions, and construct a mental framework of the world around us. This organic process allows us to form beliefs and knowledge based on personal experiences. However, while observation provides the raw data of experience, it is limited by the scope of what we can directly perceive (Hartl & Hartlová, 2004).

Learning: The Role of Authority

Learning distinguishes itself from mere observation by introducing external information that may not be verifiable through personal experience. Here, the importance of authority figures cannot be overstated. When individuals receive knowledge from someone reputable and respected, the transmission of this information becomes far more impactful. The method of delivery is crucial—how these ideas are communicated can either foster acceptance or scepticism (Černý, 1998).

Understanding Suggestion

At the heart of this chapter lies the concept of suggestion. Suggestion can be understood as the act of planting ideas into another person's mind, where they may be accepted without thorough scrutiny. An individual surrendering to suggestion may not realize they are adopting an external thought or belief as their own. This phenomenon illustrates how

susceptible the human mind can be to the influences of others, especially those wielding authority (Černý, 1998).

The Mechanism of Suggestion

When exploring suggestion, it's pertinent to note that it operates beyond mere influence; it stimulates emotional receptiveness. This emotional component can effectively alter perceptions, making individuals more likely to embrace the ideas presented. There lies a thin veil between accepting these ideas as personal beliefs or questioning their validity, a distinction often blurred by the suggester's charisma or perceived credibility.

The Spectrum of Suggestibility

Individuals exhibit varying degrees of suggestibility – an essential consideration when employing suggestive techniques. Those possessing a weak character structure may find themselves easily swayed, while individuals with a robust will can resist manipulation. This differentiation plays a critical role in understanding the potential ramifications of suggestion, enabling us to navigate interactions with greater awareness.

The Dual Nature of Suggestion

While often perceived negatively, the suggestion does not merely serve as a tool for coercion or deceit. In the right contexts, it can wield considerable positive influence. In medicine, for example, the practice of suggesting that a treatment will yield positive results can lead to healing, even in cases where the treatment's effectiveness may be minimal. This phenomenon, commonly referred to as the "placebo effect," underscores the immense, sometimes underestimated, power of the human psyche. The belief in a treatment can activate mental and physical responses, leading to actual improvement in one's condition (Kratochvil, 2006).

The intricacies of knowledge acquisition through observation, learning, and suggestion are profound. Suggestion serves as a bridge between mere acceptance of information and the formation of personal beliefs, reflecting both the vulnerabilities and strengths of the human mind. Acknowledging the role of suggestibility allows individuals not only to protect themselves against manipulation but also to harness its power for positive outcomes. By understanding how suggestion operates, we open avenues for both personal growth and collective advancement, reinforcing the notion that knowledge is not just passively received but actively shaped through our interactions with others.

Ethics and Conformism in Manipulation

The interplay between ethics and conformism in manipulation presents a complex landscape where individual choices, societal norms, and ethical considerations collide. In an era dominated by pervasive media and persuasive communication techniques, understanding the ethical implications of manipulation becomes essential. Conformism often drives individuals to align their beliefs and behaviours with prevailing social standards, which can make them susceptible to manipulation—whether by advertising, political messaging, or social media influences. This relationship raises important questions about personal agency and the moral responsibilities of those who craft messages. Exploring these dynamics offers insight into how ethical frameworks can either empower or constrain individuals in their response to manipulation and conformity (Benčíč, 2006, p. 26).

The Ethical Landscape of Manipulation

Manipulation – defined as influencing someone to act in a way that benefits the manipulator – raises significant ethical concerns. While suggestion and influence can be used positively to encourage beneficial behaviours, they are often weaponized to exploit vulnerabilities or distort perceptions. Ethical manipulation seeks to promote authentic understanding and informed choice, whereas unethical manipulation aims solely at control and self-interest.

The ethical dimension of manipulation hinges on the concept of autonomy. Individuals have the right to make their own decisions based on comprehensive and accurate information. When manipulation occurs, it undermines this autonomy, potentially leading individuals to adopt beliefs or behaviours that do not align with their true values or understanding. Ethical standards emphasize respect for individuals as rational agents, ensuring that influence is exerted transparently and with their consent.

Conformism: The Social Pressure to Comply

Conformism, or the tendency to align one's beliefs and behaviours with those of a group, plays a critical role in the dynamics of manipulation. Humans are inherently social creatures, and the desire for acceptance often leads individuals to conform to group norms, regardless of the validity of those norms. This phenomenon can lead to both positive outcomes, such as social cohesion, and negative consequences, including the suppression of personal beliefs and critical thinking.

In manipulative contexts, conformism becomes a powerful tool. Manipulators may exploit the fear of social exclusion or the desire for approval to persuade individuals to align with particular ideologies or behaviors. Techniques such as peer pressure, groupthink, and social proof are often utilized to create an environment where dissenting opinions are marginalized. As a result, individuals may feel compelled to conform even when they recognize the unethical nature of the requests or the potential harm of the behaviours being encouraged.

Navigating the Ethical Challenges

To navigate the ethical challenges posed by manipulation and conformism, it is essential to foster critical thinking and self-awareness. Individuals must be encouraged to question social norms and to recognize the sources and motivations behind persuasive messages. Educational initiatives that promote media literacy can empower individuals to discern manipulative tactics, allowing them to make informed choices rather than simply conforming to societal pressures (Hajduk, 2019).

Moreover, organizations, leaders, and influencers need to adopt ethical practices when engaging with their audiences. Transparency, integrity, and an emphasis on the well-being of others should guide the methods used to influence behavior (Hajduk, 2020). By prioritizing ethical considerations, society can cultivate environments that value individual autonomy and critical engagement, rather than manipulation and blind conformity.

The intersection of ethics and conformism in the context of manipulation presents a complex landscape that requires careful navigation. While the power of suggestion and social influence can be leveraged for positive outcomes, it is imperative to establish ethical boundaries that protect individual autonomy and promote critical thought. By recognizing the tendencies toward conformism, both individuals and organizations can work toward fostering

environments that encourage authentic engagement and informed decision-making.

This section addresses the interplay between ethics, conformism, and manipulation, highlighting the need for individual autonomy and ethical practices in influencing behaviours and beliefs.

Leisure Time and The Teacher's Role in Media Literacy

In an age where mass media bombards young people with an overwhelming array of messages, how they spend their leisure time can significantly affect their susceptibility to manipulation. The passive use of leisure time, characterized by activities such as mindlessly consuming content online or watching television without critical engagement, can leave young individuals vulnerable to the persuasive tactics employed by media outlets (Kováčová, 2010). In contrast, active leisure pursuits – such as engaging in sports, reading, or participating in community activities – promote critical thinking and discernment, enabling young people to develop a more robust sense of agency.

The role of educators in this context is paramount. When teachers are respected and esteemed by their students, they can foster an environment that encourages open dialogue and critical analysis of media content (Kováčová, 2008). By nurturing a culture of inquiry and scepticism, teachers help young people question the information presented to them rather than accept it at face value. This respect creates a strong educator-student relationship, ultimately reinforcing the students' self-esteem and confidence in their ability to think for themselves.

As students actively engage with both academic content and their leisure activities, guided by the mentorship of respected teachers, they become less susceptible to the manipulative strategies of mass media. They learn to approach information critically and to recognize the motives behind various media messages, empowering them to make informed choices about the content they consume. In this way, the combination of purposeful leisure activities and a meaningful connection with educators can significantly shield young people from the influencers of the media landscape, promoting their well-being and autonomy in a complex world.

Conclusion

The analysis of media manipulation techniques in modern journalism reveals a complex interplay of psychological, ethical, and social dimensions that are crucial for understanding contemporary information landscapes. The findings underscore that the motivations behind manipulation are often rooted in the desire for influence and control over public perception, driven by commercial interests, political agendas, or ideological biases. The power of suggestion plays a significant role in shaping cognitive frameworks, demonstrating that the way information is presented profoundly impacts knowledge acquisition and belief formation.

Moreover, the discussion around ethics and conformity highlights the responsibilities borne by journalists and media consumers alike. As the integrity of information is increasingly compromised by sensationalism and bias, it becomes imperative to cultivate critical thinking skills in audiences. Educators have a vital role in this process, as they can equip students with the tools necessary to navigate media landscapes effectively and discern manipulative practices.

Ultimately, fostering media literacy not only empowers individuals to critically engage with content but also promotes a healthier public discourse, reducing susceptibility to

manipulation. As society becomes more interconnected and media-saturated, the need for vigilant, ethical journalism and informed audience engagement is essential in safeguarding the integrity of democratic processes and the informed citizenry. Future research should continue to explore the evolving strategies of media manipulation and the implications for journalism ethics and education, ensuring a proactive approach to preserving the quality of media in the digital age.

REFERENCES

1. Basu, R. Zakázané přesvědčovací techniky. Praha: Grada Publishing, 2011. 154 s. ISBN 978-80-247-3722-5.
2. Beck, G. Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik. Praha: Grada Publishing, 2007. 473 s. ISBN 978-80-247-1743-2.
3. Benčíč, S. "Pôvod psychických príčin pre konanie zla." Zlo v kontexte súčasných socio-kultúrnych premien: zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 19. 10. - 20. 10. 2006 v Prešove. Prešov: Prešovská univerzita - Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 9788080686598. pp. 24-28.
4. Černý, M. "Sugesce." Věda kontra iracionalita. 1. Sborník. Praha: Akademia, 1998. ISBN 80-7262-078-9.
5. Hajduk, Ľ. Etické limity médií. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2019. 61 s. ISBN 978-80-89453-64-1.
6. Gálik, S. Filozofia a médiá, Bratislava: IRIS, 2012, ISBN 9788089256860
7. Hajduk, Ľ. Etická regulácia médií. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2020. ISBN 978-80-89453-71-9.
8. Hartley, M. Řeč těla v praxi: teorie, cvičení a modelové situace. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-844-9.
9. Klimeš, J. Partneri a rozchody. Praha: Portál, 2005. 240 s. ISBN 80-7367-045-3.
10. Koukolík, F., and J. Drtilová. Vzpoura deprivantů II (Základy stupidologie). Praha: Kováčo
11. Kováčová, B. "Autorita pedagoga v inkluzivnom školskom prostredí." Wartość autorytetu w procesie pedagogicznym. Stalowa Wola: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008. ISBN 978-83-926302-3-4, pp. 269-278.
12. Kováčová, B. "Médiá - pasívne využívanie voľného času?" Vychovávateľ: časopis pedagógov, vol. 58, no. 5, 2010, pp. 40-41. Educatio, Bratislava. ISSN 0139-6919.
13. Kratochvíl, S. Základy psychoterapie. Praha: Portál, 2006. 383 s. ISBN 80-7367-122-0.
14. McClung, J. F. Otče, sjednot' nás. Praha: LOGOS, 1991. 174 s. ISBN 80-85335-06-9.
15. Nakonečný, M. Motivace lidského chování. Praha: Academia, 2004. 270 s. ISBN 80-2000-592-7.
16. Nazare-Aga, I. Nenechte s sebou manipulovat. Praha: Portál, 1999. 261 s. ISBN 80-7178-256-4.
17. Plháková, A. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2007. 472 s. ISBN 80-200-1499-3.
18. Sillamy, N. Psychologický slovník. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 246 s. ISBN 80-244-0249-1.

19. Smith, M. J. When I Say No I Feel Guilty. Dial, New York, 1975.
20. Sutphen, D. "Bitva o vaši mysl." 2009. Accessed October 21, 2011. <http://knihy.ook.cz/bitvaovasimysl.html>.
21. Vágnerová, M. Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
22. Wilhelm, T., and A. Edmuller. Velká kniha manipulativních technik. Praha: Grada Publishing, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-3778-2.

УДК 81.371

Володюшина Вікторія Віталіївна
Дніпровський державний технічний університет
(Кам'янське, Україна)

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. У статті досліджуються особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу публіцистичних текстів. Проводиться аналіз різних видів граматичних змін, що виникають під час перекладу, зокрема, зміну синтаксичної структури, адаптацію граматичних категорій та використання альтернативних мовних конструкцій, що відповідають культурним і комунікативним вимогам. У статті також розглядаються фактори, які впливають на вибір трансформацій. Результати дослідження підтверджують, що граматичні трансформації є важливим інструментом для збереження точності та ефективності перекладу.

Ключові слова: граматичні трансформації, стилістичні особливості, перекладацькі трансформації, граматичні зміни, інтерпретація, синтаксична структура, точність перекладу.

Volodiushyna Viktoriia Vitaliivna
Dniprovsky State Technical University
(Kamianske, Ukraine)

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN TRANSLATING JOURNALISTIC TEXTS

Abstract. The article examines the peculiarities of the use of grammatical transformations in the process of translating journalistic texts. The article analyses different types of grammatical changes that occur during the translation, such as changes in syntactic structure, adaptation of grammatical categories and the use of alternative language constructions that meet cultural and communicative requirements. The article also describes the factors that influence the choice of transformations. The results of the research confirm that grammatical transformations are the important tool for preserving the accuracy and efficiency of the translation.

Key words: grammatical transformations, stylistic peculiarities, transformations in translation, grammatical changes, interpretation, syntactic structure, accuracy of translation.

Вступ. Процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Навпаки, це нелегкий процес, що включає низку труднощів, які повинен долати перекладач. Нескінчене розмаїття сучасного світу передається за допомогою засобів масової інформації у відчуттях та інтерпретаціях численних учасників інформаційного процесу – журналістів, коментаторів, кореспондентів, телеоператорів. Загострення нових проблем диктує пошук нових рішень. Професіоналізм перекладача полягає у відтворенні інформаційного змісту матеріалів, у вмінні правильно передавати

назву повідомлення, добирати влучні еквіваленти перекладу. Удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій зумовило, зокрема, значний зріст загального обсягу текстів, що циркулюють у сфері масової комунікації. Перетворення мас-медіа в одну із ключових сфер сучасного вживання мови, як у плані кількісних показників, так й у плані якісного впливу на протікання мовних процесів, сприяло концентрації академічного інтересу на проблемах функціонування мови в області масової комунікації. Недостатньо вивченими залишаються проблеми та особливості перекладу різних видів медіатекстів, що зумовило **актуальність** даного дослідження.

Постановка проблеми. Дослідження граматичних трансформацій при перекладі публіцистичних текстів полягає в аналізі специфіки передачі змісту та стилістичних особливостей оригіналу через граматичні структури. Публіцистичні тексти часто мають емоційно забарвлений характер, використовують різноманітні синтаксичні та граматичні конструкції, що може ускладнювати їх переклад. При перекладі публіцистичних текстів виникають наступні проблеми:

1. Граматичні особливості – наявність граматичних структур, таких як активний чи пасивний стан, які можуть впливати на зміст і стиль перекладу;
2. Культурні відмінності – контекст, який впливає на вибір граматичних конструкцій під час перекладу;
3. Стилiстичні аспекти – аналіз, як зберегти стилістичну адекватність тексту, використовуючи граматичні трансформації;
4. Методи перекладу – визначення ефективних методів та стратегій для подолання граматичних труднощів.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю у точних перекладах публіцистичних матеріалів. Публіцистичні тексти містять різні жанри та стилі, що вимагають особливого підходу до перекладу, зокрема в аспекті граматичних трансформацій. Граматичні структури можуть відображати специфічні культурні особливості, які треба враховувати під час перекладу для збереження змісту. Аналіз граматичних трансформацій допомагає виявити ефективні стратегії перекладу. Дослідження граматичних трансформацій є важливим для розвитку теорії та практики перекладу, а також для підвищення якості комунікації.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі і виявленні специфіки використання граматичних структур для забезпечення точності перекладу та спрямована на поглиблене розуміння процесу перекладу через призму граматичних трансформацій, що забезпечить більш ефективну комунікацію між мовами і культурами.

Аналіз досліджень та публікацій. Активне вивчення властивостей медіатексту почалося в другій половині XX століття, коли українські і зарубіжні вчені звернули увагу на різноманітні аспекти використання мови в ЗМІ: від мовностилістичних і прагматичних до функціонально-семіотичних. Питання мовного забезпечення масових комунікаційних процесів розглядалися в роботах Я.И. Рецкера, Т.А. Коць, О.А. Стишова, Н.В. Романовської, Лесли Селлерса, Теуна ван Дейка, Алана Белла, Анжела Годдара, Данута Пі та Мартіна Монтгомері. Вивченням особливостей вживання мови в мережі Інтернет займалися Данут Пі та Анджела Годдар.

Виклад основного матеріалу. Тексти масової інформації, або медіатексти, є одними з найпоширеніших форм сучасного вживання мови, а їхній загальний обсяг набагато перевищує загальний обсяг мовлення в інших сферах людської діяльності. При цьому кількість текстів, щодня вироблених і переданих по каналах ЗМІ, продовжує постійно збільшуватися.

Про це, зокрема, можна судити за кількісними показниками: зростає кількість телевізійних каналів (у США воно досягає сімдесяти п'яти, включаючи кабельне телебачення), відбувається їхня подальша спеціалізація - є канали новин (наприклад, CNN - Cable News Network), розважальні (MTV), спортивні (Eurosport), освітні (Discovery Channel), музичні й т.п. Виникають нові радіостанції, з'являються нові газети й журнали, розраховані як на широку аудиторію, так і на задоволення інтересів різних вікових, професійних і соціальних груп. Величезний внесок у постійне збільшення обсягу медіамови вносить комунікація у світовій мережі Інтернет (World Wide Web). Поширення електронних версій друкованих видань, поява онлайн-публікацій - все це сприяє збільшенню загальної кількості текстів, що функціонують у світовому інформаційному просторі, який розглядається дослідниками як особлива сфера вживання мови, що володіє своїми ознаками й особливостями. Головними функціями як традиційних ЗМІ, так і мережевих новин, визнаються інформаційна (інформативна), впливова (перетворююча), інтерпретаційна (ідеологічна). Зміст зазначених функцій ЗМІ змінюється у зв'язку зі специфічними характеристиками мережевих новин, такими як гіпертекстуальність, мультимедійність, інтерактивність, оперативність, вимірність та персональний підхід. [1, с. 57].

Варіації та інтенсивність міжнародних комунікацій змушує теоретиків та практиків перекладу приділяти значну увагу вивченню перекладацьких процесів. Деякі дослідники акцентують увагу на лексичних перекладацьких трансформаціях, таких як використання синонімів та антонімів для вибору найкращих слів для передачі значення. Інші дослідники розглядають граматичні трансформації, такі як зміни в структурі речень та використання різних часів для забезпечення граматичної коректності перекладу. Для досягнення успішного перекладу часто використовують саме граматичні трансформації, які призводять до різноманітних синтаксичних перестановок та змін. Граматичні трансформації зумовлюються різними причинами - як тільки граматичного, так і лексичного характеру, хоча основну роль відіграють граматичні чинники, тобто відмінності в структурі англійської та української мов. [2, с. 107] Розглянемо найпоширеніші граматичні трансформації, які використовуються при перекладі англійських медіатекстів на українську мову.

Синтаксичне уподібнення (дослівний переклад) як спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу. Цей тип "нульової" трансформації застосовується в тих випадках, коли в мові оригіналу і мові перекладу існують паралельні синтаксичні структури. Синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності кількості мовних одиниць і порядку їх розташування в оригіналі і перекладі англійського медіатексту. [3, с. 157].

Americans will always remember his words. - Американці назавжди запам'ятають його слова.

Force against freedom. – Сила проти свободи

Blair's crafty plans. – Підступні плани Блера.

On the top of the world. – На вершині світу.

Більшість дослідників зазначають, що вживання однини і множини іменників в англійських та українських заголовках часто не співпадає. Абстрактні іменники, які зазвичай виражають загальні поняття, в англійській мові можуть набувати конкретного значення і стають тоді іменниками зліченими. Як обчислювані іменники вони можуть вживатися в множині. В українській мові такі іменники завжди є не обчислюваними і не вживаються у формі множини. [3, с. 164] При перекладі текстів ЗМІ широко використовуються граматичні трансформації, а саме граматичні заміни:

а) заміни форм слова

Заміна числа у іменників:

War Atrocity on Peace Conference Eve. - Звірства (інтервентів) напередодні мирної конференції

Poor Nations Losing Talent to the Rich. - Фахівці виїжджають з менш розвинених країн в розвиненіші.

Increasingly, Southern Africa is becoming the arena of national liberation struggles. - Південна Африка все більше і більше стає районом національно-визвольної боротьби.

б) Заміни частин мови

Досить поширеною є заміна прикметника (частіше всього утвореного від географічної назви) на іменник:

Australian prosperity was followed by a slump. - За економічним процвітанням Австралії послідувала криза.

Наведемо ще декілька прикладів використання граматичних заміни при перекладі англійських медіатекстів.

Lives and struggles of Iranian people. – Життя і боротьба народу Ірану.

В українській мові слово «боротьба» взагалі не має форми множини, а слово «життя» в його широкому значенні (як в даному випадку) не вживається в множині.

Аналогічні завдання встають перед перекладачем і в наступних прикладах:

Policy of strength involves serious risks. - Жорстка політика має серйозні наслідки.

Абстрактний іменник «ризик» не має множини і тому для передачі змісту цього речення при перекладі використовується злічений іменник «наслідки».

Іноді для правильного сприйняття необхідна форма множини, перекладачеві нерідко доводиться вводити додаткове слово в множині.

Наприклад:

Forced development of energy industries: achievements and loses. – Форсований розвиток галузей енергетичної промисловості: здобутки і прорахунки.

New foreign policies of German. – Нові стратегічні напрямки зовнішньої політики Німеччини.

Under the new policies of Bush. – У зв'язку з новими правилами Буша.

Evaluating policies and procedures in high schools. - Основні принципи та порядок проведення атестації у вищих навчальних закладах.

Заміна частин мови при перекладі також буває викликана відсутністю відповідного прикметника. Наприклад:

An attempted overthrow of Ethiopia. - Спроба зробити переворот в Ефіопії.

При перекладі також широко використовується прийом перестоновок, який полягає у зміні порядку слів в реченні. В деяких випадках зміна порядку слів при перекладі обумовлюється мірою свободи семантичної сполучуваності в обох мовах, а також компресією, що властива англійській мові. [4, с. 270].

Так, в реченні *White fear behind US violence* поєднання *white fear* не може бути перекладене на українську мову «білий страх». Структура українського речення повинна бути іншою і переклад може бути наступним:

Насильство в США викликане страхом білих. Страх білих – ось що викликає акти насильства в США.

A smash-and-grab raid on two of the most important nationalized industries is being organized by the Tory Party. - Консерватори збираються наступати на дві найважливіші націоналізовані галузі промисловості.

A meeting of firemen's and employers' representatives scheduled for today has been postponed. ("Morning Star"). – Намічену на сьогодні зустріч представників пожежників і підприємців було відкладено.

Висновки. Концепція єдиного інформаційного простору має ключове значення для розуміння динаміки мовних змін, тому що дозволяє представити багатогранну діяльність світових і національних масмедіа у вигляді єдиної, цілісної системи, функціонування якої впливає на протікання лінгвокультурних процесів. Мова ЗМІ – це весь обсяг текстів, які виробляють і розповсюджують засоби масової інформації; по-друге – це стійка внутрішньомовна система, що характеризується певним набором мовностилістичних властивостей й ознак; і, нарешті, в третіх, - це особлива знакова система змішаного типу з певним співвідношенням вербальних й аудіовізуальних компонентів, специфічних для кожного із засобів масової інформації: публікацій, радіо, телебачення, Інтернету. Розглядаючи особливості новин, які необхідно враховувати при перекладі, можна виділити наступні ознаки зумовлені найважливішою функціональною особливістю тексту новин – його спрямованістю на реалізацію функції повідомлення: вживання значної кількості дієслівних словосполучень; широка поширеність пасивних форм і конструкцій; вживання лексичних з'єднань або складних слів нестійкого типу; найпоширеніший тип синтаксичних з'єднань – словосполучення, побудованих по моделі прикметник + іменник (A + N). Інформаційно-аналітичний жанр є найважливішою складовою частиною мови сучасних засобів масової інформації. Під час перекладу інформаційно-аналітичних текстів необхідно враховувати наступні ознаки зумовлені їх найважливішою функціональною особливістю – спрямованістю на реалізацію інтерпретаційну, або ідеологічну функції: вживання слів і словосполучень із оцінним значенням, негативними або позитивними конотаціями; маніпуляції ідеологічно-модальною лексикою; використання різних стилістичних прийомів (порівнянь, метафор, анафор, алюзій тощо); особлива синтаксична побудова фрази. До характерних ознак рекламного тексту можна віднести наступні: вживання імперативних форм дієслова, що значно підсилює динамічність рекламного звертання; використання особових і

присвійних займенників, атрибутивних словосполучень. При перекладі рекламних текстів необхідно пам'ятати, що насиченість різноманітними засобами виразності зовсім не є гарантією успіху. Головною ознакою вдалої реклами є гармонічне поєднання основної рекламної ідеї з тими засобами виразності, які даній ідеї найбільше відповідають. Істотною ознакою feature текстів є їхня тематична спрямованість плюс спеціальне висвітлення тієї або іншої теми. При перекладі публіцистичного тексту з англійської мови на українську необхідно брати до уваги наступні особливості: вживання багатозначної лексики; використання розмовної лексики, емоційно забарвлених слів, жаргонізмів, ідіоматичних виразів, алюзій. Для перекладу публіцистичних матеріалів досить широко використовуються лексичні та граматичні трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ротон Н. Структурно-функціональні особливості текстів засобів масової комунікації. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 36. Київ: 2017. – С. 56-61
2. Мамрак А.В., Вступ до теорії перекладу: Навч. посібник для студ. – Київ: Центр учб. л-ри, 2019. – 304 с.
3. Паршин А. К., Теорія і практика перекладу: Навч. посібник. - Наукова думка, 2004. – 395 с.
4. Карабан В., Мейс Дж., Теорія і практика перекладу: Навч. Посібник. - Вінниця: Нова книга, 2003. – 595 с.

SECTION: PHYSICAL CULTURE

УДК 796

Қоспағарова Жадыра Сагиевқызы, Туякбаева Меруерт Шекеевна,
Манапов Ядикар Ялкунжанович, Нұрғаш Шынғысхан
Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті
(Алматы, Қазақстан)

ДЗЮДО СПОРТ ТҮРІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДАМУЫ

Аннотация. Бұл мақалада Жапон күрес өнері спорт түрі баяндалған. Дзюдо дағы негізгі принциптер туралы жазылған. Дзюдоның негізінде бірнеше философиялық және техникалық принциптер жатыр: Максималды тиімділік (最大効率, сайкай коори): Күрес кезінде барлық күшті және энергияны тиімді пайдалану, яғни дененің қозғалысын және қарсыластың әрекетін өз пайдасына айналдыру. Ең аз күш жұмсау (最小限の力, сайсигэн но тори): Қарсыластың күшіне қарсы шығу орнына, оны өз пайдасына пайдалану, соның арқасында аз күш жұмсап, жеңу. Тәртіп және құрмет: Дзюдо тәрбиелік мәнге ие, ол адамдарды шыдамдылыққа, тәртіпке, өзара құрмет көрсетуге үйретеді.

Түйінгі сөз: Дзюдо, спорт, жаттығу, дене шынықтыру.

Kospagarova Zhadyra S., Tuyakbayeva Meruert Sh.
Manapov Yadikar Ya., Nurgash Chingiskhan
Kazakh National Agrarian Research University
(Almaty, Kazakhstan)

DEVELOPMENT OF THE SPORT OF JUDO IN KAZAKHSTAN

Abstract. This article is also about the Japanese martial art. The basic principles of Judo are written about Judo. Judo is based on several philosophical and technical principles: Maximum efficiency (最大全意合, saikai koori): The most efficient use of all strength and energy during a fight, that is, the use of body movements and the opponent's movements to your advantage. Least effort (分析限の力, saishigen no tori): Instead of opposing the opponent's strength, use it to your advantage, thereby using the least effort and winning. Discipline and respect: Judo has an educational value, it teaches people patience, discipline, and mutual respect.

Keywords: Judo, sport, exercise, physical education

Дзюдо спорт түрінің тарихы мен маңызы

Дзюдо-әлемге танымал жекпе-жек түрі, оның шығу тегі Жапонияға байланысты. Бұл спорттың негізін қалаушы – жапондық ұстаз Жигоро Кано, ол 1882 жылы дзюдо мектебін ашқан. Дзюдо атауы «жұмсақ жол» деп аударылады, мұнда «жұмсақ» деген сөз күрес тәсілдерінің күш қолданудан гөрі дененің қозғалысын және қарсыластың күшін өз пайдасына пайдалану принциптеріне негізделгенін білдіреді. Дзюдоның философиясы қарсыластың күшін өзіне қарсы бұрып, оның әрекеттерін оңтайлы пайдалануды көздейді. Дзюдодо физикалық күш пен техника тең дәрежеде маңызды болып табылады. Дзюдо тек спорттық күрес емес, сонымен қатар адамның рухани және моральдық дамуында үлкен рөл атқарады. Жигоро Каноның айтуынша, дзюдоның басты мақсаты – адамды тәртіпке, шыдамдылыққа және өзіне деген сенімділікке тәрбиелеу. Осылайша, дзюдо адамның физикалық қабілеттерін ғана емес, сонымен бірге оның рухани және этикалық тұғырын да дамытуға бағытталған.

Дзюдодоғы негізгі техникалар

Дзюдо күресі әртүрлі әдіс-тәсілдерге негізделген, оның ішінде:

- Тастаулар (投げ技, наге-ваза): Қарсыласты жерге лақтыру. Бұл – дзюдодоғы ең танымал әдістердің бірі. Тастауларды орындау үшін қарсыластың дене құрылымы мен қозғалыс бағыты дәл есептелуі тиіс.
- Қарсы шабуылдар мен қысу әдістері (寝技, не-ваза): Жерде күресу кезінде қарсыласқа қысым жасау, оны ұстап тұрып жеңу.
- Шығынға ұшырату немесе жою әдістері (関節技, кансетсу-ваза): Қарсыластың буындарын бұрып немесе қысу арқылы жеңу.
- Шабуылдар (絞技, шё-ваза): Қарсыластың мойнын немесе басқа бөліктерін қысып, тыныс алу жолдарын бөгеп, жеңу.

Дзюдоның жекпе-жек форматы

Дзюдо жарыстары белгілі бір ережелермен өткізіледі. Жекпе-жек уақыт бойынша белгіленеді, және спортшыларды қарсыласын жеңу үшін арнайы әдістерді қолдануға шақырады. Жекпе-жек барысында әдіс қолданып, қарсыласын лақтыру, түйістіру немесе дененің белгілі бір бөлігін ұстап тұру қажет. Дзюдо халықаралық спорт түрі ретінде кең танымал. Ол 1964 жылы Токиода өткен Олимпиада ойындарында ресми түрде енгізілді. Осыдан бастап, дзюдо Олимпиада бағдарламасының бір бөлігі болып табылады. Әрбір Олимпиадада дзюдо жарыстары өтеді және әлемнің түкпір-түкпірінен ең мықты спортшылар өзара бақ сынасады. Сондай-ақ, әлем чемпионаттары мен халықаралық турнирлерде дзюдоның дамуы мен танымалдылығы арта түсті. Дзюдоның халықаралық аренада танымалдылығы өте жоғары, әсіресе Олимпиада ойындарында бұл спорт түрі кеңінен таралған. 1964 жылдан бастап дзюдо Олимпиада ойындарының ресми бағдарламасына енгізілді. Бұл қадам спорттың әлемдік деңгейде кең танылуына мүмкіндік берді.

Қазақстандағы дзюдоның бастамасы мен дамуы

Қазақстанда дзюдо спорт түрі кеңінен таралған және дамып келе жатқан спорт түрлерінің бірі болып табылады. Оның бастамасы Кеңес Одағы кезеңіне, яғни 20-шы ғасырдың ортасына байланысты. Қазақстанда дзюдоның дамуы бірнеше кезеңнен өтіп, бүгінгі таңда ол халықаралық аренада өзін танытқан спорт түріне айналды.

Дзюдоның Қазақстанда даму тарихы Кеңес Одағы кезеңіне жатқызылуы мүмкін. 1940-1950 жылдары Қазақстанда дзюдоның негіздері қаланғанымен, ол кезеңде бұл спорт түрі кең тараған жоқ. Дзюдоға қызығушылық сол кезеңдегі спортшылар мен жаттықтырушылар тарапынан байқалды. 1960-70 жылдары Қазақстанда бірнеше дзюдо клубтары ашылып, алғашқы жарыстар ұйымдастырылды. Дегенмен, Кеңес Одағы кезінде дзюдо негізінен күрес спорт түрі ретінде қаралды және ресми спорт түрі ретінде танылмады. Ол кездері басқа спорт түрлерінің әсері мен басымдылығы байқалды, бірақ дзюдоның ұстанған философиясы мен әдіс-тәсілдері спортшылар арасында сұраныс тудырды.

1990-жылдардағы тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезең

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін дзюдоның дамуы жаңа деңгейге көтерілді. Бұл кезеңде дзюдо халықаралық деңгейде танымал болып, елімізде де осы спорт түріне қызығушылық арта түсті. Дзюдо федерациясы құрылып, спортшыларды даярлау және жарыстарды ұйымдастыруға арналған жүйелі жұмыстар басталды. Қазақстан дзюдо федерациясының құрылуы еліміздегі дзюдоның дамуына жаңа серпін берді. Федерация әртүрлі деңгейдегі жарыстарды ұйымдастырып, жастар арасында дзюдоның танымалдылығын арттырды. Сондай-ақ, халықаралық байланыстар нығайып, дзюдошылар әлем чемпионаттарында және Олимпиада ойындарында да бақ сынап бастады.

Дзюдоның Қазақстандағы инфрақұрылымы

Дзюдоның дамуы тек спортшылардың жетістіктерімен шектелмейді, сонымен қатар инфрақұрылымдық дамуымен де байланысты. Қазақстанда дзюдо бойынша көптеген спорт залдары мен оқу-жаттығу орталықтары ашылды. Бұл орталықтар жас спортшыларға жаттығуға және өз шеберліктерін арттыруға мүмкіндік береді. Жаттықтырушылар мен судьяларды даярлау мақсатында арнайы курстар мен семинарлар ұйымдастырылады. Қазақстанда дзюдоны дамыту үшін мемлекеттік қолдау да артып отыр. Спортты дамытуға арналған арнайы мемлекеттік бағдарламалар қабылданды. Спортшылардың әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету үшін үнемі халықаралық тәжірибе жинақталуда.

Дзюдодан спорттық ережелер мен ерекшеліктер

Дзюдо – техникалық және тактикалық шеберлікті талап ететін күрес түрі, оның негізгі ережелері мен ерекшеліктері спортшылардың жеңіске жету үшін қандай әдіс-тәсілдер қолдануы керектігін, сондай-ақ жарыс кезінде орындалатын әрекеттердің дұрыс немесе бұрыс екенін анықтайды. Дзюдоның ережелері күрестің әділ өтуін қамтамасыз етеді және спортшылардың қауіпсіздігін сақтайды. Дзюдоның ережелерін және оның ерекшеліктерін түсіну үшін келесі аспектілерді қарастырамыз.

1. Дзюдоның негізгі ережелері

Жекпе-жек ұзақтығы. Дзюдо жекпе-жектері белгілі бір уақыт ішінде өтеді. Әдетте, жарыстарда ерлер мен әйелдер арасында жекпе-жек ұзақтығы 4 минуттан 5 минутқа дейін болады. Егер осы уақыт ішінде жеңімпаз анықталмаса, онда қосымша уақыт берілуі мүмкін.

Дзюдодо жаеіске жетудің бірнеше жолы бар:

Тастаулар (Нагэ ва-за): Қарсыласты толықтай жерге лақтыру, яғни қарсыластың денесі толықтай жерге тигізілуі қажет. Бұл жеңіске жетудің ең тиімді жолы. Жердегі күрес (Нэ ва-за): Жерде күресу кезінде қарсыласты ұстап тұрып, уақыт өте қарсыласқа басымдық жасау (мысалы, буын бұру немесе тұншықтыру). Тұншықтыру және буын бұру әдістері (Шё ва-за): Қарсыласын тұншықтыру немесе буындарын бұрып жеңу.

Дзюдодо есеп әр түрлі әдістермен қойылады:

Ипон (Ippon): Жеңістің ең жоғары түрі. арсыласты толықтай тастағанда немесе тұншықтырғанда, буын бұрғанда немесе уақытпен жеңгенде қойылады. Ипон алған спортшы жекпе-жекті жеңеді.

Вазиари (Waza-ari): Тастауда қарсылас толық жерге түспесе де, оны жартылай лақтырған жағдайда қойылады. Юкэ (Yuko) және Тэкун (Koka): Әр түрлі жеңіл әдістермен, бірақ айтарлықтай күшті емес, қарсыласқа әсер еткенде есепке алынады, бірақ олар Ипоннан төмен болып саналады.

Дзюдо жарыстарында әділдік пен қауіпсіздік үшін белгілі бір айыптау ережелері бар. Айыптау белгілі бір қозғалыстардың орындалмауы немесе қауіпті әрекеттер үшін беріледі: Сүр (Shido): Спортшы ереже бұзса, мысалы, қорғануды тым көп қолданса немесе уақытты өткізіп алса. Қызыл карта: Айыптың ауыр түрі, мысалы, қарсыласқа қауіп төндіру немесе арнайы ережелерді елемей. Мұндай жағдайда спортшы жарыстан шығарылады. Дзюдодо жеңіс тек қарсыластың физикалық күшін басу арқылы ғана емес, оның әрекеттерін алдын ала болжау және сол бойынша қарсыластың күшін өз пайдасына айналдыру арқылы келеді. Дзюдодо қарсыластың қозғалыстарын жақсы түсіну, оны дұрыс бағыттау және тиімді әдістерді қолдану маңызды болып табылады. Дзюдодо арнайы киім – ги (күрес киімі) киіледі, ол екі бөлікке бөлінеді: күрес курткасы және күрес шалбары. Дзюдошылардың киімі спортшының белдігін көрсететін түсті болуы мүмкін:

Ақ белдік (жаңа бастағандар) Көк белдік (өткен жетістіктер мен деңгейлер)

Әрбір белдік тек спортшының тәжірибесі мен деңгейін көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар күрестің басқа да аспектерін белгілеу үшін маңызды. Спортшылардың күреске арналған аяқ киімдері болуы қажет емес, өйткені дзюдоның техникасы көбінесе жердегі қозғалыстар мен лақтыруларға негізделген, ал аяқ киімнің қажеті жоқ.

Дзюдодоғы техника мен стратегия

Дзюдо күресінің бір ерекшелігі – спортшының тек физикалық шеберлігі ғана емес, оның тактикалық ойлау қабілеті мен стратегиясын да қажет етуінде.

Жекпе-жек барысында спортшы қарсыластың күшін өз пайдасына пайдалануға, оның қозғалыстарын болжауға және тиімді әдістерді таңдай білуге тиіс.

Дзюдошы қарсыласын «жұмсарту» үшін түрлі әдістер қолданады:

Тастаулар: Қарсыласын белгілі бір тәсілдермен жерге құлату. Бұл үшін ауыр салмақты және жылдамдықты қолдану қажет. Қарсыластың шабуылдарын бұру: Техникалық тұрғыдан күресу арқылы қарсыласқа қарсы әрекет жасау. Шабуыл және қорғаныс балансын сақтау: Спортшы әрқашан қорғаныс пен шабуылдың тиімді арақатынасын сақтау қажет.

Дзюдоның ерекшеліктері

Рухани тәртіп: Дзюдоның басты ерекшелігі – оның рухани және моральдық тәрбиелік мәні. Спортшының жекпе-жекке дайын болуы, сонымен қатар өзін және қарсыласын құрметтеуі маңызды. Қарсыласқа қол жұмсамау: Дзюдодо күшті емес әдістерді пайдаланып жеңу және қарсыласқа жарақат жасамау басты мақсат болып табылады. Қауіпсіздік: Дзюдоның бірегей ерекшелігі – оның спортшының денсаулығына қауіпті ережелердің болмауы. Барлық әдістер қауіпсіздік техникасымен үйлесімді түрде

Қазақстандағы дзюдоның қазіргі жағдайы мен жетістіктері

Қазақстанда дзюдо спорт түрі соңғы жылдары үлкен жетістіктерге жетіп, халықаралық деңгейде танымалдылыққа ие болды. Дзюдоның еліміздегі дамуы бірнеше маңызды кезеңдерден өтіп, бүгінде Қазақстан әлемдік дзюдо аренасында өз орнын тапты. Қазақстанның дзюдошылары халықаралық жарыстарда үздік нәтиже көрсетіп, еліміздің атын әлемге танытуда. Бұл саладағы жетістіктерге мемлекет тарапынан жасалған қолдау, инфрақұрылымның дамуы, халықаралық аренадағы тәжірибе мен спортшылардың кәсіби деңгейінің артуы ықпал етті.

Қорытынды

Қазақстандағы дзюдоның қазіргі жағдайы мен жетістіктері өте жоғары деңгейде.

Елдің дзюдошылары халықаралық аренада көптеген жеңістерге жетіп, Қазақстанның абыройын арттырды. Дзюдоның дамуына мемлекет тарапынан көрсетілген қолдау, инфрақұрылымның жақсаруы және кәсіби спортшылардың жетістіктері елдегі спорт мәдениетінің өркендеуіне ықпал етуде. Қазақстанның дзюдо спортында болашағы зор, ал елдің жас спортшылары жаңа жеңістерге жетуге дайын. Дзюдоның тәрбиелік және денсаулыққа пайдалы әсері жастар арасында танымал болуына мүмкіндік береді. Спорттық мектептер мен клубтардың ашылуы, халықаралық жарыстарға қатысу және жаттықтырушылардың жоғары деңгейде болуы елдің дзюдо саласындағы болашағын одан әрі жақсартып түседі. Қазақстандық дзюдошылардың алдағы уақытта әлем чемпионаттарында және Олимпиада ойындарында жаңа жеңістерге жететініне сенім артуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Нерон Ю. (2005). Дзюдоның тарихы және философиясы. Алматы: Спорт баспасы.
2. Ямамото К. (2010). Дзюдоның техникасы мен тактикасы. Алматы: Білім.
3. Сметов Е. (2018). Дзюдо: Техникалық және психологиялық дайындық. Астана: Қазақстан дзюдо федерациясы.
4. Қазақстанның белгілі дзюдошысы Елдос Сметовтың тәжірибесіне негізделген жұмыс. Кітапта дзюдоға дайындықтың техникасы мен психологиялық аспектілері туралы баяндалады.

УДК 796

**Шалбарбаев Амра Мукатаевич, Алайдаркызы Каламкас,
Кондратенко Светлана Анатольевна, Кузнецов Олег Павлович
Университет Нархоз,
Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті
(Алматы, Қазақстан)**

ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ПРИ ЗАНЯТИЯХ СПОРТОМ

Аннотация. Организация правильного питания - сложная задача. Она требует оценки положительных и отрицательных качеств используемых продуктов питания и учета состояния организма человека, которое определяется многими факторами. Занимаясь спортом, мы сознательно увеличиваем физические нагрузки, испытываем наше тело на прочность, закаляем его. Значение правильного питания в таких условиях многократно возрастает, и одновременно усложняются подходы к его организации.

Ключевые слова: физическая культура и спорт, укрепления здоровья, здоровый образ жизни, энергия, пища – это единственный источник энергии занятий спортом

*Shalbarbayev Amra M., Alaidarkyzy Kalamkas,
Kondratenko Svetlana An., Kuznetsov Oleg P.
Narxoz University,
Kazakh National Agrarian Research University
(Almaty, Kazakhstan)*

PROPER NUTRITION DURING SPORTS

Annotation. The organization of proper nutrition is a difficult task. It requires an assessment of the positive and negative qualities of the food used and consideration of the state of the human body, which is determined by many factors. By doing sports, we consciously increase physical activity, test our body for strength, harden it. The importance of proper nutrition in such conditions increases many times, and at the same time approaches to its organization become more complicated.

Key words: physical education and sports, health promotion, healthy lifestyle, energy, food – this is the only source of energy for sports

В результате сильной физической нагрузки аппетит может угнетаться на довольно длительное время. Это отмечается как на практике, так и в специальных научных исследованиях. Ученые обнаружили, что после бега "до отказа" в крови испытуемых появляется "анорексигенная субстанция" - вещество, подавляющее аппетит. Как показали эксперименты, введение этой "субстанции" животным привело к уменьшению потребления ими пищи в течение 24-48 часов. И чем интенсивнее нагрузка, тем сильнее и на более длительное время подавляется аппетит. После напряженной тренировки или соревнований влечение к разнообразной пище достигает максимума только на 3-5 сутки.

Степень влечения к еде может служить хорошим тестом: если к дню состязаний у спортсмена появляется повышенный аппетит, значит, он подошел к старту отдохнувшим и полным сил.

Артур Лидьярд - один из выдающихся тренеров по бегу, соавтор книги "Бег ради жизни", - обсуждая практический подход к проблеме питания, особо отмечает этот факт. "Бегун, только что закончивший изнурительную тренировку, не может засесть за гору картошки, тарелку пудинга или вообще съесть что-нибудь, содержащее в большом количестве крахмал. Его начинает воротить от этой пищи только при ее виде или запахе, не говоря уже о вкусе". В утомленном состоянии организм не желает употреблять некоторые продукты, какими бы полезными они ни казались. Картофель, мясо, макаронные изделия и в этот период кажутся просто "резиновой пищей". В первые часы после продолжительной нагрузки питание обычно сводится к потреблению жидкостей, соли, легко усвояемых и не очень сладких углеводов (соков, фруктов, овощей) и т. п. Лидьярд подчеркивает подсознательность выбора пищевых продуктов в период тренировок.

Диетический белок снабжает организм 25 аминокислотами, которые часто называют строительными блоками, так как с их помощью клетки восстанавливаются и растут. Каждой клетке организма необходим белок. Белок – это третий источник энергии после углеводов и жиров. Белок бывает, как животного, так и растительного происхождения. Белок поддерживает мышечную массу и в купе с интенсивными тренировками способствует росту мышц.

У разных людей различная потребность в белке – вес, соотношение мышечной и жировой масс, состояние здоровья, диета и качество потребляемого белка определяют индивидуальную потребность. Белок – недостаточный источник энергии, так как, чтобы сжечь одну калорию белка, организму требуется в девять раз больше воды, чем для сжигания одной калории углевода или жира. Поэтому как источник энергии белок может обезводить организм. Если вы на диете, богатой белками, с низким содержанием углеводов, пейте много воды!

Существует два вида полезных для здоровья жиров – незаменимые жирные кислоты. Насыщенные и моно насыщенные жиры не являются полезными, но могут служить источником энергии. Полезные кислоты превращаются в простагландин – вещество, схожее с гормонами, которое разжижает кровь, не позволяет артериям закупориваться, понижает давление, снижает воспалительные процессы, контролирует уровень холестерина и жиров, поддерживает иммунную систему и работу мозга, улучшает работу нервов и регулирует уровень сахара в крови.

Мышечные волокна тяжелее жировой ткани, поэтому если вы снижаете вес и тренируетесь 3-4 раза в неделю, то не удивляйтесь, что на самом деле набрали несколько килограммов! Это естественный процесс: отложенный жир используется как источник энергии, и формируется мышечная ткань. Регулярные физические упражнения ускоряют процесс сжигания жира и оптимизируют энергетический обмен. Бег трусцой, теннис, плавание, ходьба и велосипед являются примерами доступных начинающим видов спорта.

Для получения максимального результата сердцебиение при аэробных нагрузках должно достичь 80% процентов своего предела в течение 20 минут. Аэробные упражнения понижают кровяное давление, уровень холестерина в крови, поддерживают работу сердечно-сосудистой системы и помогают нормализовать уровень сахара в крови. Во время тренировок нагрузка на мышцы приводит к разрушению мышечной ткани, процесс этот называется катаболизмом. Организму необходимо восстановить мышечные волокна, что называется анаболизмом.

Для обоих процессов необходима энергия. Регулярные физические упражнения способствуют увеличению количества мышечных волокон, их росту и укреплению, получению ими большего количества кислорода и, как результат, высвобождению большего количества энергии (повышение их способности сжигать жир). Ключом успеха занятий физическими упражнениями, способствующими сжиганию жиров, является регулярность без излишней нагрузки на организм. В идеале нужно заниматься по 30-40 минут трижды в неделю, чтобы в перерыве между тренировками был день для восстановления сил.

Заниматься меньше не стоит, в этом случае организм не будет использовать отложенный жир пока не сократятся запасы гликогена в мышцах. Заниматься больше также не стоит, так как это может привести к чрезмерной нагрузке на организм. Чтобы избежать повреждений мышц и суставов, всегда делайте 10-минутную разминку до и после каждой тренировки. Для физических упражнений необходимы не только источники энергии, но и многие пищевые вещества, которые организм задействует для этого процесса.

Как известно, пища – это единственный источник энергии, необходимый вам для поддержания вашей работоспособности. Это справедливо как для начинающих заниматься спортом, так и для профессионалов. Нужно не забывать, что организм не терпит экспериментов над собой. Не стоит переедать, но в то же самое время ваш организм не должен испытывать дефицита питательных веществ, а тем более жидкости. Для того чтобы получить максимальный эффект от тренировок и исключить риск голодного обморока в спортзале, ознакомьтесь с нижеследующими советами по питанию.

До, во время и после занятий спортом очень важно восполнять потерю воды из организма. Для этого лучше употреблять негазированную минеральную воду, натуральные соки или витаминно-минеральные напитки (не следует употреблять любые газированные напитки типа Cola, Fanta, Sprite и т.п.). Наиболее эффективным способом возмещения потери воды является постепенное потребление питья небольшими порциями по 25-50 мл во время тренировки. Общее количество жидкости, выпитой за тренировку, может достигать более 200-250 мл. После тренировки следует выпить до 350-400 мл жидкости.

Как правильно питаться перед занятием спортом.

Некоторые стараются не принимать пищу перед занятиями спортом, однако это является большой ошибкой. Примерно за час до тренировки поесть просто необходимо. Калорийность этого приема пищи должна быть примерно 200 килокалорий. Это может

быть углеводная пища, например, салат или кусочки нарезанных фруктов. Если вы собрались позаниматься интенсивно, не помешает небольшое количество белков.

Во время занятий спортом.

Во время тренировки, как правило, не едят. Исключение можно сделать только в том случае, если вас вдруг настигло непреодолимое чувство голода. Однако если вы собираетесь на многочасовую часовую прогулку на велосипеде, непременно возьмите с собой немного еды, к примеру пакетик с орехами. Да, именно, орехи - это очень даже спортивное питание, ведь они позволяют восстанавливать силы.

Правильное спортивное питание после занятий.

Не стоит отказывать себе в еде после тренировки. Организму просто необходимо восстановить потери, и прежде всего, за счет углеводов. Но не переборщите! В пище в меру должны присутствовать и белки, не говоря уже о витаминах и микроэлементах. Хорошим вариантом будет тарелка риса, овсянки или, а еще лучше, бобовых (фасоль, горох, бобы). После занятий спортом питание необходимо организовать так, чтобы не было большого перерыва во времени (более 45 минут) между тренировкой и последующим приемом пищи.

Пример меню для тех, кто занимается спортом.

1. 200 г обезжиренного творога, овсяные хлопья (3-4 ст.ложки в сухом виде), яблоко или апельсин, большая чашка несладкого кофе с обезжиренным молоком.
2. Перекус или стаканом-двумя нежирного кефира или 100-150 г творога или яблоко (апельсин) и 50 г сыра
3. Гарнир (крупа или макароны), мясо/рыба/птица (200-250 г), зелень.
4. Посмотрите, чего вы ещё не ели - можно овощной салат, можно - творог, можно - 1-2 яйца), можно, если есть не очень хочется, вообще стакан обезжиренного кефира, или обезжиренного молока.
5. Зеленый салат (лучше всего - капуста белокочанная + зелень, можно со свежим огурцом) и мясо/рыба/птица, или творог (150-200 г), или яйца.
6. Перед сном - стакан обезжиренного кефира, или зеленый чай с обезжиренным молоком.

В первой половине дня между приемами пищи, если вы придерживаетесь спортивного питания можно съесть яблоко, или апельсин, или грейпфрут, в общем, что-то из фруктов. На полдник тоже можно, только избегайте уже в это время бананов и хурмы.

Питание при интенсивных занятиях спортом.

Чтобы сохранять бодрость, активность и работоспособность при интенсивных занятиях спортом необходимо особое внимание уделять восстановлению сил. т.е. правильно питаться.

Один из основных методов ускорения восстановления организма - это применение разрешённых фармакологических препаратов и специализированных продуктов питания. Это исключительно полезные средства, в первую очередь:

1. Витамины.
2. Гепатопротекторы.
3. Иммуномодуляторы.

4. Адаптогены.

Но начнем с разговора о белках и аминокислотах.

Белки — основа жизни, важная и незаменимая часть рациона любого человека и, особенно, спортсмена. Недаром эти вещества еще называют «протеинами» (от греч. *protos* — первый). Это основной строительный материал организма, необходимый для образования новых мышечных волокон, восстановления травмированных и замены отмерших тканей всех органов.

Жиры — такой же необходимый компонент питания, как и белки. Сложившееся у многих людей мнение о вреде жирной пищи не совсем верно. Исследования показали, что для организма вреден как избыток, так и недостаток жиров.

Углеводы, так же как белки и жиры, необходимы спортсменам. Прежде всего это важный источник энергии. Интенсивные тренировки требуют покрытия не менее 60% суточных энергозатрат за счет углеводов.

Усвоение углеводов — сложный процесс, зависящий от их вида, наличия пищевых волокон и от некоторых других факторов. Поэтому темпы поступления глюкозы в кровь при питании различными продуктами не одинаковы. В настоящее время для характеристики скорости превращения углеводов пищи в глюкозу крови используется понятие гликемический индекс (ГИ).

Предельный объем работы при физической нагрузке, связанной как с пробегаемыми километрами, так и с поднятием тяжестей, пропорционален исходному содержанию гликогена в мышцах. У тренированных спортсменов запасы гликогена значительно больше, чем у нетренированных.

После длительных и интенсивных тренировок, тяжелых соревнований запасы углеводов в организме резко сокращаются. В то же время общий энергообмен еще достаточно долго остается на высоком уровне. При нехватке углеводов, которая отмечается в этот момент, организм переключается на другие источники энергии.

Занимающиеся рядом видов спорта атлеты настороженно относятся к углеводам (в отличие от белков). Это связано с тем, что при избыточном потреблении углеводы действительно способны преобразовываться в жиры и в таком виде накапливаться в организме. Однако мы уже говорили о том, что процессы анаболизма, то есть построения и восстановления тканей организма, в том числе и наиболее важных для спортсмена мышц, лучше всего идут при сочетании белков и углеводов в питании.

То, что витамины необходимы каждому и особенно людям, активно занимающимся спортом и оздоровительной физкультурой, знают все. Однако немногим точно известно, что такое витамины, в каких продуктах они содержатся, как действуют на организм, какое значение имеют для здоровья, какие нарушения возникают при их дефиците, какова потребность в витаминах, когда и какие нужно принимать.

Исследования, проведенные отечественными специалистами, показали, что недостаточность витаминов — распространенное явление среди наших спортсменов. Так, по данным различных авторов, независимо от вида спорта недостаточная обеспеченность витамином С отмечается у 35-70% спортсменов, тиамин — у 30-70%, рибофлавином — у 15-40%, пиридоксин — у 30-35%, никотиновой кислотой — у 10-35%.

Минеральные вещества – это соли и ионы солей, которые содержатся в организме, необходимы для его существования и поддерживают на нормальном уровне его функционирование. Многие спортсмены и любители физической культуры недооценивают роль минеральных веществ в питании.

Организация правильного питания – сложная задача. Она требует оценки положительных и отрицательных качеств используемых продуктов питания и учета состояния организма человека, которое определяется многими факторами. Занимаясь спортом, мы сознательно увеличиваем физические нагрузки, испытываем наше тело на прочность, закаляем его. Значение правильного питания в таких условиях многократно возрастает, и одновременно усложняются подходы к его организации.

При занятиях спортом рациональное питание способно предупреждать утомление, повышать выносливость, ускорять восстановительные процессы в организме, нормализовать различные его функции после высоких нагрузок.

Величина энергозатрат зависит не только от вида спорта, но и от объема выполняемой работы, а также от массы тела. Если вы занимаетесь видом спорта, который не связан со значительными физическими нагрузками, то ваши энергозатраты составляют до 3000 ккал.

Акробатика, гимнастика, конный спорт, барьерный бег, прыжки на батуте, прыжки в воду, прыжки с трамплина, тяжелая атлетика, стрельба, фехтование, фигурное катание будут «стоять» для мужчин 3500-4500 ккал, а для женщин – 3000 - 4000 ккал.

Бег на 400, 1500 и 3000 м, бокс, борьба, горнолыжный спорт, плавание, многоборье, спортивные игры потребуют значительно больше килокалорий: для мужчин 4500-5500, а для женщин – 4000 - 5000.

Альпинизм, бег на 10 000 м, биатлон, велогонки на шоссе, гребля академическая, коньки, лыжные гонки, марафон, ходьба спортивная потребуют от мужчин 5500-6500 ккал, а от женщин – 5000 - 6000.

При занятиях спортом надо несколько снизить содержание жира в рационе питания. Это важно для предупреждения накопления неокисленных продуктов в крови и моче.

Так как главным энергетическим веществом являются углеводы, их доля в питании спортсменов повышается до 8-12 г на килограмм массы тела. Возрастает потребность в витаминах. Количество воды, потребляемой при занятиях спортом, должно быть около 2,5 л (с учетом чая, кофе, какао, молока, а также воды, содержащейся в пищевых продуктах, блюдах).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Безруких М.М., Филиппова Т.А. Разговор о правильном питании. - М. 2016 г.
2. Безруких М.М., Филиппова Т.А. Две недели в лагере здоровья. - М., 2016.
3. Коньшев В. Все о правильном питании. – М., 2010.
4. Корелин О.А. Правильное питание при занятиях спортом и физкультурой. – СПб.: 2005.
5. Окорокова Ю.И., Еремин Ю. Н. Гигиена питания - М., 2009.

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

Executive Editor-in-Chief: PhD Oleh M. Vodiany

December 2024

ISSUE 6(70)

The results of scientific researches, errors or omissions are the authors' responsibility

Founder: "iScience" Sp. z o. o.,
NIP 5272815428

Subscribe to print 04/01/2025. Format 60×90/16.

Edition of 100 copies.

Printed by "iScience" Sp. z o. o.

Warsaw, Poland

08-444, str. Grzybowska, 87

info@sciencecentrum.pl, <https://sciencecentrum.pl>

ISBN 978-83-949403-3-1

9 788394 940331